

คำแปลกัมภีร์โลกปที่ปกสาร ปริเฉทที่ ๗

ลำดับต่อไปนี้ ข้าพเจ้าจักกล่าวถึงเรื่องโอกาสโลก โดยแนวแห่งพระคำรัส
ที่พระมุนี^๑ตรัสไว้ ตามเรื่องทีปรากฏ

หากมีคำถามว่า กิจกรวาลหนึ่ง โดยวัดทางยาวและทางเวียนรอบมีประมาณ
กี่โยชน์ ฟังเฉลยว่า จักรวาลหนึ่งมีความยาว ๑,๒๐๓,๔๕๐ โยชน์ บริเวณโดยรอบ
ทั้งหมด ๓,๖๐๐,๓๕๐ โยชน์ ความหนาของแผ่นดิน วัดได้ ๒๕๐,๐๐๐ โยชน์ น้ำรองรับ
แผ่นดินนั้นไว้ ตั้งอยู่เหนือลม หนาประมาณ ๔๔,๐๐๐ โยชน์ ลมรองรับน้ำไว้ กระจายขึ้น
สู่ท้องฟ้าสูงประมาณ ๔๖๐,๐๐๐ โยชน์ นี้คือ (ลักษณะ) การทรงตัวของโลก

คำว่า "มุนี" ปรากฏในพระสุตตันตปิฎก กุทัถสูตร ว่ามี ๖ จำพวกด้วยกัน
คือ

๑. อาศารมุนี คือผู้อยู่ครองเรือน ผู้ศึกษาพระพุทธานุศาสนานา มีจุดมุ่งหมายคือ
พระนิพพาน
๒. อนาศารมุนี คือผู้อยู่ออกบวช ผู้รู้แจ้งศาสนานา มีจุดมุ่งหมายคือพระนิพพาน
๓. เสขมุนี คือผู้ยังต้องศึกษาอยู่ หมายถึงพระอรหันต์ ๓ จำพวก คือ
พระโสคากัมม พระตักกิกากัมม และพระอนาคามี
๔. อเสขมุนี คือพระอรหันต์
๕. บัจเจกมุนี คือพระบัจเจกพุทธเจ้าทั้งหลาย
๖. มุนิมุนี คือพระอรหันต์สัมมาสัมพุทธเจ้า

ในที่นี้คำว่า "พระมุนี" หมายถึงมุนิมุนี คือพระอรหันต์สัมมาสัมพุทธเจ้า

กระทรวงศึกษาธิการ, กรมการศาสนา, พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่ม ๒๕
พุทธทศนิกาย มหานิเทศ (พระนกร : โรงพิมพ์กรมการศาสนา, ๒๕๐๐), หน้า ๒๐.

เมื่อโลกสันนิวาสดำรงอยู่ในลักษณะอย่างนี้ ความพินาศของกัปย่อมมีด้วยเหตุ ๓ ประการ มีไฟ เป็นต้น ในเรื่องความพินาศของกัปนั้น บัณฑิตพึงทราบอสงไขยกัป ๔ ประเภท คือ สังวัฏฏกัป ๑ สังวัฏฏฐายีกัป ๑ วิวัฏฏกัป ๑ วิวัฏฏฐายีกัป ๑ ในบรรดาอสงไขยกัปทั้ง ๔ ประเภทนั้น คำว่า "สังวัฏฏ" คือ ความสูญสลาย อสงไขยกัปที่กำลังสูญสลายอยู่ชื่อว่า สังวัฏฏกัป ก็กัปนั้นโดยความหมายก็คือกาลนั้นเอง ความพินาศของกัปนั้นบัณฑิตพึงทราบด้วยอำนาจแห่งสังขารที่เป็นไปในกาลนั้น ช่วงเวลาที่โลกดำรงอยู่อย่างนั้นก่อนการแตกสลาย ชื่อว่า สังวัฏฏฐายีกัป คำว่า "วิวัฏฏ" คือ ความบังเกิดใหม่ คือความกลับฟื้น อสงไขยกัปที่เจริญอยู่ (นั่นแหละ) ชื่อว่า วิวัฏฏกัป แม้กัปนั้นโดยความหมายก็คือกาลนั้นเอง ความเจริญของกัป บัณฑิตพึงทราบด้วยอำนาจแห่งสังขารที่เป็นไปในกาลนั้น ช่วงเวลาที่ดำรงอยู่อย่างนั้น ก่อนการกลับฟื้น ชื่อว่า วิวัฏฏฐายีกัป

ในบรรดาอสงไขยกัปเหล่านั้น สังวัฏฏกัปแบ่งเป็น ๓ ประเภท คือ เคาโธสังวัฏฏกัป (กัปที่สลายเพราะไฟ) ๑ อาโปสังวัฏฏกัป (กัปที่สลายเพราะน้ำ) ๑ วาโยสังวัฏฏกัป (กัปที่สลายเพราะลม) ๑ ขอบเขตของสังวัฏฏกัปมี ๓ คือ อภัสสรา สุภิกขา เวทีปผลา ในกาลใด กัปสลายไปเพราะไฟ ในกาลนั้นโลกภายใต้เทวโลกชั้นอภัสสราลงมาย่อมถูกไฟเผาไหม้ ในกาลใด กัปสลายไปเพราะน้ำ ในกาลนั้นโลกภายใต้เทวโลกชั้นสุภิกขาลงมา ย่อมละลายไปเพราะน้ำ ในกาลใด กัปสลายไปเพราะลม ในกาลนั้นโลกภายใต้เทวโลกชั้นเวทีปผลาลงมา ย่อมกระจัดกระจายไปเพราะลม

ก็โดยความพิสดาร พุทธเขตหนึ่ง ย่อมพินาศไปในเวลาที่กัปสลายไปทั้ง ๓ เหล่านั้น พุทธเขตแบ่งเป็น ๓ ประเภท คือ ชาติเขต ๑ อาณาเขต ๑ วิสัยเขต ๑ ในพุทธเขตทั้ง ๓ ประเภทนั้น ชาติเขตมีขอบเขต ๑๐,๐๐๐ จักรวาล เขตใดย่อมหวั่นไหว ในเวลาที่มีการถือเอาปฏิสนธิของพระตถาคตเป็นต้น (และ) อานุภาพแห่งญาณคือการถือเอาปฏิสนธิของพระตถาคต ซึ่งผลแห่งบุญให้แก่วัฏฏแล้วแผดแผ่ไปพร้อมทั้ง

คุณสมบัติ ในสถานที่ที่มีประมาณเท่าใด เขตนั้นหรือสถานที่นั้นชื่อว่าเขตเป็นแดนเกิดแห่งคำว่า "พุทธ" (ผู้ตรัสรู้แล้ว) เพราะเหตุนี้ท่านจึงเรียกว่า พุทธเขต ในท่ามกลางแห่งจักรวาลเหล่านั้น จักรวาลหนึ่งซึ่งเป็นสถานที่ประสูติ (ของพระพุทธเจ้า) ชื่อว่า มงคลจักรวาล

ส่วนอาณาเขตมีขอบเขต ๑๐๐,๐๐๐ โกฎิจักรวาล อาณาภาพแห่งพระปริตร^๑ เหล่านี้คือ รตนสูตร ชันฐปริตร โมรปริตร ธชัคคปริตร อาฏานาติยปริตร ย่อมแม่ไปในเขตใด จึงอยู่ผู้มีฤทธิ์ ผู้บรรลุลความชำนาญทางจิต ดำรงอยู่ในจักรวาลใดก็ตาม

คำว่า "ปริตต" ตามรูปศัพท์แปลว่า การคุ้มครอง การป้องกัน การรักษา การสวดพระปริตร เป็นการสวดพระสูตรในพระไตรปิฎกบางพระสูตร เพื่อให้เกิดสิริมงคลหรือป้องกันภัยอันตราย สมเด็จพระยาคำรงราชานุภาพ ทรงอธิบายไว้ในพระนิพนธ์เรื่อง ตำนานพระปริตร ว่า ประเพณีการสวดพระปริตรมีขึ้นเป็นครั้งแรกในประเทศลังกา แต่ คิมินั้นพวกทมิฬในประเทศลังกาที่นับถือไสยศาสตร์ตามคคิของศาสนาพราหมณ์นิยมว่า ผู้ทรงพระเวทสามารถสวดมนต์เพื่อให้เกิดสิริมงคลหรือป้องกันภัยอันตรายแก่มหาชนได้ ชาวลังกาที่นับถือพระพุทธศาสนาจึงได้เอาแบบอย่างการสวดมนต์ของพวกทมิฬมาใช้ในพิธีกรรมของตน เพราะหวังจะได้สิริมงคล หรือการป้องกันภัยอันตรายสำหรับพวกตนบ้างขณะสงฆ์จึงได้คิดวิธีสวดพระปริตรขึ้น โดยเลือกเอาพระสูตรที่อรรถกถาจารย์ในสมัยอนุราชปุระของลังกาอธิบายว่า พระสูตรนั้น ๆ พระพุทธเจ้าหรือพระสาวกในสมัยพุทธกาล ได้เคยใช้เพื่อก่อให้เกิดสิริมงคลหรือเพื่อป้องกันภัยอันตรายบางประการแก่ผู้ฟังตัวอย่างเช่น ได้เลือกเอารตนสูตรมาเป็นบทปริตรบทหนึ่ง เพราะพระอรรถกถาจารย์เล่าว่า พระอานนท์ได้เคยขอประกาศเอาคุณพระรัตนตรัยช่วยระงับโรคระบาดที่เมืองเวสาลีเป็นต้น .

สมเด็จพระยาคำรงราชานุภาพ, ตำนานพระปริตร (พระนคร : โรงพิมพ์พิพรรณากร, ๒๔๗๒), หน้า ๕ - ๑๑.

ที่นับเนื่องในอาณาเขต เมื่อใดทำปรีทเพื่อประโยชน์แก่ตนแล้ว ก็ยอมไถ่ซื้อว่าเป็นผู้มีปรีทอันตนทำแล้ว ครบแก่จักรวาลนั้น จนตลอดจักรวาลอื่นในอาณาเขตนั้น และเมื่อผู้มีฤทธิ์ผู้ดำรงอยู่ในจักรวาลแห่งหนึ่งกระทำปรีทเพื่อประโยชน์แก่สัตว์ทั้งปวง อานุภาพแห่งพระปรีทนั้นย่อมแผ่ซ่านไปแก่หมู่สัตว์ทั้งปวงในอาณาเขต เพราะพระปรีททั้งหลายเป็นคุณอันเทวดาทั้งหลายในอาณาเขตนั้นพึงรับไว้ ดังนั้นเขตนั้นจึงชื่อว่า อาณาเขต

ส่วนวิสัยเขต เป็นเขตที่ไม่มีที่สุด เป็นเขตที่ไม่จำกัดที่จริง ในบรรดาจักรวาลที่ไม่มีที่สุด ไม่มีขอบเขตจำกัด พระศตภาคยอมทรงรู้จักจักรวาลที่พระองค์ทรงปรารภรณนา (จะรู้) ไถ่ เพราะพุทธานุภาพ (ความรู้อันเข้มแข็งของพระพุทธเจ้า มีความเป็นไปตามความปรารภรณนาที่พระองค์ทรงทราบไถ่)

ในบรรดาพุทธเขตทั้ง ๓ ดังกล่าวนั้น อาณาเขตแห่งหนึ่งยอมพินาศไป ก็เมื่ออาณาเขตนั้นพินาศอยู่ ชาติเขตก็นับเป็นอันพินาศไปด้วย แม้เขตที่กำลังพินาศอยู่ ก็จักพินาศร่วมกัน แม้เขตที่กำลังกลับพื้นก็จะกลับพื้นร่วมกัน

ความพินาศและการกลับพื้นของเขตนั้น บัณฑิตพึงทราบดังนี้ ในสมัยนั้น ก็บัพยอมพินาศด้วยไฟ มหาเมฆที่ทำให้กบฏพินาศโลกก่อตัวขึ้นแล้ว บันดาลให้ฝนห่าใหญ่ตกห่าหนึ่ง ในแสนโกฏิจักรวาล มนุษย์ทั้งหลายพากันก็ใจ ราเวิง นำเอาเมล็ดพืชทั้งปวงไปหว่าน ครั้นเมื่อข้าวกล้างอกขึ้นขนาดที่ไถจะก่กนไถได้แล้ว ฟารองเหมือนกับเสียงฟ้า ฝนไม่ตกเลย แม้แต่หยดเดียว ในเวลานั้น ฝนได้ขาดหายไป เพราะอาศัยเรื่องนี้ พระผู้มีพระภาคจึงตรัสว่า "ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย สมัยนั้นฝนไม่ตกเลยเป็นเวลาหลายปี หลายร้อยปี หลายพันปี หลายแสนปี เหล่าสัตว์ที่อาศัยฝนดำรงชีพ ตายไปแล้วบังเกิดในพรหมโลกชั้นปริตตภา เป็นต้น และเทวดาที่ตองอาศัยคอกไม้และผลไม้ดำรงชีพก็เช่นเดียวกัน ครั้นเมื่อเวลายาวนานผ่านไปอย่างนี้ น้ำในที่นั้น ๆ ก็เหือดแห้งไป แม้แต่ปลาและเต่าก็ตายแล้วไป บังเกิดในพรหมโลกตามลำดับ แม้แต่สัตว์นรกก็เหมือนกัน อาจารย์พวกหนึ่ง อธิบายว่า "สัตว์นรกยอมพินาศไปด้วยการปรากฏของดวงอาทิตย์ ดวงที่ ๗ ในนรกนั้น" (มีคำถามว่า)

แม้ฉาน^๑ ไม่มี สัตว์เหล่านั้นจะไปบังเกิดในพรหมโลกได้อย่างไร และในบรรดาสัตว์เหล่านั้น บางพวกก็ถูกภาวะความอคอยากบีบคั้น บางพวกก็ไม่ควรจะได้ฉานเลย สัตว์เหล่านั้นไปบังเกิดในพรหมโลกนั้นได้อย่างไร (ตอบว่า) สัตว์เหล่านั้นไปบังเกิดในพรหมโลกได้โดยอำนาจของฉานที่ตนได้เฉพาะในเทวโลก เพราะว่าในเวลานั้น หลังจาก

^๑ฉาน หมายถึงภาวะจิตที่เพ่งอารมณ์จนแน่วแน่ แบ่งออกเป็น ๒ ประเภท

คือ

๑. รูปฉาน ๔ คือ ฉานที่รูปธรรมเป็นอารมณ์ ได้แก่
  ๑. ปฐมฉาน ฉานที่ ๑ มีองค์ ๕ คือ วิตก วิจารณ์ ปิติ สุข เอกัคคตา
  ๒. ทุติยฉาน ฉานที่ ๒ มีองค์ ๓ คือ ปิติ สุข เอกัคคตา
  ๓. คติยฉาน ฉานที่ ๓ มีองค์ ๒ คือ สุข เอกัคคตา
  ๔. จตุตถฉาน ฉานที่ ๔ มีองค์ ๒ คือ อุเบกขา เอกัคคตา
๒. อรูปฉาน คือ ฉานที่มีอรูปธรรมเป็นอารมณ์ แบ่งออกเป็น ๔ คือ
  ๑. อากาสนัญญายตนะ คือ ฉานอันกำหนดอากาสนหรือช่องว่างหาที่สูกมิได้เป็นอารมณ์
  ๒. วิญญาณัญญายตนะ คือ ฉานอันกำหนดวิญญาณหาที่สูกมิได้เป็นอารมณ์
  ๓. อากิญจัญญายตนะ คือ ฉานอันกำหนดภาวะที่ไม่มีอะไร ๆ เป็นอารมณ์
  ๔. แนวสัพพัญญานาสัพพัญญายตนะ คือ ฉานอันเข้าถึงภาวะมีสัพพัญญาก็ไม่ใช่ ไม่มีสัพพัญญาก็ไม่ใช่

พระราชวรานูณี (ประยูรค์ ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ (พระนคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๒๐), หน้า ๓๔ และ ๑๒๒.

กาลล่วงไปแสนปี จะมีการสลายแห่งกัณฑ์ เทวคารัณกามาพจร^๑ ชื่อ โลกพยุหะ ปล่อยยม (รุจรัง) มีใบหน้าเศร้าโศก ไร้มือ เชื้อน้ำตา นุ่งผ้าแดง ทรงเพศที่ผิดแปลกอย่างยิ่ง ท่องเที่ยวไปในดินของมนุษย์ ป่าวร้องว่า "ท่านทั้งหลาย อีกหนึ่งแสนปีจากนี้ จะมีการสลายแห่งกัณฑ์ โลกนี้จักพินาศ แม่มหาสมุทรก็จะเหือดแห้ง มหาปรุพี และขุนเขาสิเนรุ จะถูกไฟเผาไหม้ย่อยยับไป โลกจะพินาศจนกระทั่งถึงพรหมโลก ท่านผู้เฒ่าผู้แก่ทั้งหลาย ท่านทั้งหลายจงเจริญเมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขา ท่านทั้งหลายจงบำรงบิคา มารดา

^๑กามาพจร คือ สวรรค์ที่ยังเกี่ยวข้องกับกาม, ร.เพที่มีอารมณ์เป็นเลิศ, โลกที่มีแต่ความสุข, เทวโลก เรียกชื่อเต็มว่า ฉกามาพจรสวรรค์ หรือ กามาพจรสวรรค์ ๒ ไค้แก่

๑. จากุมหาราชิกา สวรรค์ที่ห้าวมหาราช ๔ หรือห้าวจุโลกบาลปกครอง คือ ท้าวอครุ จอมกนธรรพครองทิศตะวันออก ท้าววิรุพหก จอมกุ่มภัณฑ์ครองทิศใต้ ท้าววิรุภักษ์ จอมนาคครองทิศตะวันตก ท้าวอุเวร หรือ เวสสวัณณ์ จอมยักษ์ครองทิศเหนือ
๒. ดาวดึงส์ แคนที่อยู่แห่งเทพ ๓๓ มีท้าวสักกะหรือพระอินทร์เป็นจอมเทพ บางที่เรียกไตรดึงส์
๓. ยามา แคนที่อยู่ของเทพผู้ปราศจากทุกข์ มีท้าวสุยามเป็นผู้ปกครอง
๔. कुสิค แคนที่อยู่แห่งเทพผู้เฒ่าเฒ่าวัยสรีรมบัติของตน มีท้าวสันคุสิค เป็นจอมเทพ ถือกันว่าเป็นที่อุบัติของพระโพธิสัตว์ ในพระชาติสุดท้าย ก่อนจะเป็นพระพุทธเจ้า และเป็นที่อุบัติของพุทธมารดา
๕. นิมมานรดี แคนที่อยู่แห่งเทพผู้เฒ่าเฒ่า เนรมิต มีท้าวสุนิมมิตเป็นจอมเทพ
๖. ปรมิมีตวสวัตคี แคนที่อยู่แห่งเทพผู้เฒ่าเฒ่าที่ผู้เฒ่า เนรมิตให้ มีท้าววสวัตคี เป็นจอมเทพ

พระราชวรมุนี (ประยูร ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ (พระนคร : โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๒๐), หน้า ๑๖๔ - ๑๖๕.

จึงเป็นผู้ประพฤติด่อมตนต่อผู้ใหญ่ในตระกูล ก็เวลาเหล่านั้นพากันเร่งเร้า รวบรวม
 ชาวโลก เหตุนั้นเวลาเหล่านั้น บัณฑิตจึงเรียกว่า โลกพยุหะ ได้ยืมว่า มนุษย์เหล่านั้น
 เห็นเวลาเหล่านั้นแล้วจะยั้งก็ ยะนั่งก็ดี ในที่ใดก็ตาม เกิดความสังเวชถึงความสลัดใจ
 จึงมาประชุมกันในที่ไกลของเวลาเหล่านั้น (ถามว่า) เวลาเหล่านั้นทราบความสลาย
 แห่งกัมป์ได้อย่างไร อาจารย์ทั้งหลายกล่าวว่า เวลาเหล่านั้นถูกธรรมค้ำค้ำเตือน
 อาจารย์อีกพวกหนึ่งกล่าวว่า เวลาเหล่านั้นรู้ได้ด้วยการเห็นนิมิตร เช่นนั้น อาจารย์อีก
 พวกหนึ่งกล่าวว่า เวลาเหล่านั้นถูกพวกเวลาที่เห็นพรหมส่งมา ก็มนุษย์และเวลา
 โดยมากทั้งคำบอกเล่าของเวลาเหล่านั้นแล้ว เป็นผู้เกิดความสังเวช เป็นผู้มีจิตใจอ่อน
 โยนต่อกันและกัน กระทำบุญ มีการเจริญเมตตา เป็นต้น (ครั้นตายแล้ว) ได้ไปเกิดใน
 เทวโลก ได้มีวิโรคโกชนสิทธิ์ กระทำบริกรรมวาโยกสิณ^๑ (ใช้ลมเป็นกสิณ) ย่อมได้อาน

^๑ กสิณ คือ วัตถุอันรูปร่าง วัตถุสำหรับเพ่งเพื่อรูปร่างให้เป็นสมาธิ แบ่งออกเป็น
 ๓ ประเภทใหญ่ คือ

๑. ภูตกสิณ กสิณคือมหาภูตรูป
๒. วัณณกสิณ กสิณคือสี
๓. กสิณอื่น ๆ

แต่ละประเภทยังแบ่งออกเป็นประเภทย่อย ๆ อีก ดังนี้

๑. ภูตกสิณ จำแนกเป็น ๔ ประเภท คือ
  ๑. ปรฐวิกสิณ กสิณคือดิน
  ๒. อาโปกสิณ กสิณคือน้ำ
  ๓. วาโยกสิณ กสิณคือลม
  ๔. เตโชกสิณ กสิณคือไฟ
๒. วัณณกสิณ จำแนกเป็น ๔ ประเภท คือ
  ๑. นีลกสิณ กสิณคือสีเขียว
  ๒. ปีกกสิณ กสิณคือสีเหลือง
  ๓. โลหิตกสิณ กสิณคือสีแดง
  ๔. โอทาทกสิณ กสิณคือสีขาว
๓. กสิณอื่น ๆ จำแนกเป็น ๒ ประเภท คือ
  ๑. อาโลกกสิณ กสิณคือแสงสว่าง
  ๒. อากาสกสิณ กสิณคืออากาศ

ดู พระมหาแสวง โชติปาโล, คัมภีร์ปริมัตตสังคหะ จัดพิมพ์เป็นอุปกรณ์การศึกษา
 อภิธรรม ๘ ปริเฉท วันที่ ๑๘ พฤษภาคม พุทธศักราช ๒๕๒๒, หน้า ๒๑๕ - ๒๑๖.

ในเทวโลกนั้น ได้ยินว่า ฌานทั้งหลายย่อมสำเร็จโดยง่ายที่เดียว ด้วยวาโยกลืน เพราะมีการรับรู้ลมอันมีการสัมผัสเป็นสุข ส่วนสัตว์ที่เกิดในอบายพวกอื่น ๆ ก็ได้ไปเกิดในเทวโลก ด้วยอุปปราปร เวทนิยกรรม^๑ เพราะกรรมคาสัตว์ที่ท่องเที่ยวอยู่ในสังสารวัฏ ที่จะพ้นจากอุปปราปร เวทนิยกรรมย่อมไม่มีสัตว์ทั้งหลาย แม้เหล่านั้นย่อมบรรลุนานในที่นั้น ๆ (และ) ย่อมได้ไปเกิดในพรหมโลกด้วยอำนาจฌานที่ตนได้ในเทวโลก ก็ท่านกล่าวข้อความนี้ไว้ด้วยอำนาจแห่งนัยที่เป็นไปโดยมาก แต่อาจารย์บางพวกกล่าวว่า "สัตว์ที่อยู่ในอบายภูมิ ย่อมไปเกิดในโลกธาตุอื่น ๆ จากโลกธาตุที่กำลังสลาย" จริงอยู่สัตว์ที่อยู่ในอบายทั้งปวงในขณะนั้น ใคร ๆ ก็ไม่อาจทราบได้ว่าจะไปเกิดในรูปภพหรืออรูปภพ เพราะไม่ปรากฏความบังเกิดในเทวโลกของสัตว์ที่มีอายุยืนนานในอบายทั้งหลาย ส่วนบุคคลที่เป็นมิจฉาทิฎฐิตัง ย่อมไม่พ้นจากนรกในกัปแม่ที่กำลังพินาศอยู่ เพราะเหตุนั้น บุคคลผู้เป็นมิจฉาทิฎฐิตังนั้นจึงไม่เกิดในเทวโลกนั้น (แต่) ไปเกิดหลังจักรวาล ขึ้นชื่อว่า การออกไป

---

^๑อุปปราปร เวทนิยกรรม คือ กรรมที่ให้ผลในภพต่อ ๆ ไป ไม่ได้กำหนดความเป็นภพไหน ซึ่งปรากฏอยู่ในคัมภีร์วิสุทธิมรรค ตอนที่กล่าวถึงกรรม ๑๒ ประเภท ดังนี้

หมวดที่ ๑ ว่าโดยปากกาล คือจำแนกกรรมตามเวลาที่ให้ผล ๔ ประเภท

ได้แก่

๑. ติฎฐธรรมเวทนิยกรรม กรรมที่ให้ผลในปัจจุบัน คือในภพนี้
๒. อุปปัชชเวทนิยกรรม กรรมที่ให้ผลในภพที่จะไปเกิด คือภพหน้า
๓. อุปปราปรเวทนิยกรรม กรรมที่ให้ผลในภพต่อ ๆ ไป ไม่ได้กำหนดว่าเป็นภพไหน
๔. อโหสิกรรม กรรมที่ให้ผลเสร็จแล้ว ไม่มีผลอีก

หมวดที่ ๒ ว่าโดยกิจ คือจำแนกกรรมที่ให้เกิดตามหน้าที่ ๔ ประเภท ได้แก่

๑. ชนกกรรม กรรมแต่งให้เกิด กรรมที่เป็นตัวนำไปเกิด
๒. อุปัตถัมภกกรรม กรรมสนับสนุน กรรมที่เข้าช่วยสนับสนุนหรือซ้ำเติม
ต่อจากชนกกรรม
๓. อุปปีฬกกรรม กรรมบีบคั้น กรรมที่มาให้เกิดแห่งชนกกรรม และอุปัตถัมภก-
กรรมนั้นให้แปรเปลี่ยนทุเลาลงไปจากที่เป็นเลว หรือเลวกลับเป็นดี
๔. อุปฆาตกกรรม กรรมตัดรอน กรรมที่แรง ฝ่ายตรงข้ามกับชนกกรรม
และอุปัตถภกกรรม เข้าตัดรอนการให้เกิดของกรรม ๒ อย่างนั้น ให้ไป
เสียทีเดียว เช่น เกิดในตระกูลสูง มั่งคั่ง แต่อายุสั้น เป็นต้น

หมวดที่ ๓ ว่าโดยปากทานปริยาย คือจำแนกกรรมตามความยกย่องหรือ
ลำดับความแรงในการให้ผล ๔ ประเภท ได้แก่

๑. ครุภกกรรม กรรมหนักให้ผลก่อนได้แก่ สมบัติ ๔ หรือ อนันตริยกรรม
๒. พหุภกกรรม หรือ อาจิณณกรรม กรรมทำมากหรือกรรมชิน ให้ผลรอง
จาก ครุภกกรรม
๓. อาสันนกรรม กรรมจวนเจียนหรือกรรมใกล้ตาย คือกรรมทำเมื่อจวน
จะตาย จับใจอยู่ใหม่ ๆ ถ้าไม่มี ๒ ข้อก่อน ก็จะให้ผลก่อนอื่น
๔. กตัตตากรม หรือ กตัตตาวาปนกรรม กรรมสักว่าทำ กรรมที่ทำไว้
ด้วยเจตนาอันอ่อน หรือมีใจเจตนาอย่างนั้นโดยตรง ต่อเมื่อไม่มีกรรมอื่น
ให้ผลแล้ว กรรมนี้จึงจะให้ผล

วิสุทธิมคฺคสฺส นาม ปกรณวิเสสสฺส ปรโม ภาโค. (พระนคร : มหา-
มกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๐๗), หน้า ๒๒๓ - ๒๒๕.

(จากนรก) ย่อมไม่มีเพราะบุคคลผู้ประกอบด้วยมัจฉาทิฏฐิตังนั้นไม่มีสวรรค์ ไม่มีมรรค^๑ เพราะเหตุนั้น บุคคลผู้เป็นมัจฉาทิฏฐิตังนั้น (เมื่อ) เกิดในจักรวาลอื่นจากจักรวาลที่กำลังสลาย ย่อมถูกไฟเผาไหม้ หากมีคำถามว่า ก็หลังจักรวาลนั้น บุคคลนั้น ไม่ถูกไฟไหม้หรือ เฉลยว่า ไหม อาจารย์บางพวกกล่าวว่า "แม้เมื่อหลังจักรวาลถูกไฟไหม้อยู่ บุคคลผู้เป็นมัจฉาทังนั้น ย่อมถูกไฟเผาไหม้ในส่วนหนึ่งในอากาศ

ก็แลต่อจากการขาดสายฝน ล่วงไปชั่วระยะเวลายาวนาน ดวงอาทิตย์ดวงที่ ๒ ย่อมปรากฏ ครั้นเมื่อดวงอาทิตย์ดวงที่ ๒ เกิดขึ้นแล้ว กาลที่กำหนดว่า เป็นกลางคืน กลางวันย่อมไม่มี ดวงอาทิตย์ดวงหนึ่งขึ้นมา อีกดวงหนึ่งก็ตกไป โลกจะมีความร้อนจากดวงอาทิตย์ไม่ขาดสายเลย สุริยเทพบุตรยังมีอยู่ในสุริยวิมานที่เกิดขึ้นก่อนการสิ้นสุดแห่งกัป โดยประการใด ดวงอาทิตย์ที่ยังกัปให้พินาศย่อมไม่มีโดยประการนั้น

อนึ่ง ในเวลาสลายไปของกัปนั้น สุริยเทพบุตรเมื่อยังมานให้เกิดขึ้นแล้ว จึงไปเกิดในพรหมโลก เหมือนเทวดาชั้นกามาพรอื่น ๆ ฉะนั้น ดวงอาทิตย์ส่องแสงนานยิ่งและร้อนแรงยิ่งโคจรไป อาจารย์เหล่าอื่นกล่าวว่า "เมื่อดวงอาทิตย์ดวงหนึ่งหายไป ดวงอาทิตย์ดวงอื่นย่อมเกิดขึ้นมา" ในบรรดาดวงอาทิตย์ ๒ ดวงนั้น เมื่อดวงอาทิตย์ปกติโคจรไป ทั้งเมฆทั้งกลุ่มหมอกควัน ย่อมลอยล่องไป เมื่อดวงอาทิตย์ที่ยังกัปให้พินาศโคจรไป ท้องฟ้าจะปราศจากหมอกควันและเมฆ แจ่มใสเหมือนมณฑลแห่งกระจุก น้ำในแม่น้ำทั้งหลาย เช่น แม่น้ำน้อย เป็นต้น ที่เหลือยกเว้นแม่น้ำใหญ่ ๕ สาย^๒ ย่อมแห้งไป ต่อจาก

^๑ทางเข้าถึงความเป็นอริยบุคคล, ญาณที่ทำให้ละสังโยชน์ได้ขาด.

พระราชวรมุนี (ประยุทธ์ ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ (พระนคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๒๐), หน้า ๕๔.

^๒ได้แก่ คงคา ยมุนา อจิรวดี สรรภู และมตี

ดู วิทยานิพนธ์เล่มนี้, หน้า ๒๒๒.

นั้นไปเป็นเวลานาน ดวงอาทิตย์ดวงที่ ๓ ย่อมปรากฏ เพราะการปรากฏของดวงอาทิตย์
 ดวงที่ ๓ นั้น แม่น้ำใหญ่ทั้งหลายย่อมเหือดแห้งไป ต่อจากนั้นไปเป็นเวลานาน ดวงอาทิตย์
 ดวงที่ ๔ ย่อมปรากฏ เพราะการปรากฏของดวงอาทิตย์ดวงที่ ๔ นั้น สระใหญ่ ๗ สระ
 คือ สระสี่ภาคนะ สระหังสภาคนะ สระกัณณมุนทกะ สระรตการ สระอนาคต
 สระนัททันต์ และสระกุนาละ ซึ่งเป็นต้นน้ำสำคัญของแม่น้ำใหญ่ทั้งหลายในป่าหิมพานต์
 ย่อมแห้งไป ต่อจากนั้นไปเป็นเวลานาน ดวงอาทิตย์ดวงที่ ๕ ย่อมปรากฏ เพราะการ
 ปรากฏของดวงอาทิตย์ดวงที่ ๕ นั้น น้ำแม่น้ำตราว่าองคูลีหนึ่ง จะไม่เหลือคือน้ำในมหา-
 สมุทรเลย โดยลำดับ ต่อจากนั้นไปเป็นเวลานาน ดวงอาทิตย์ดวงที่ ๖ ย่อมปรากฏ เพราะ
 การปรากฏของดวงอาทิตย์ดวงที่ ๖ นั้น จักรวาลทั้งสี่จะกลายเป็นกลุ่มควันเดียวกัน
 ยางเหนียวของสิ่งทั้งหลายที่ยึดตัวไว้โดยรอบ รวมพร้อมกันแล้วดำรงอยู่ เพราะเหตุที่
 อาโปธาตุใด เป็นสภาพที่เกาะกุมปรุวิชาตุในสิ่งนั้น ๆ กวดยวัน อาโปธาตุนั้น ย่อมถึง
 ความสิ้นไป เพราะการปรากฏของดวงอาทิตย์ดวงที่ ๖ แม้แสนโกฏิจักรวาลก็เหมือนกัน
 ต่อจากนั้นไปเป็นเวลานาน ดวงอาทิตย์ดวงที่ ๗ ย่อมปรากฏ เพราะการปรากฏของ
 ดวงอาทิตย์ดวงที่ ๗ นั้น จักรวาลทั้งสี่ย่อมบังเกิดเป็นเปลวเพลิงเดียวกันกับแสนโกฏี
 จักรวาล ยอดเขาสิเนรุอันมีประเทสูงได้ ๑๐๐ โยชน์ เป็นต้น ย่อมสลายหายไป
 ในอากาศ เปลวเพลิงนั้นพวยพุ่งขึ้นไปจับเทวโลกชั้นจาตุมหาราชแล้วไหม้วิมานทอง วิมาน-
 แก้ว วิมานมณีในเทวโลกนั้น แล้วจับพิภพดาวดึงส์ กวดยุบายเดียวกันนั้น เปลวเพลิง
 (เผาหมอกไหม้แล้ว) จับต่อไปจนถึงภูมิแห่งปรุฆณาน เคาพรหมโลกแม้ทั้งสามในภูมินั้น
 (พุ่งขึ้นไปจับจรตอภัสสรพรหมโลก แล้วจึงหยุดอยู่ เพราะเหตุนั้น ท่านจึงกล่าวว่า)

"เปลวของเพลิงพวยพุ่งขึ้นไปจากแผ่นดิน จุกลามาไปจนถึงพรหมโลก
 ในเวลาที่โลกถูกเพลิงไหม้"

เปลวเพลิงนั้นจะยังไม่ดับไป คราบเท่าที่สิ่งที่เป็นวัตถุอันธรรมชาติปรุขแต่ง
 แม้มีขนาดเท่าอณูยังมีอยู่ (ต่อเมื่อ) สิ่งที่เป็นวัตถุอันธรรมชาติปรุขแต่งนั้นหมดสิ้นไป
 เปลวเพลิงนั้นจึงดับไปมิให้เหลือแม้แต่ขี้เถ้า เหมือนเปลวเพลิงที่ไหม้เนยใส และน้ำมัน

ฉะนั้น อากาศเบื้องบนกับอากาศเบื้องล่างมีคมนอนธการเป็นอันเดียวกัน อสงไขยหนึ่ง
 พันพิศพิงทรากววยประการฉะนี้

เมื่อโลกสันนิวาสดำรงเป็นสถานชั้นเดียวกันหมดแล้ว ฝนจึงเริ่มตก เพื่อ
 ประโยชน์แก่การตั้งโลกใหม่ เริ่มแรกที่เคียวจะตกเป็นฝอย ๆ เหมือนหิมะ ต่อจากนั้น
 จึงตกลงมาเป็นสายน้ำขนาดรำข้าว ขนาดเท่าเมล็ดข้าวสาร ขนาดถั่วเขียว ขนาด
 ผลพุทรา ขนาดผลมะขามป้อม ขนาดพักทอง ขนาดพักเขียว ขนาดผลน้ำเต้า จะไหล
 ไปประมาณ ๑ อุตระ ๒ อุตระ กิ่งคาวุต กิ่งโยชน์ ๑๑ โยชน์ ๒ โยชน์ ๑๐ โยชน์
 ๑๐๐ โยชน์ ๑,๐๐๐ โยชน์ โดยลำดับ ทำให้พรหมโลกที่มีได้แตกสลายเต็มแล้วไหลไป
 ลมก่อกัวขึ้นทั้งภายในและคานขวาง ทำให้น้ำนั้นแข็งเป็นก้อนกลม เหมือนหยาดน้ำที่ตกลง
 บนใบบัว หากมีคำถามว่า ลมทำให้น้ำใหญ่ขนาดนั้นให้เป็นก้อนแข็งได้อย่างไร พึงเฉลย
 ว่า เพราะมีการตั้งเป็นช่อง ไหลลงในที่นั้น ๆ น้ำนั้นถูกลมพัดรวมตัว ถูกลมพัดเป็นกลุ่ม
 อย่างนี้ ย่อมลดลงเบื้องล่างโดยลำดับ เมื่อน้ำงวกลง ๆ พรหมโลกย่อมปรากฏในที่ของ
 พรหมโลกและเทวโลกชั้นสูงก็ปรากฏในที่ของเทวโลกอันเป็นกามาพรที่ ๔ แต่เทวโลก
 ชั้นจาตุมหาราชิกและชั้นดาวดึงส์ จะยังไม่ปรากฏก่อน เพราะเป็นเทวโลกที่มีความสัมพันธ์
 กับปรุพี ก็เมื่อน้ำงวกลงไปจนถึงที่เริ่มตั้งแผ่นดินแล้วลมแรงก็เกิดขึ้น ลมนั้นจะพัดกลมล้อม
 มีให้น้ำนั้นรั่วไหลไป เหมือนน้ำในกระบอกกรองน้ำที่ถูกปิดฝาไว้ น้ำที่มีรสหวานซึ่งถึงความ
 สิ้นไป จะยังปรุพีที่ชุ่มควยรสไหลก่อกัวขึ้นข้างบน ปรุพีประจุใบบัวก็ก่อกัวขึ้นเหนือหลังน้ำ
 ปรุพีนั้นจะสมบูรณ์ควยสีเหมือนคอกกรณิการ สมบูรณ์ควยกลิ่นอันหอม และสมบูรณ์ควยรส
 ประจุถูกปรุควยโอชาทิพย์ ตั้งอยู่เป็นอย่างดี เหมือนแผ่นเบื้องบนของข้าวมธุปายาส^๑
 ที่ปราศจากน้ำ

^๑ข้าวมธุปายาส เป็นข้าวชนิดหนึ่งที่เจือควยน้ำผึ้งหรือน้ำนม ลักษณะของ
 ข้าวมธุปายาส จะมีน้ำเจือปนอยู่เพียงเล็กน้อย ประมาณเท่าเมล็ดผลตาลสุก เรื่องข้าว

มรุปายาสนี้มีปรากฏในปฐมสมโพธิกถา พระนิพนธ์ของสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระ
 ปริมาณุชิตชิโนรส ปรีเฉพที่ ๘ ความว่า

มีทาริกานางหนึ่งชื่อ สุชาคา ซึ่งเป็นธิดาของเสนกฤษณ์พี ในตำบลอุรุเวลา
 เสนานิคม ปรารถนาจะทำยวงสรวงแก่เทพยดาประจำต้นไม้ จึงได้ทำอาหารชนิดนี้ขึ้น
 วิธีทำขึ้น คือ ต้อนฝูงโคจำนวน ๑,๐๐๐ ตัว เข้าไปในป่าอะเอมหรือโดยหวังจะให้โค
 เหล่านั้นบริโภคหรืออะเอม เพื่อให้มันมีรสหวาน แล้วจึงแบ่งออกเป็น ๓ พวก ๆ ละ
 ๕๐๐ ริดเอาน้ำนมจากโค ๕๐๐ ตัวนั้นไปให้โคอีก ๕๐๐ ตัวกิน แล้วแบ่งโค ๕๐๐ ตัวนั้น
 ออกเป็น ๒ พวก ๆ ละ ๒๕๐ ตัว ริดน้ำนมจากโค ๒๕๐ ไปให้โคอีก ๒๕๐ กิน แล้วแบ่ง
 โค ๒๕๐ ตัวนั้นออกเป็น ๒ พวก ๆ ละ ๑๒๕ ตัว กระทำเช่นนี้ไปจนถึงให้แม่โค ๘ ตัว
 คั้นน้ำนมของโค ๑๒ ตัว ครั้นในเวลารุ่งเช้าจึงให้รีดนมจากโค ๘ ตัวนั้น แต่ลูกโค
 ทั้งหลายก็มีโคกล้ากรายเข้ามาใกล้กันโคทั้ง ๘ ตัวเลย แ่พอนมภาชนะรองเข้าไป
 ใกล้ธารน้ำนมก็ไหลออกโดยธรรมชาติของคน นางจึงรองน้ำนมใส่ภาชนะรองไว้ แล้ว
 เอาน้ำมนั้นมาหุงเกี่ยวกับหัวปายาส ในเวลาเดียวกันนั่นเอง ปวงเทพยดาได้นำเอา
 โอชารสมาใส่ไว้ในหม้อที่หุงหัวปายาส ครั้นวันวิสาขบูชาจะมี นางจึงนำหัวปายาสนั้น
 ไปถวายแก่เจ้าชายสิทธัตถะ โดยเข้าใจว่าเป็นรุกขเทวดา ในวันที่พระองค์จะตรัสรู้
 พระโพธิญาณ หัวปายาสที่นางนำไปถวายแก่เจ้าชายสิทธัตถะนั้น มีรสอันโอชะยิ่ง
 ประดุจเจี๊ยบย่น้ำนม กล่าวกันว่าหัวปายาสนั้นเพียงพอสำหรับพระองค์ในเวลา
 ตรัสรู้แล้ว ประทับอยู่ที่โคนต้นโพธิ์ตลอดเจ็ดสัปดาห์ มิได้มีกระยาหารอื่นอีก

สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปริมาณุชิตชิโนรส, ปฐมสมโพธิกถา

(พระนคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๐๓), หน้า ๑๒๘ - ๑๒๘.

อนึ่ง ในโลกนี้สถานที่อันเป็นมหาโพธิบัลลังก์ (สถานที่พระพุทธเจ้าตรัสรู้) ย่อมพินาศภายหลังในตอนทีโลกกำลังพินาศ ย่อมตั้งขึ้นก่อนในตอนทีโลกตั้งขึ้นใหม่ กอปรทุม กอหนึ่งอันเป็นบุพพนิมิตร์ย่อมงอกขึ้นในที่นั้น ๆ ในกอปรุมนั้น หากในกัปป์นั้นพระพุทธเจ้า เสด็จจุติในที่นั้นก็จะเกิดคอก ถ้าพระพุทธเจ้าไม่เสด็จจุติก็จะไม่เกิดคอก อนึ่ง ปทุมนั้น เมื่อเกิดคอก ถ้าพระพุทธเจ้า ๑ พระองค์เสด็จจุติก็จะมีคอกเดียว ถ้าพระพุทธเจ้า ๒ พระองค์เสด็จจุติก็จะมี ๒ คอก ถ้าพระพุทธเจ้า ๓ พระองค์เสด็จจุติก็มี ๓ คอก ถ้าพระพุทธเจ้า ๔ พระองค์เสด็จจุติก็มี ๔ คอก ถ้าพระพุทธเจ้า ๕ พระองค์เสด็จจุติ ก็มี ๕ คอก ก็แลคอกบัวเหล่านั้นบังเกิดขึ้นพิงทราบว่าเป็นคอกที่ติดกันเป็นช่อในก้านเดียวกัน ทีเดียว ในครั้งนั้นมหาพรหมพากันมาดูนิมิตร์นั้น ถ้าเห็นคอกบัวทั้งหลายก็มีความดีใจ ถ้า ไม่เห็นคอกบัวเลยก็จะเปล่งวาจาแสดงความสลกใจว่า "โอหนอ โลกจักพินาศ โลกไม่มี ที่พึ่งเป็นแน่แท้" แล้วพากันกลับไป

ในครั้งนั้น สัตว์ที่เกิดเป็นชุกก่อนพวกอื่นในพรหมโลกชั้นอาภัสสรา จุติจาก พรหมโลกนั้นเพราะสิ้นอายุ หรือเพราะสิ้นบุญ เกิดเป็นสัตว์ อุปชาติกา (พวกนุคเกิด) ในโลกนี้ สัตว์เหล่านั้นมีแสงสว่างออกจากตัวท่องเที่ยวไปในอากาศได้ สัตว์เหล่านั้นได้ ลิ้มรสปรุพีแล้ว เป็นผู้ถูกคณิหาครอนงำพยายามจะบริโภคนั้นเป็นคำ ๆ ลำคันั้น ความเป็น ผู้มีแสงสว่างในตัวเองของสัตว์เหล่านั้นย่อมหายไป มีความมืดมนอนธการ สัตว์เหล่านั้น เห็นความมืดแล้วเกิดความหวาดกลัว ลำคันั้น ดวงอาทิตย์ประมาณ ๕๐ โยชน์ ซึ่งยัง ความกลัวของสัตว์เหล่านั้นให้หายไปแล้ว ยังความเป็นผู้กล้าหาญให้เกิดก็ปรากฏขึ้น สัตว์ เหล่านั้นเห็นดวงอาทิตย์แล้วว่าเรงดีใจว่า "พวกเรากลับได้แสงสว่างแล้ว" จึงขนานนาม ดวงอาทิตย์ว่า "สุริยะ" ควบความหมายว่า "แสงสว่างนี้ นุคขึ้นแล้ว ยังความกลัวของ พวกเราผู้หวาดกลัวให้หายไปแล้ว ยังความเป็นผู้กล้าหาญให้เกิด เพราะเหตุนี้แสงสว่าง นี้จึงเป็น "สุริยะ" (ผู้ยังความกล้าหาญให้เกิดขึ้น) เกิด" ดังนี้

ลำคันั้น เมื่อดวงอาทิตย์ท่ากลางวันให้สว่างแล้วตกกลับไป สัตว์เหล่านั้นลุกขึ้น ว่า "พวกเรากลับได้แสงสว่างใจ แม้แสงสว่างนั้นของพวกเราก็ตายไปแล้ว" เป็นผู้ หวาดกลัวอีก สัตว์เหล่านั้นมีความคิดอย่างนี้ว่า "พึงเป็นกวีรดีแท้ ถ้าพวกเราได้แสงสว่างอื่น"

เหมือนกะทรabajิตของสัตว์เหล่านั้น ดวงจันทร์ (มีรัศมี) ประมาณ ๔๕ โยชน์ ปรากฏขึ้น พวกเขาเห็นดวงจันทร์แล้วดีใจเป็นอย่างยิ่งคิดว่า "แสงสว่างใดเกิดขึ้นแล้วราวกะทรabajิตของเรา เพราะฉะนั้น (แสงสว่างนั้น) จึงเป็นดวงจันทร์ ดังนั้น พวกเขาจึงตั้งชื่อว่า "ดวงจันทร์"

ครั้นเมื่อดวงจันทร์และดวงอาทิตย์ปรากฏแล้วอย่างนี้ คาวนักษัตร^๑ ทั้งหลาย ก็เกิดขึ้น ต่อจากนั้นกลางคืนและกลางวันย่อมปรากฏและ (ต่อมา) เคื่อน กิ่งเคื่อน ฤดู และปีก็ปรากฏโดยลำดับ ในวันที่ดวงจันทร์และดวงอาทิตย์ปรากฏนั้น ภูเขาสิเนรุ ภูเขาจักรวาล ภูเขาหิมวันต์ หวิปและสมุทรก็ปรากฏ อนึ่ง สถานที่เหล่านั้นย่อมปรากฏใน

^๑คาวนักษัตร มีทั้งหมด ๒๗ ดวง

๑. อัสสนี คาวรูปมาหรือคาวหนู ประกอบด้วยดาว ๗ ดวง มีรูปร่างเหมือนม้า
๒. ภรณี คาวแม่ไก่ ประกอบด้วยดาว ๓ ดวง มีรูปร่างเหมือนกอนเสา
๓. กัตติกา คาวลูกไก่ หรือคาวหง ประกอบด้วยดาว ๔ ดวง
๔. โรหิณี คาวจุมูกมาหรือคาวคางหมู ประกอบด้วยดาว ๗ ดวง
๕. อัหะ คาวฉัตร มีดาว ๑ ดวง รัศมีคังแก้วทับทิม
๖. มิกสิระ คาวหัวเนื้อ ประกอบด้วยดาว ๓ ดวง มีรูปร่างเหมือนหัวเนื้อ
๗. ปุณัพสุ คาวเรือ ประกอบด้วยดาว ๓ ดวง มีรูปร่างเหมือนเรือสำเภา
๘. ปุสสะ คาวปูยฝ้าย ประกอบด้วยดาว ๕ ดวง มีรูปร่างเหมือนทีบ
๙. อลีเลสะ คาวพอมหรือคาวเรือน ประกอบด้วยดาว ๕ ดวง
๑๐. มฆา คาววานร ประกอบด้วยดาว ๕ ดวง เรียงกันเหมือนหางไถ
๑๑. ปุพพฉัคคฤณี คาวเพดานหน้าหรือคาวแรคณู ประกอบด้วยดาว ๒ ดวง
๑๒. จุศครฉัคคฤณี คาวเพดานหลังหรือคาวแรคเมียบ ประกอบด้วยดาว ๒ ดวง
๑๓. หัตถะ คาวฝ่ามือ ประกอบด้วยดาว ๕ ดวง มีรูปร่างคล้ายฝ่ามือ

๑๔. จิตตะ กาวจรเข้ หรือคาวตอมน้ำ มีคาว ๑ ควง
๑๕. สาคี กาวระออม หรือคาวแก้ว มีคาว ๑ ควง
๑๖. วิสาขะ กาวหนองลาด คาวเหมือง คาวฆ้อง ประกอบด้วยคาว ๓ ควง
๑๗. อุนราธะ กาวหงอนนาค หรือคาวธนู ประกอบด้วยคาว ๔ ควง เป็นรูปหน้าไม้หรือธนู
๑๘. เชฏฐะ กาวงาซ่าง หรือคาวคอนาค
๑๙. มุละ กาวซ่างนอย หรือคาวสะต้อนาค ประกอบด้วยคาว ๕ ควง
๒๐. ปุพพาสัพพห กาวปากนก หรือคาวซ่างผู้ หรือคาวสัปคัย ประกอบด้วยคาว ๓ ควง มีรูปร่างเหมือนปากนก
๒๑. อุตตราสาฬหะ กาวครุฑ คาวซ่างเม็ย หรือคาวแตรงอน ประกอบด้วยคาว ๕ ควง มีรูปร่างคล้ายแตรงอน
๒๒. สวณะ กาวหลักชัย หรือคาวหามณี หรือคาวโลง ประกอบด้วยคาว ๓ ควง
๒๓. ชินิฏฐะ กาวกา หรือคาวไซ ประกอบด้วยคาว ๔ ควง
๒๔. สตภิสซ กาวมังกร หรือคาวพินทอง ประกอบด้วยคาว ๔ ควง
๒๕. ปุพพัททะ กาวราชสีห์ผู้ หรือคาวหัวทราย หรือคาวเพดานหน้า ประกอบด้วยคาว ๓ ควง
๒๖. อุตตรัททะ กาวราชสีห์เม็ย หรือคาวไม้เท้า หรือคาวเพดานหลัง ประกอบด้วยคาว ๒ ควง
๒๗. เรวกี กาวปลาตะเพียน หรือคาวหญิงมีครรภ์ ประกอบด้วยคาว ๓๖ ควง

ดู กรมหลวงชินวราลริวัฒน์, พระคัมภีร์อภิธานปฐีปีกา (พระนคร : มหามกุฏ-
ราชวิทยาลัย, ๒๕๐๘), ๕๕ : ๑๖.

สิงห์โต ปุกหุต, ประวัติศาสตร์การศาสนาตร์ย่อ ๆ (พระนคร : ไทยวัฒนา-
พานิช, ๒๕๐๗), หน้า ๔๖ - ๕๓.

วันเพ็ญเดือนฉกฤๅษะ^๑ ไม่ก่อน ไม่หลัง มีคำถามแทรกว่า สถานที่เหล่านั้นปรากฏขึ้นได้
อย่างไร ฟังเฉลยว่า เปรียบเหมือนเมื่อคนค้มข้าวต้ม ค่อมน้ำ (พองน้ำ) ย่อมเกิดขึ้น
เพราะการเค็อกพร้อม ๆ กับ สถานที่บางแห่งสูง บางแห่งต่ำ บางแห่งก็ราบเรียบ
สถานที่เหล่านั้นก็ปรากฏขึ้นอย่างนั้นเหมือนกัน ตรงที่สูง ๆ ก็มีภูเขา ตรงที่ต่ำ ๆ ก็มี
ทะเล ตรงที่ราบ ๆ ก็มีทวีป

^๑ฉกฤๅษะ เป็นชื่อเดือนทางจันทรคติ ซึ่งเทียบกับเดือนทางสุริยคติ ดังนี้

<u>เดือนทางจันทรคติ</u>	<u>เดือนทางสุริยคติ</u>
ปุสสมาส	มกราคม
มาฆมาส	กุมภาพันธ์
ฉกฤๅษมาส	มีนาคม
จิตตมาส	เมษายน
วิสาขมาส	พฤษภาคม
เชษฐมาส	มิถุนายน
อาสาฬหมาส	กรกฎาคม
สวณมาส	สิงหาคม
โปฏฐปทมมาส	กันยายน
อัสสยุชมาส	ตุลาคม
กัตติกมาส	พฤศจิกายน
มิกสิรมาส	ธันวาคม

สมเด็จพระสังฆราช (ปุสสเทว), สวคมนคณัมบัลลว (พระนกร : มหามกุฏ-
ราชวิทยาลัย, ๒๕๑๒), หน้า ๔๑๘.

ถ้ากับนั้น เมื่อสัตว์เหล่านั้นบริโภคนั้นที่มีรสอยู่ บางพวกก็มีผิวพรรณงาม บางพวก
 มีผิวพรรณทราม เพราะกรรม (ของตน) ในบรรดาสัตว์สองพวกนั้น เหล่าสัตว์ที่มีผิวพรรณ
 งามพากันดูหมิ่นสัตว์ที่มีผิวพรรณทราม เพราะเหตุคือการดูหมิ่นของสัตว์เหล่านั้นแม้คินที่มีรส
 นั้นก็หายไป สะเก็ดคินปรากฏขึ้น ต่อมาสะเก็ดคินของสัตว์เหล่านั้นก็หายไป (อีก) โดยนัย
 เดียวกัน ในเวลานั้น เกร็ดคินก็ปรากฏขึ้น เกร็ดคินเหล่านั้นก็หายไปโดยนัยนั้นเหมือนกัน
 ชาวสาละในที่ไม่ได้ไถก็ปรากฏขึ้น เป็นชาวสาละที่ไม่มีรา ไม่มีแกลบ มีกลิ่นหอม มีเมล็ด
 เหมือนข้าวสาร ต่อมาภายหลังทั้งหลายจึงปรากฏขึ้นแก่สัตว์เหล่านั้น สัตว์เหล่านั้นเก็บข้าว
 สาละไว้ในภาชนะแล้ววางไว้บนแผ่นดิน เปลวไฟลุกขึ้นเองแล้วหุงข้าวสาละนั้น ข้าวสาละนั้น
 กลายเป็นข้าวสุก มีลักษณะเหมือนกันกับดอกมะลิ กิจที่ต้องทำด้วยแรงหรือกับข้าวสำหรับ
 ข้าวสุกนั้นไม่มี รสซึ่งสัตว์เหล่านั้นต้องการจะบริโภคมี (เกิด) ขึ้นเอง รสที่สัตว์เหล่านั้น
 บริโภคเป็นรส (อาหาร) แบบหยาบ ๆ ต่อแต่นั้นบุตรและหญิงก็เกิดขึ้นพร้อมกัน จริงอย่างนั้น
 ในครั้งที่สัตว์เหล่านั้นบริโภคอาหาร เหล่านี้คือคินที่มีรส สะเก็ดคิน และเกร็ดคิน รวากับ
 เป็นอาหารอันอร่อย ครั้นบรรเทาความหิวแล้วยอมคารงเพิ่มพูนรสนั้นเที่ยว คว้าวัตถุที่เป็น
 เครื่องนํารสมาให้ เพราะภาวะคือความละเอียดของวัตถุและเพราะภาวะคือความละเอียด
 ของวัตถุที่ไหลออก การกำหนดเกิดขึ้น จึงเกิดขึ้น ส่วนข้าวสุกที่สัตว์เหล่านั้นบริโภคแม้จะเพิ่ม
 รส (อร่อย) เมื่อปล่อยสิ่งที่ไหลออก ย่อมยังมีรสและอุจจาระให้เกิดขึ้น เพราะวัตถุ
 (นั้น) เป็นของหยาบ ครั้นนั้นปากของทั้งหลายยอมทะเล (แตก) ออก เพื่อเป็นทางระบาย
 ออกของอุจจาระและปัสสาวะเหล่านั้น ปุริสภาวะ (ความเป็นบุรุษ) ของบุรุษ และอิตถี-
 ภาวะ (ความเป็นสตรี) ของสตรี ย่อมปรากฏขึ้น ก็ตามภาวะที่อานุภาพแห่งอุจจาระ
 ที่สัตว์เหล่านั้นประพฤตินอัทธภาพครั้งก่อนยังไม่ระงับไว้ เพราะเป็นเครื่องขมภาวะใน
 สันดานของสัตว์คร่าบโค ความกำหนดยินดีของสตรีและบุรุษซึ่งเป็นที่อาศัยของกามภาวะ
 (ความกำหนดในกาม) เป็นอันมาก ก็จะไม่ปรากฏครานั้น แต่เพราะเหตุที่อุจจาระ
 นั้นขาดหายไป ความกำหนดยินดีของสตรีและบุรุษซึ่งเป็นที่อาศัยของกามภาชนะนั้นจึงเกิดขึ้น
 เพราะความไม่มีแห่งฉาทั้งหลาย ในเวลาที่กามภาวะไว้อุจจารแล้ว ในครั้งนั้นสตรียอมเพ่ง
 มองบุรุษเกินขอบเขต และบุรุษก็เพ่งมองสตรีเกินขอบเขต เพราะเหตุคือการเพ่งมองเกิน

ขอบเขตของสตรีและบุรุษเหล่านั้น ความร่าร้อนในกามจึงเกิดขึ้น ต่อจากนั้นสตรีและบุรุษเหล่านั้นยอมเสพเมถุนธรรมกัน สตรีและบุรุษเหล่านั้น (เมื่อ) ถูกวิญญูชน (ผู้รูแจ้ง) คำนี้ รังเกี้ยวอยู่เพราะเหตุคือการเสพสัทธรรม^๑ จึงพากันสร้างเวรณะ เพราะเหตุคือการปิกอสัทธรรมนั้น สตรีและบุรุษเหล่านั้นเมื่ออยู่ครองเรือนพากันเอาเยี่ยงอย่างผู้ที่เกี้ยวครานคนใดคนหนึ่ง กระทำการสังสม (สมบัติ) โดยลำดับ ต่อจากนั้นทั้งรำหึง แกลบโคห่อหุ้มเมล็ดข้าวสารไว้ แม้สถานที่ซึ่งถูกเก็บเกี่ยวแล้วก็มิไถ่อกขึ้นมาอีก คนเหล่านั้น ประชุมกันแล้วฟื้นความหลังว่า "โอหนอ ธรรมอันเป็นยาปปรากฏแล้วในสัตว์ทั้งหลาย แท้จริงในเบื้องต้นพวกเราเป็นผู้สำเร็จแล้วควยใจ" เรื่องนี้บัณฑิตพึงให้พิศการ (อธิบายอย่างละเอียด) ตามนัยที่พระพุทธเจ้าตรัสไว้ในอัครคัมภีร์สูตร

๑ สัทธรรม ไก่แก่ธรรมไม่คี่ หมายถึงธรรมฝ่ายอกุศล หรือธรรมของอสังขบุรุษ มี ๗ ประการ คือ

๑. ความเป็นผู้ไม่มีศรัทธา การเชื่อพระบัญญัติครัสรู้ของพระพุทธเจ้า
๒. ความเป็นผู้ไม่มีหิริ (ความละอายแก่ใจ) ประพฤติกายทุจริต วาจทุจริต และมโนทุจริต
๓. ความเป็นผู้ไม่มีโอศติปปะ (ความเกรงกลัวต่อบาป) ไม่มีความสะกึ่งกลัวในทุจริตทั้ง ๓
๔. ความเป็นผู้ไม่เป็นพหูสูต ไม่มีการสังสมธรรมไว้ ความไม่รู้งแจ้งแห่งตลอดกรรม
๕. ความเป็นผู้ไม่มีวิริยะ ความเพียรบากบั่นมั่นคง
๖. ความเป็นผู้ไม่มีสติเป็นเครื่องรักษาคณ
๗. ความเป็นผู้ไม่มีปัญญา เครื่องพิจารณาเห็นความเกิดดับ

สยามบรรณสาร เทปบันทึก เล่ม ๑๓ : สุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกายสุต มัชฌิม-
ปฎิภาสก์ (พระนคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๕๕), หน้า ๒๗.

ต่อจากนั้น คนเหล่านั้นยอมกำหนดเขตแดน สัตว์ผู้ใดคนหนึ่งถือเอาส่วนของผู้อื่น
ที่เจ้าของมิได้ให้ สัตว์เหล่านั้นครั้งก่อนว่าสัตว์นั้นสองครั้งแล้ว ในครั้งที่สาม จึงประหาร
(ทำร้าย) ด้วยฝ่ามือ ก้อนหิน และท่อนไม้ เมื่อการตีเกิดขึ้นในข้อหินนาทาน (การถือเอา
สิ่งของที่เจ้าของมิได้ให้) มุสาวาท (การกล่าวเท็จ) และการถือไม้ (ตีกัน) เกิดขึ้น
คนเหล่านั้นประชุมแล้วคิดกันว่า "อย่ากระนั้นเลย พวกเราพึงสมมติสัตว์ผู้หนึ่ง ผู้ซึ่ง
ตกเตือนข้อที่ควรตกเตือน (แก่พวกเราโดยชอบ) ผู้ซึ่งจับไล่ผู้ที่ควรจับไล่ แต่พวกเราพึง
เพิ่มข้าวสาทิให้แก่สัตว์ผู้นั้น" เมื่อสัตว์เหล่านั้นกระทำข้อตกลงกันอย่างนี้แล้ว ในกัณฑ์
นี้เอง พระผู้มีพระภาคเจ้าองค์นี้แหละทรงเป็นพระโพธิสัตว์^๑ ครั้งนั้นพระโพธิสัตว์ทรงมี

^๑คำว่า "สัตว์" ในที่นี้แปลว่า ผู้ของ ผู้ติดอยู่ โพธิสัตว์จึงหมายถึงผู้ของ ผู้ติด
อยู่ในความรู้ แปลว่ายังไม่รู้แจ้งแห่งตลอด จึงเรียกว่า "พระโพธิสัตว์"

ในวิธานิพนธ์เรื่อง "การศึกษาเชิงวิเคราะห์เรื่องพระโพธิสัตว์ในคัมภีร์
เถรวาท และคัมภีร์มหายาน" ประพนธ์ อัครวิรุฬหการ ได้แสดงความหมาย
ของพระโพธิสัตว์ไว้ความคล้ายกับความคิดในแต่ละยุคแต่ละสมัย ดังนี้

ความหมายแรก หมายถึง ผู้ที่จะตรัสรู้ ปรากฏในคัมภีร์เดิม คำว่า "โพธิสัตว์"
ใช้ในฐานะเป็นศัพท์เรียกบุคคลจริงในประวัติศาสตร์ก่อนที่จะตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า

ความหมายที่สอง หมายถึง ผู้มุ่งหมายที่จะบรรลุโพธิ ปรากฏในคัมภีร์ช่วง
การแตกสำนัก ทั้งเถรวาทบาลี เถรวาทสุรวาสติวาทิน และมหาสังฆิกะ รวมไปถึงพระ
พุทธศาสนาฝ่ายมหายานด้วย เป็นการใช้คำว่า "โพธิสัตว์" เมื่อเกิดความคิดเกี่ยวกับบุคคล
ผู้มุ่งหมายจะไปให้ถึงโพธิ เพื่อที่จะช่วยสรรพสัตว์

ความหมายที่สาม หมายถึงผู้มีแก่นคือโพธิ หรือเป็นบุคคลลาภิษฐานของโพธิ
เป็นความหมายเฉพาะของมหายาน โพธิในที่นี้คือศูนยตา พระโพธิสัตว์เป็นผู้ไฝ่ในศูนยตา
เป็นผู้ได้เห็นศูนยตา ความหมายที่สามประกอบกับความหมายที่สอง แสดงลักษณะของพระ
โพธิสัตว์ เพื่อเป็นแกนหลักของศาสนาพุทธมหายาน

ดู ประพนธ์ อัครวิรุฬหการ, "การศึกษาเชิงวิเคราะห์เรื่องพระโพธิสัตว์ใน
คัมภีร์เถรวาทและคัมภีร์มหายาน" (วิธานิพนธ์ปริชญูมหาบัณฑิต ภาควิชาภาษาตะวันออก
บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๓), หน้า ๓๔๖.

รูปงามและน่าดูกว่า ตลอดจนถึงศักดิ์สูงกว่าในบรรดาสัตว์เหล่านั้น ทรงถึงพร้อมด้วยความรู้ มีกำลังมากที่จะทำการข่มและการยกย่อง (ผู้ที่ควรข่มและผู้ที่ควรยกย่อง) สัตว์เหล่านั้นพากันเข้าไปหาพระโพธิสัตว์นั้น กราบขูล่วงวอนเชิดชูแล้ว พระโพธิสัตว์นั้นได้นิยามว่า "มหาสมมติ" เพราะเป็นผู้ที่มีมหาชนสมมติขึ้น ได้นิยามว่า "กษัตริย์" เพราะความหมายว่า เป็นใหญ่แห่งเกษตร (ที่คืน ที่นา) ทั้งหลาย ได้นิยามว่า "ราชา" เพราะความหมายว่า ปกครองผู้อื่นโดยชอบธรรม พระโพธิสัตว์นั้นทรงปรากฏแล้วด้วยพระนาม ๓ พระนาม ซึ่งพระคันถรจนาวาจารย์มุ่งกล่าวไว้ว่า

"พระโพธิสัตว์ทรงสมภพในตระกูลแห่งอาทิตย์ ทรงเป็นบ่อเกิดแห่งคุณอันบริสุทธิดียิ่ง ทรงมีอำนาจมาก ทรงได้พระนามว่า มหาสมมติ ได้นิยามว่า "ราชา" พระองค์ทรงเป็นดวงตาของโลก ทรงเป็นผู้รุ่งเรืองด้วยพระรัศมีคือพระคุณ ทรงเป็นผู้กำจัดความมืด รุ่งเรืองแล้ว ประจุพระอาทิตย์ดวงที่สอง เขตแดน (ข้อที่ควรประพฤติ) ที่พระโพธิสัตว์องค์ใดทรงตั้งและกำหนดไว้แล้ว อันเป็นประโยชน์แก่สัตว์ในโลก ชนทั้งหลายไม่อาจจะล่วงละเมิดเขตแดนนั้นได้ ชนทั้งหลายขนานนามพระโพธิสัตว์นั้นว่า เป็นมหาวิระ (บุคลิกหาญใหญ่) เป็นองค์ (เบื้องต้น) อาทิจ้างราชา ผู้ทรงพระยศ ผู้ตามรักษาขอบเขตของโลก"

สถานที่อันเป็นอัศจรรย์ (ประเสริฐ) ใดมีอยู่ในโลกนี้ พระโพธิสัตว์องค์นั้นแล ทรงเป็นอาทิบุรุษ (บุรุษตัวอย่าง) ในสถานที่อันเป็นอัศจรรย์นั้นด้วยประการฉะนี้ เมื่อชัตติยมณฑล^๑ ทำพระโพธิสัตว์ให้เป็นอาทิบุรุษแล้วการอยู่อย่างนั้น เหล่าสัตว์บางเหล่า

^๑ชัตติยมณฑล ประกอบด้วยศัพท์ ๒ คำ คือ ชัตติย + มณฑล

ชัตติย = กษัตริย์, มณฑล = บริเวณโดยรอบ, สถานที่

คำนี้ น่าจะหมายถึงพระราชวัง แต่ในที่นี้หมายถึงที่ประชุมแห่งเหล่ากษัตริย์ ซึ่งได้มีมติแต่งตั้งให้พระโพธิสัตว์เป็นอาทิบุรุษ

โคมีความกึก (อย่าง) นี้ว่า "โอหนอ ธรรมอันเป็นขาลปรากฏแล้วในหมู่นักสัตว์ทั้งหลาย การถือเอาสิ่งของที่เจ้าของมิได้ให้ก็ปรากฏ การตีเคียนก็ปรากฏ การกล่าวเท็จก็ปรากฏ การถือไม้ก็ปรากฏ อย่างนั้นเลย พวกเราพึงลอบบาปอันเป็นรากเง่าแห่งอสังขาร เหล่านั้นเสีย" สัตว์เหล่านั้นสร้างกฏมุงควยโยไม้ในแคนป่า อาศัยอยู่ ณ ที่นั้น เทียวภิกขา-
จาร ดำรงชีวิตในหมู่บ้าน ตำบล และเมืองหลวง สัตว์เหล่านั้นบัณฑิตเรียกว่า "พราหมณ์" เพราะอรรถว่า ลอยออกุตลธรรม คือทำให้ (อกุศลธรรม) อยู่ภายนอกเสีย ด้วยประการ
ฉะนี้ อนึ่ง ในสมัยนั้นสัตว์เหล่าใดยึดถือเมถุนธรรม ประกอบการงานที่ต้องชวนชวายน มีโครักขกรรม (การเลี้ยงวัว) พานิชกรรมและกสิกรรม เป็นต้น สัตว์เหล่านั้นบัณฑิต
เรียกว่า "เวสสะ" (แพศย์) อนึ่ง ในสมัยนั้นสัตว์เหล่าใด ประกอบการงาน มีการรับใช้
เป็นต้น เป็นผู้มีความประพฤติบริสุทธิ์ สัตว์เหล่านั้นบัณฑิตเรียกว่า "สุทธะ" (สุทร)

กัณฑ์ที่ดำรงอยู่อย่างนี้มี ๒ กัณฑ์ คือ สุธัญญกัณฑ์ อสุทธัญญกัณฑ์ ในบรรดากัณฑ์
ทั้งสองกัณฑ์นั้น พระพุทธเจ้า พระปัจเจกพุทธเจ้า และพระเจ้าจักรพรรดิ ย่อมไม่บังเกิด
ในสุทธัญญกัณฑ์ เพราะเหตุที่กัณฑ์ที่ว่างเว้น (ปราศจาก) บุคคลผู้มีคุณธรรม บัณฑิตจึงเรียก
ว่า "สุทธัญญกัณฑ์" อสุทธัญญกัณฑ์แบ่งเป็น ๕ ประเภท คือ สารกัณฑ์ มณฑกัณฑ์ วกัณฑ์
สารมณฑกัณฑ์ กัททกัณฑ์ ในบรรดากัณฑ์ทั้ง ๕ ประเภทนั้น กัณฑ์ที่ประกอบด้วยคุณธรรมที่เป็น
แก่นสาร บัณฑิตเรียกว่า "สารกัณฑ์" เพราะภาวะคือการปรากฏของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า
องค์หนึ่ง ผู้ยังคุณธรรมที่เป็นแก่นสารให้เกิดพร้อม ส่วนในกัณฑ์ใด มีพระพุทธเจ้าสอง-
พระองค์เสด็จอุบัติขึ้น กัณฑ์นั้นชื่อว่า "มณฑกัณฑ์" ส่วนในกัณฑ์ใด มีพระพุทธเจ้าสาม-
พระองค์เสด็จอุบัติขึ้น กัณฑ์นั้นชื่อว่า "วกัณฑ์" ในบรรดาพระพุทธเจ้าทั้งสามพระองค์

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

นั้น พระพุทธเจ้าองค์ที่หนึ่ง ทรงพยากรณ์พระโลคนาถ^๑ องค์ที่สอง พระพุทธเจ้าองค์ที่สอง ทรงพยากรณ์พระโลคนาถองค์ที่สาม ในกัณฑ์นั้น เหล่ามนุษย์ทั้งหลาย เป็นผู้มิใช่ เบิกบาน ย่อมประพฤติประเสริฐกว่าอำนาจแห่งปณิธาน (ความปรารถนา) ที่ตนตั้งไว้ เพราะเหตุนี้ท่านจึงเรียกกัณฑ์นั้นว่า "วรกัณฑ์" ส่วนในกัณฑ์ใดมีพระพุทธเจ้าสี่พระองค์ เสกัจฉุมติ กัณฑ์นั้น บัณฑิตเรียกว่า "สารมณฑกัณฑ์" เพราะเป็นกัณฑ์ที่ประเสริฐกว่า กัณฑ์ก่อน ๆ ในกัณฑ์ใดพระพุทธเจ้าห้าพระองค์ เสกัจฉุมติ กัณฑ์นั้นบัณฑิตเรียกว่า "ภัททกัณฑ์" แต่กัณฑ์นั้นหาได้ยากยิ่ง

ในกัณฑ์นั้น สัตว์ทั้งหลายส่วนใหญ่จะมากไปด้วยความงามและความสุข หมุ่สัตว์ โดยมากเป็นพวกไตรเหตุ (มีเหตุ ๓ ประการ) ย่อมทำกิเลสให้สิ้นไป สัตว์ที่ประกอบด้วย เหตุสองประการ ย่อมเป็นผู้เข้าถึงสุคติ (ส่วน) สัตว์ที่ไม่มีเหตุย่อมได้รับเหตุ เพราะฉะนั้น กัณฑ์นั้น บัณฑิตจึงเรียกว่า "ภัททกัณฑ์"

---

^๑คำว่า "โลคนาถ" แปลว่า ผู้เป็นที่พึ่งของโลก เป็นพระนามที่หมายถึง พระพุทธเจ้าโคตมทุกพระองค์ พระนามที่ใช้หมายถึงพระพุทธเจ้าทุกพระองค์นั้นมีต่อไปนี้

พุทธโร ทสฺสโธ สักกา สัพพิญฺญุ ทิปุคฺคโม มุนินฺโท ภควา นาโถ
 จักขุมา อังคีรโธ มุนิ โลคนาโถ อนชฺวีโร มหเสสิ วินายโก สมันตจักขุ สุกโต
 ฐวิปฺปญฺโญ มารชิ นรสีโห นรวโร ชัมมราชา มหามุนี เทวเทโว โลกครุ ชัมมสามี
 ทถาคโธ สยัมภู สัมมาสัมพุทธโร วรปฺปญฺโญ นายโก ชิโน

ส่วนพระนามที่หมายถึงเฉพาะพระพุทธเจ้าองค์ปัจจุบัน คือ

สักยมุนี สักโก สัทธัตโธ สุตโรทฺถนิ โคทโม สักยสีโห อาทิจจจักขุ

ดู กรมหลวงชินวราวุฒินันท์, พระกัมภีร์อภิธานปิฎก เล่ม ๑ (พระนคร :
 มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๐๘), หน้า ๓.

ในเรื่องของกัปนั้น ระยะเวลาตั้งแต่มหาเมฆที่தாகัปให้พินาศจนถึงเพลิงดับไป นี้เป็นอสงไขยที่ ๑ บัณฑิตเรียกว่า "สังวัฏฐะ" ระยะเวลาตั้งแต่เพลิงที่தாகัปพินาศดับไป จนถึงความพร้อมแห่งมหาเมฆ (ฝนตกลงมา) ที่ทำให้แสนโกฏิจักรวาลเต็มเปี่ยม (ด้วยน้ำ) นี้เป็นอสงไขยที่ ๒ บัณฑิตเรียกว่า "สังวัฏฐราญี" ระยะเวลาตั้งแต่มีมหาเมฆเกิดขึ้น จนถึงพระจันทร์และพระอาทิตย์ปรากฏ นี้เป็นอสงไขยที่ ๓ บัณฑิตเรียกว่า "วิวัฏฐะ" ระยะเวลาตั้งแต่พระจันทร์และพระอาทิตย์ปรากฏ จนถึงมหาเมฆซึ่งทำให้อัปพินาศ นี้เป็นอสงไขยที่ ๔ บัณฑิตเรียกว่า "วิวัฏฐราญี" วิวัฏฐราญีอสงไขยได้รวมอันตรกัป (กัปที่อยู่ในระหว่าง) ไว้จำนวน ๒๔ กัป อาจารย์บางพวกกล่าวว่า "รวมอันตรกัปไว้ ๒๐ กัป" อสงไขยที่เหลือ โดยระยะเวลาแล้วก็มีจำนวนเท่ากับอสงไขยที่ ๔ นั้น อสงไขยทั้ง ๔ เหล่านี้ รวมเป็นมหากัปหนึ่ง ความพินาศด้วยไฟและการตั้ง (ขึ้นใหม่ของโลก) บัณฑิตพึงทราบด้วยประการฉะนี้

ในสมัยที่กัปพินาศด้วยน้ำ บัณฑิตพึงขยายให้ละเอียดตามนัยที่ไถ่กล่าวไว้ในตอนต้นว่า "แรกทีเดียว มหาเมฆซึ่งதாகัปให้พินาศ ก่อตัวขึ้นแล้ว" ดังนี้ ส่วนเรื่องที่แตกต่างกันมีดังนี้ ดวงอาทิตย์ดวงที่สองปรากฏในที่นั้น โดยประการใด มหาเมฆ (เมฆฝน) ที่เป็นน้ำกรด ซึ่งทำให้อัปพินาศก็ย่อมก่อตัวขึ้นในโลกนี้ โดยประการนั้น ตอนต้นมหาเมฆนั้น ทำให้อัปที่เป็นเนื้ละเอียด ๆ ตกลงมา (จนกระทั่ง) ตกลงมาทำแสนโกฏิจักรวาลให้เต็มไปด้วยกระแสเป็นอันมาก แผ่นดินและภูเขาเป็นต้น ซึ่งถูกน้ำกรดท่วมหมดแล้วย่อมละลายไป อาจารย์บางพวกกล่าวว่า "น้ำที่ถูกลมห่อหุ้มไว้โดยรอบ ท่วมตั้งแต่ส่วนที่อยู่ใต้อุณหภูมิของแผ่นดิน จนถึงภูมิแห่งหุคิยฆาน เพราะว่าเป็นแผ่นดินและภูเขาเป็นต้นที่ถูกน้ำกรดท่วมหมดแล้วย่อมละลายไปหมด เหมือนก้อนเกลือที่บุคคลโยนลงไปในน้ำฉะนั้น เพราะเหตุที่น้ำนั้นย่อมเป็นน้ำชนิดเดียวกันกับน้ำที่รองรับแผ่นดินไว้ฉะนั้นเอง" อาจารย์อีกพวกหนึ่งกล่าวว่า "น้ำนั้นกรันท่าลายน้ำรองแผ่นดินและกระแสลมที่อุ้มน้ำนั้นโดยมิให้เหลือแล้ว จึงตั้งอยู่เป็นแผ่นเดียวกันกับคนนั้นแลในที่ซึ่งปวง" คำ (ที่ท่านกล่าว) นั้นถูกต้องแล้ว อนึ่ง น้ำกรดนั้นท่าพรหมโลกเบื้องบนให้ละลายไปจนจรดพรหมโลกชั้นสุภกัณฑา จึงหยุด เพราะเหตุที่น้ำนั้นท่านจึงกล่าวว่า

"ในกาลใด โลกสลายไปด้วยน้ำที่กำเริบแล้ว ในกาลนั้น แสนโกฏี-
จักรวาล ย่อมละลายไป"

น้ำกรคนั้นจะไม่สงบไปทราบเท่าที่สิ่งที่เป็นสังขาร^๑ แม้มีขนาดเท่าอณูยังมีอยู่
อนึ่ง น้ำกรคนั้นครอบคลุมสิ่งที่เป็นสังขารทั้งหมดที่ลอยไปตามน้ำแล้วจึงสงบและถึงการ
อันตรธานไปทันที อากาศเบื้องบนกับอากาศเบื้องล่างมีคมนอนธการ เป็นอันเดียวกัน
เรื่อง (ต่อจากนี้) ทั้งหมดก็เหมือนกับที่กล่าวไว้แล้วมีเพียงข้อนี้ (ตอนเดียวเท่านั้น) ที่
บัณฑิตพึงทราบ โลกจะปรากฏเริ่มต้นที่พรหมโลกชั้นอาภัสสรา หมู่สัตว์จุติจากพรหมโลกชั้น
สุภกิมหา ไปบังเกิดในพรหมโลกชั้นอาภัสสรา เป็นต้น ในกาลนั้น ระยะเวลาตั้งแต่มหาเมฆ
ที่ทำให้กัปพิณาศ จนถึงน้ำกรกที่ทำให้กัปพิณาศหมดไป นี้เป็นอสงไขยที่ ๑ ระยะเวลา
ตั้งแต่กัปพิณาศไป จนถึงมหาเมฆที่ตกลงมา นี้เป็นอสงไขยที่ ๒ ระยะเวลาตั้งแต่มหาเมฆ
(สายฝน) ที่ตกลงมา จนถึงภาวะคือการปรากฏขึ้นของดวงจันทร์และดวงอาทิตย์ นี้เป็น
อสงไขยที่ ๓ ระยะเวลาตั้งแต่การปรากฏขึ้นของดวงจันทร์และดวงอาทิตย์ จนถึงมหา-
เมฆที่ทำให้กัปพิณาศ นี้เป็นอสงไขยที่ ๔ อสงไขยทั้ง ๔ เหล่านี้ เป็น ๑ มหากัป
ความพิณาศด้วยน้ำ และการกลับตั้งขึ้น (ใหม่) บัณฑิตพึงทราบด้วยประการฉะนี้

ในสมัยที่กัปพิณาศด้วยลม บัณฑิตพึงขยายให้ละเอียดตามนัยที่กล่าวไว้ใน
ตอนต้นว่า "แรกที่เคียว มหาเมฆที่ทำให้กัปพิณาศ ก่อตัวขึ้นแล้ว" ทั้งนี้ ส่วนเรื่องที่
แตกต่างกันมีดังนี้ ดวงอาทิตย์ดวงที่สองในกัปนั้นเป็นอย่างไร ในกัปนั้นก็อย่างนั้น ลมก่อ
ตัวขึ้นเพื่อทำลายกัป ตอนแรกลมนั้นพัดฝุ่นหยาบให้พุ่งขึ้น ต่อจากนั้นจึงพัดเอาธุลีออน

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

^๑สิ่งที่บังจัญปรุงแต่ง เครื่องปรุงแต่ง ส่วนต่าง ๆ ของร่างกาย ร่างกาย
และจิตใจ ความคิด สภาพที่เกิดกับใจ ปรุงใจให้ชั่วบ้างดีบ้าง

แปลก สนธิวัณ ป.๕ และ สวัสดิ์ สวัสดิ์พินิจจันทร์ ป.๕, ศัพท์ศาสนา

(พระนคร : ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๐๓), หน้า ๑๓๖.

ทรายละเอียด ทรายหยาบ ก้อนกรวด และก้อนหิน เป็นต้น จนกระทั่งก้อนดิน มีประมาณ
 เท่าเรือยนต์ และต้นไม้ที่ขึ้นตรงที่คอนให้พุ่งขึ้นไป สิ่งขารเหล่านั้นพุ่งขึ้นจากแผ่นดิน
 สู่ท้องฟ้า ไม่ตกลงมาอีก กลายเป็นผงที่แหลกละเอียด ถึงความไม่มี (หมดไป) ในท้องฟ้า
 นั้นเทียว ต่อจากนั้นลมก่อตัวขึ้นจากภายในมหาปรุพีโดยลำดับ พลิกแผ่นดินกลับข้างล่างเป็น
 ข้างบน พัดปลิวไปในอากาศ พื้นแผ่นดินประมาณ ๑๐๐ โยชน์ ๒๐๐ โยชน์ ๓๐๐ โยชน์
 ๔๐๐ โยชน์ ๕๐๐ โยชน์ แยกสลายไป ถูกกำลัง (แรง) ของลมพัดขึ้นไป กลายเป็น
 ผงที่แหลกละเอียด ถึงความไม่มี (หมดไป) ในอากาศนั้นแล ลมพัดยกเอาทั้งภูเข
 จักรवाल ทั้งภูเขาสิเนรุชัคไปในอากาศ ภูเขาเหล่านั้นกระทบกัน พินาศเป็นผงละเอียด
 ไป ลมนั้นเมื่อพัดทำเอาวิมานของพวกเทวดาที่สิงสถิต ณ พื้นดิน และวิมานของพวกเทวดา
 ที่สิงสถิตในอากาศให้พินาศไปด้วยอุบายนี้ จึงทำลายเทวโลกกามาพรทั้ง ๖ ให้พินาศ
 แล้วทำลายแสนโกฏิจักรवालให้พินาศไป ในตอนนั้น ภูเขาจักรवालจากจักรवालทั้งหลาย
 ภูเขาหิมวันต์จากป่าหิมวันต์ทั้งหลาย ภูเขาสิเนรุจากสิเนรุทั้งหลาย มาบรรจบพร้อมกัน
 พินาศเป็นผงแหลกละเอียด ลมพัดเอากิ่งแก่แผ่นดินวยถึงภูมิแห่งตติยฐาน ทำลายพรหมโลก
 ทั้ง ๕ ให้พินาศไปจรดชั้นเวทฬัผลาจึงหยุด เพราะเหตุนี้ท่านจึงกล่าวว่า

"ในกาลใด โลกสลายไปด้วยความกำเริบแห่งวาโยธาตุ (ธาตุลม)
 ในกาลนั้น จักรवालแสนโกฏิ ย่อมกระจัดกระจายไป"

ลมนั้นทำลายสิ่งที่เป็นสังขารทั้งปวงให้พินาศไป พร้อมทั้งนำร่องแผ่นดินและลม
 ที่อุ่มน่านนั้นแล้วพินาศไปเอง เพราะไม่มีเหตุแห่งการบังคับให้ตั้งอยู่ได้ อากาศเบื้องบน
 กับอากาศเบื้องล่างมีคมนอนธการเป็นอันเดียวกัน เรื่องทั้งหมดเป็นเช่นเดียวกันกับที่
 กล่าวไว้แล้ว แต่ที่นี้โลกปรากฏเริ่มต้นแต่พรหมโลกชั้นสุภกนิหา สัตว์ทั้งหลายจุติจากพรหม-
 โลกชั้นเวทฬัผลา ไปยังเกิดในพรหมโลกชั้นสุภกนิหา เป็นต้น ในกาลนั้นระยะเวลาตั้งแต่
 มหาเมฆที่ทำกัณฑ์ให้พินาศ จนถึงลมที่ทำให้กัณฑ์พินาศวากหายไป นี้เป็นอสงไขย ๑
 ระยะเวลาที่ลมซาดหายไป (หยุดพัก) จนถึงมหาเมฆที่ตกลงมา นี้เป็นอสงไขยที่ ๒
 มีนัยคั้งที่กล่าวไว้เป็นต้นอย่างนี้ ความพินาศด้วยลมและการตั้งขึ้นใหม่ บัณฑิตพึงทราบด้วย
 ประการฉะนี้

ลำดับนั้น (หาก) มีปัญหาว่า โลกย่อมพินาศอย่างนี้ เพราะเหตุอะไร เพราะ
 แมถาคความคับพร้อมทั้งกิจของสังขารทั้งหลาย เป็นอเหตุกะ (ไม่มีเหตุ) เพราะมีความ
 พินาศเป็นสภาพ แต่ความคับแห่งสังขารที่เว้นจากเหตุย่อมไม่มี เหมือนดังในหมู่สัตว์
 ทั้งหลาย อันความพินาศพร้อมทั้งเหตุแห่งโลกที่เป็นภาชนะก็พึงมี เพราะฉะนั้น อะไร
 เล่าเป็นเหตุในความพินาศของโลก

พึงทราบเฉลยว่า (ความพินาศของโลก) มีอกุศลมูล^๑ เป็นเหตุ เหมือนอย่าง
 ว่า โลกย่อมกลับคืนเป็นปฐมกาล ด้วยกำลังแห่งบุญของสัตว์ทั้งหลายที่บังเกิดในภพนั้น
 ฉนฺนโค โลกย่อมสลายไปด้วยกำลังแห่งบาปของสัตว์ทั้งหลายเหล่านั้น ฉนฺนํ เพราะเหตุ
 นั้น เมื่ออกุศลมูลทั้งหลายพอกพูนขึ้นแล้ว โลกย่อมพินาศไปด้วยประการฉะนี้

---

^๑คำว่า "อกุศลมูล" สมเด็จพระสังฆราชเจ้า กรมหลวงวชิรญาณวงศ์ ได้
 ประทานความหมายไว้ว่า อกุศลมูลคือรากเงาของอกุศล ได้แก่ โลภะ ความโลภ
 ความโลภในที่นี้หมายถึงความโลภที่จะได้ของผู้อื่นมาเป็นของตน แต่ยังไม่รุนแรงถึงขั้น
 อภิชฌา โทสะ การประทุษร้าย คือความโกรธที่เกิดขึ้นในใจอันเป็นเหตุที่จะประทุษร้าย
 โมหะ ความหลง คือเมื่อมีเรื่องอะไรที่มาประสมจะต้องปฏิบัติ จะต้องทำ ก็ไม่พิจารณา
 ให้เห็นคิชั่วหรือถูกผิด ไม่รู้จักพิจารณาใช้เหตุผล แต่ยังไม่ถึงขั้นมิจฉาทิฏฐิ เมื่ออกุศลมูล
 เหล่านี้เกิดขึ้นครอบงำจิตใจ ก็ทำให้ใจประกอบด้วยอกุศล นี้ส่วนหนึ่ง และโลภะก็เป็น
 เหตุให้เกิดอภิชฌา โทสะก็เป็นเหตุให้เกิดพยาบาท โมหะเป็นเหตุให้เกิดความเห็นผิด
 จึงเรียกว่า อกุศลมูล

สมเด็จพระสังฆราชเจ้า, กรมหลวงวชิรญาณวงศ์, ธรรมมานุกรม
 (นครหลวงฯ : มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๑๕), หน้า ๓.

เปรียบเหมือน อังตรกัณฑ์ (กัณฑ์แรก) ๓ ประการเหล่านี้คือ โรคนครกัณฑ์ สัตถันครกัณฑ์ ทุฬิกขันครกัณฑ์ ย่อมบังเกิดในอสงไขยกัณฑ์ที่เป็นวิวัฏฐารายีโดยลำดับ เพราะความที่ราคะ โทสะ และโมหะ เป็นสภาพที่ยิ่งล้นฉนโค สังวัฏฐะ ๓ ประการ ตามที่กล่าวไว้แล้วเหล่านี้ ย่อมมีเพราะความที่ราคะเป็นต้น เป็นสภาพที่ยิ่งล้นฉนนัน

ในข้อนี้พึงทราบอธิบายดังนี้ เมื่อราคะพอกพูนยิ่ง โลกย่อมพินาศด้วยเพลิง เมื่อโทสะพอกพูนยิ่ง โลกย่อมพินาศด้วยน้ำ แม้เมื่อโทสะพอกพูนยิ่ง ความพินาศด้วยน้ำกรค อันรุนแรงยิ่งกว่าก็เป็น การสมควรแล้ว แต่อาจารย์บางพวกกล่าวว่า "เมื่อโทสะพอกพูน ยิ่ง โลกย่อมพินาศด้วยเพลิง เมื่อราคะพอกพูนยิ่ง โลกย่อมพินาศด้วยน้ำ" ดังนี้ ทราบว่า อาจารย์เหล่านั้นมีอธิบายดังนี้ ความที่โทสะซึ่งเป็น เช่นกับศัตรูที่ปรากฏชัดเหมือนเพลิง กรค (พินาศด้วยเพลิง) ความที่ราคะซึ่งเป็น เช่นกับศัตรูที่ไม่ปรากฏชัดเหมือนน้ำกรค กรค (พินาศด้วยน้ำ) แต่เมื่อโมหะพอกพูนยิ่ง โลกย่อมพินาศด้วยลม อนึ่ง โลกแม้เมื่อพินาศ อยู่อย่างนี้ ก็ย่อมพินาศไปด้วยเพลิงตลอด ๗ วาระติดต่อกันไป ในวาระที่ ๔ จึงพินาศด้วย น้ำ แล้วพินาศด้วยเพลิงอีก ๗ วาระ ในวาระที่ ๔ จึงพินาศด้วยน้ำ โลกเมื่อพินาศใน วาระที่ ๔ อย่างนี้ ครั้นพินาศด้วยน้ำ ๗ วาระแล้ว ย่อมพินาศด้วยเพลิงอีก ๗ วาระ ด้วย อากาศอย่างนี้ ๒๓ กัณฑ์ก็ล่วงไปแล้ว ในระหว่างนี้ลมหามวาระคือการพินาศด้วยน้ำมีที่ถึง พรหมแล้วไว้ ไคโอกาสแล้วจึงพิศพรหมโลกชั้นสุภกนิหาอันมีอายุ ๒๔ กัณฑ์บริบูรณ์ให้กระจัด กระจายไป ทำให้โลกพินาศไป ก็ในโลกนี้ราคะย่อมเป็นไปมากแก่สัตว์ทั้งหลาย เพราะ เหตุฉะนั้น ความพินาศของโลก โทษมากด้วยอำนาจแห่งราคะ บัณฑิตพึงทราบ เพราะเหตุนี้ พระโบราณอาจารย์ทั้งหลายจึงกล่าวไว้ว่า

วาระ (ที่โลกพินาศ) ด้วยไฟมี ๗ ครั้ง ๗ หน ในวาระที่ ๔ ซึ่ง เป็นวาระ (ที่โลกพินาศ) ด้วยน้ำ คราวใดครบ ๒๔ กัณฑ์แล้ว คราวนั้น พึงเป็นวาระของลมวาระหนึ่ง โลกย่อมพินาศด้วยไฟ ภายใต้พรหมโลก ชั้นอาภัสสรลงมา พินาศด้วยน้ำ ภายใต้พรหมโลกชั้นสุภกนิหาลงมา พินาศด้วยลม ภายใต้พรหมโลกชั้นเวทฬปผลลงมา โลกย่อมพินาศไป ด้วยอากาศอย่างนี้

กรั้นเมื่อโลกสันนิวาสนิภาศไปค้วยเหตุ ๓ ประการเหล่านี้แล้ว กลับตั้งขึ้นใหม่
ในวันทีดวงจันทร์และดวงอาทิตย์ปรากฏนั้นแหละ ภูเขาสิเนรุ ภูเขาจักรวาล ภูเขา-
หิมพานต์ ทวีปและทะเลย่อมปรากฏ ก็แลสถานที่เหล่านั้นย่อมปรากฏในวันเพ็ญเดือนฉกษณะ
(เดือน ๔) ไมก่อนไม่หลัง เพราะความทีท่านกล่าวไว้อย่างนี้ ข้าพเจ้า (พระเมธังกร)
จักกล่าวถึงอาการคือความเป็นไปของสถานที่เหล่านั้น

บรรดาสถานที่เหล่านั้นทีชื้อว่า "จักรวาล" หมายถึงสถานที่ซึ่งสูงคองค้วย
ภูเขาสิเนรุ ภูเขาสัตตบริภคท์ ทวีปใหญ่ ๔ ทวีป ทวีปน้อย ๒,๐๐๐ ทวีป และมหาสมุทร
แวกล้อมค้วยภูเขาจักรวาล เป็นสถานที่ชื้อว่า "จักรวาลหนึ่ง" บริเวณโดยรอบทั้งยาว
และกว้างของจักรวาลนั้น มีมติพิงทราบคานนัยทีท่านกล่าวไว้แล้ว ข้าพเจ้าหาจักรวาล
เม้นนให้ปรากฏแล้ว จักกล่าวอีกเพื่อกกล่าว (อธิบาย) โดยพิศการ

"จักรวาลหนึ่งมีความยาว ๑,๒๐๓,๔๕๐ โยชน์ วกโดยรอบทั้งหมด
๓,๖๑๐,๓๕๐ โยชน์ แ่นคินน้อันทานวกโดยความหนา ๒๔๐,๐๐๐ โยชน์"

น้ารองรับแ่นคินน้นไว้

"น้าคังอยู่บนลม อันทานวกโดยความหนา (มีความหนา)

๔๘,๐๐๐ โยชน์"

ลมรองรับน้านั้นไว้

"ลมพุงสูงขึ้นไปจรคทองฟ้าสูง ๘๖๐,๐๐๐ โยชน์ นีเป็นความค่าง

อยู่พรอมของโลก"

ในโลกทีค่างอยู่นี้

ภูเขาทีสูงทีสุดชื้อ "ภูเขาสิเนรุ" หยั่งลึกลงไปในมหาสมุทร
๔๘,๐๐๐ โยชน์ พุง (สูง) ขึ้นไปก็เทานั้นเหมือนกัน ภูเขาเหล่านี้คือ
ภูเขาคุณธร อธิสินธร กรวิก สุทสัน เนมินธร วินคก และ
อัสสกันณั ภูเขาทั้ง ๓ นี้ คังล้อมรอบภูเขาสิเนรุ เป็นทีอยู่ของมหาราช

ทั้งหลายอันเทวดาและยักษ์อยู่อาศัย (รับใช้) แล้ว ภูเขาหิมวันต์ สูง ๕๐๐ โยชน์ กว้างและยาว ๓,๐๐๐ โยชน์ ประคัม (ประกอบ) กว้างยอดเขา ๔๘,๐๐๐ ยอด คันขมพู วัคโคยรอบได้ ๑๕ โยชน์ ลำต้น และกิ่งวัคโคยรอบยาว ๕๐ โยชน์ กว้าง ๑๐๐ โยชน์ สูงขึ้นไปก็ ๑๐๐ โยชน์เหมือนกัน ท่านเรียกชื่อว่า "ขมพูทวีป" ก็ด้วยอาณาภาพของขมพู ภูเขาจักรวาลหยั่งลงไปในมหาสมุทรลึกถึง ๔๒,๐๐๐ โยชน์ สูงขึ้นไป ๔๒,๐๐๐ โยชน์ ตั้งล้อมรอบโลกธาตุทั้งหมดไว้ เป็นทิพยสถาน วิจิตรตระการกวายนานารัตนะ หยั่งลึก (ลงในมหาสมุทร) โดยประมาณ ลดหล่นกึ่งหนึ่งโดยลำดับ

ในจักรวาลนั้น กว้างจันทร์ ประมาณ ๔๕ โยชน์ กว้างอาทิตย์ ๕๐ โยชน์ พิกพถาวคิงส์ (ใหญ่) ประมาณ ๑๐,๐๐๐ โยชน์ พิกพอสูร อาวจิมทานรก และขมพูทวีป ก็มีขนาดเท่ากัน (๑๐,๐๐๐ โยชน์) ทวีปอมรโคยาน (ใหญ่) ประมาณ ๑๐๐,๐๐๐ โยชน์ ทวีปปุพพิเทหะก็มีขนาดเท่ากัน (๑๐๐,๐๐๐ โยชน์) หนึ่ง ในบรรดาทวีปเหล่านั้นแต่ละทวีปเป็นมหาทวีป มีทวีปน้อยเป็นบริวารทวีปละ ๕๐๐ ทวีป สถานที่นั้นทั้งหมดรวมเป็น ๑ จักรวาล ๑ โลกธาตุ ในระหว่างจักรวาลนั้นมีนรกชื่อ "โลกันตริกนรก" ตั้งอยู่ จักรวาลทั้งหลายเป็นสถานที่หาที่สุดมิได้ กว้างประการฉะนี้ ในที่นี้คำว่า "จักรวาล" ซึ่งควรเรียกว่า "จักรวาล" ก็นิยมเรียกกันว่า "จักรวาล" เพราะเหตุที่จักรวาลมีขอบเขตเสมอกันเหมือนลอร์ด และมีลักษณะลุ่มลึกเหมือนแอ่ง เพราะเหตุนี้ท่านจึงเรียกว่า "จักรวาล" น้ำที่รองรับโลกไว้ตั้งอยู่ชั่วกัปป์ ท่านกล่าวความหนาของแผ่นดินไว้แล้ว (ส่วน) การกำหนดว่า "คานชวางมีขนาดเท่านี้ กานกลมมีขนาดเท่านี้" ท่านมีโลกกล่าวไว้ในเวลาที่โลกพินาศ ความพินาศจะเกิดไปทั่วสถานที่ประมาณเท่าใด แผ่นดินก็จะแผ่ขยายไปตลอดสถานที่มีประมาณเท่านั้น แสนโกฏิจักรวาลตั้งอยู่เหนือน้ำ เหมือนเรือของมนุษย์ทั้งหลาย ตลอดจนเหมือนแอ่งและเหมือนร่ม สถานที่เหล่านั้นไม่เกี่ยวเนื่องกัน ถ้าจะเกี่ยวเนื่องกันก็ไม่พึ่งหวั่นไหว (มีคำตอบว่า) สถานที่เหล่านั้นตั้งอยู่เหนือน้ำได้อย่างไร (เฉลยว่า) สถานที่เหล่านั้นมีโลกตั้งอยู่เหนือน้ำทั้งหมด (เพราะว่า) แผ่นดินยุ่นนี้ไม่ตั้งอยู่

เหนือน้ำ ถ้าหากตั้งอยู่ที่ฝั่งละลายเข้าไปในน้ำ แต่ภายใต้แผ่นดินผืน มีแผ่นดินศิลาอยู่ อีกทั้งภูเขาจักรวาลก็เนื่องเป็นอันเดียวกัน ถ้าแผ่นดินศิลาและภูเขาจักรวาลมีระหว่าง หรือช่อง น้ำภายนอกก็พึงเข้าไปภายในทำให้จักรวาลจมลง เพราะเหตุที่โอกาสน้ำภายนอกจะไหลเข้าไปสู่แผ่นดินไม่มี เพราะฉะนั้น แผ่นดินจึงตั้งอยู่เหมือนเรือ (ที่ลอยอยู่) บนผืนน้ำ แผ่นดินศิลา เปรียบเสมือนพื้นชั้นสำริด ภูเขาจักรวาลเปรียบเสมือนขอบปาก ของชั้นสำริดนั้น แผ่นดินผืนเปรียบเสมือนภาชนะที่บุคคลใส่ไว้ในชั้นสำริดนั้น มหาสมุทร ทั้ง ๔ แห่ง เปรียบเสมือนรส (น้ำ) แกลงเป็นอันมากที่ใส่ไว้ในภาชนะ ภูเขาสิเนรุตั้งอยู่ในท่ามกลางสถานที่เหล่านั้นทั้งหมด เหมือนเสากระโดงใหญ่ที่มนุษย์ขรรมา (ทั่วไป) ยกขึ้นตั้งไว้ตรงกลางเรือ (สำเภา) ฉะนั้น ภูเขาสิเนรุนี้มีสี่ฐานกลม มีสี่เหลี่ยม ถ้าพึงเป็นสี่เหลี่ยมไซ้ ก็จะมีฐานรองที่เป็นท่อนเสา ๔ ฐาน เหมือนขาตั้ง (ที่ตั้งอยู่) ในมุมทั้ง ๔ เพราะมีสี่ฐานกลมนั้นแล ภูเขาสิเนรุจึงตั้งอยู่บนท่อนเสา ๓ ฐาน เหมือน ภาชนะที่บุคคลตั้งไว้บนเสา ท่อนเสา ๓ ฐานเชื่อมติดกับแผ่นดิน ภูเขาสิเนรุ (ใหญ่) ประมาณ ๘,๐๐๐ โยชน์ ตั้ง (แทรก) เข้าไปในท่อนเสาทั้ง ๓ (นั้น) เพราะเหตุนั้น ภูเขาสิเนรุนี้จึงไม่หวั่นไหว ตั้งอยู่เหมือนดังถูกค้ำค้ำไว้ เพราะฉะนั้นในปรภณโลกบัญญัติ ท่านจึงกล่าวไว้ว่า "ภูเขาสิเนรุตั้งอยู่บนน้ำตลอด ๘,๐๐๐ โยชน์" แม้ในท่ามกลาง ท่อนเสาทั้ง ๓ ก็มีแผ่นดินผืนเหมือนกัน มีอสูรมุรี (เมืองของพวกอสูร) เหนือเนินทราย- แก้ว บนแผ่นดินผืน (มีคำถามว่า) ถ้าภูเขาสิเนรุกลมไซ้ (ห้าไม) ในพระบาลี พระผู้มี พระภาคจึงตรัสไว้ว่า "ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ภูเขาหลวงชื่อสิเนรุ ยาวประมาณ ๘๘,๐๐๐ โยชน์" ดังนี้ (เฉลยว่า) พระพุทธพจน์นั้น พระผู้มีพระภาคตรัสไว้ก็เพื่อทรงแสดงขนาด ทางขวางของภูเขาสิเนรุ เหมือนดังภูเขาหิมวันต์ที่ตรัสไว้ว่า "ยาวและกว้าง ๓,๐๐๐ โยชน์" ดังนี้ แม้ภูเขาหิมวันต์นั้น ก็มีลักษณะสี่เหลี่ยมหรือ ลักษณะของภูเขาจักรวาลก็เหมือน กัน เพราะฉะนั้นพระวณะในพระบาลีนั้นจึงไม่แสดงความเป็นสี่เหลี่ยม (มีคำถามต่อไป ว่า) แม้เมื่อเป็นเช่นนั้นก็พึงเป็นสี่เหลี่ยม ถ้าไม่เป็นสี่เหลี่ยมไซ้ พระพุทธพจน์ว่า

"คานตะวันตกออกเป็นสี่เงิน คานใต้เป็นสี่แก้วอินทนิล

คานตะวันออกเป็นสี่แก้วผลึก คานเหนือเป็นสี่ทอง"

ครั้งนี้ พระผู้มีพระภาคตรัสไว้เพราะเหตุใด (เฉลยว่า) พระพุทธพจน์นั้น พระผู้มีพระภาคทรงถือ (หมาย) เอาส่วนแห่งทิศนั้นตรัสไว้ เพราะเหตุที่ภูเขาเหล่านั้น มีสัณฐานกลมมนั้นแล แม้ภูเขาสัตคตบริภณท์^๑ พระผู้มีพระภาคก็ตรัสไว้ด้วยสัณฐานกลม เหมือนมณฑลของร่มฉะนั้น ในระหว่างภูเขาเหล่านั้นมีทะเลชื่อสี่พันคร ถ้าภูเขาเหล่านั้น หยั่งลงสู่ทะเลเหล่านั้นตามสัณฐานกลมแล้วตั้งอยู่ไม่ได้ ทั้งหมดก็พัง (รวม) เป็นทะเล เพียงแห่งเดียว ในบรรดาภูเขาจักรวาล ภูเขาหิมวันต์ ภูเขาสิเนรุ และภูเขาขุคนธร เป็นต้น (และ) ทั้งหมดก็พังเป็นห้วงน้ำใหญ่ ไหลไปสู่ทิศภาคเดียวกัน ในคราวที่ภูเขา จักรวาล (ถูก) ลมพัดแล้วหวั่นไหว ทวีปทั้งปวงไม่พึงหวั่นไหวด้วยน้ำ เพราะฉะนั้น ภูเขาเหล่านั้นจึงหยั่งลงสู่ทะเล แยกกันเป็นส่วน ๆ ตั้งอยู่เหมือนมณฑล (พื้น) ร่ม ฉะนั้น

เพื่อประโยชน์แก่เรื่องนี้ พระผู้มีพระภาค เมื่อตรัสเหตุที่แผ่นดินไหว ๘ ประการ ในมหาปรินิพพานสูตร จึงตรัสไว้ในพระบาลีว่า "ในคราวใดที่ลมแรงพัด ในคราวนั้น (ภูเขา ทั้งปวง) ย่อมหวั่นไหว" แม้ในอรรถกถาในมหาปรินิพพานสูตรนั้น ท่านก็ได้กล่าวไว้ว่า "ภาวะ คือความหวั่นไหว ย่อมไม่ปรากฏ เพราะความที่ (เป็น) วัตถุใหญ่ แผ่นดินที่ไหวในครั้งนั้น ย่อมไหวแม้ในกาลทุกเมื่อ เพราะฉะนั้นน้ำจึงเป็นน้ำอันเดียวกันสูงเพิ่มขึ้น" ในตอนนั้น แผ่นดินศิลาและภูเขาจักรวาล จะเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันตั้งอยู่เหมือนเรือ (ที่ลอยอยู่เหนือน้ำ) สถานที่ซึ่งตั้งอยู่ภายใต้แยกเป็น ๒ ส่วน โดยลักษณะที่ตั้งอยู่แล้ว ชื่อว่า "แผ่นดินศิลา" สถานที่ซึ่งตั้งอยู่เหนือส่วนสุดทั้งสองได้ไวยหาร (เรียกชื่อว่า) "ภูเขาจักรวาล" ในบรรดาสถานที่ทั้งสองนั้น แผ่นดินศิลาหนา ๑๒๐,๐๐๐ โยชน์ ภูเขาจักรวาล ก็หนาเท่ากัน ความหนาของภูเขาจักรวาล และความหนาของแผ่นดินผู้นก้อย่างนั้น

^๑ภูเขาสัตคตบริภณท์ คือภูเขา ๗ ลูกเหล่านี้ คือ ขุคันธร อีสันธร กรวิก
สุทศัน เนมิขร วินศ และอัสสกันณ

ดู วิทยานิพนธ์เล่มนี้, หน้า ๒๕๕

(คือหนา ๖๒๐,๐๐๐ โยชน์ เหมือนกัน) อนึ่ง แผ่นดินก็ลาวรวมเป็นอันเดียวกัน (ดังที่
ท่านกล่าวไว้ว่า)

"แผ่นดินนี้กำหนดกว้างหนาได้ ๒๕๐,๐๐๐ โยชน์"

ภายใต้แผ่นดินนี้เป็นแผ่นดินน้ำ ภายใต้แผ่นดินน้ำเป็นแผ่นดินลม ภายใต้แผ่นดิน
น้ำและแผ่นดินลมนั้นเป็นที่ว่างไม่รก ในบรรดาภูเขาเหล่านั้น ภูเขาจักรวาลตั้งครอบ
จักรวาลทั้งหมด (ที่ตั้งอยู่) บนแผ่นดินฝุ่น เบื้องล่างของภูเขาจักรวาลนั้นเป็นทะเล
น้ำเค็มใหญ่ ในทะเลน้ำเค็มนี้มีทวีปใหญ่ ๔ ทวีป ทวีปเล็ก ๒,๐๐๐ ทวีป ต่อจากนั้น
เป็นภูเขาสัตตบริภัณฑ์ ในระหว่างภูเขาเหล่านั้นมีทะเลชื่อสี่พันคร ๗ แห่ง ภูเขาหลวง
ชื่อสินธุ ตั้งอยู่ตรงกลางก็ภูเขาสินธุ

เป็นภูเขาที่สูงที่สุด หยั่งลงในมหาสมุทร ลึกถึง ๘๘,๐๐๐ โยชน์
สูงขึ้นไปก็เท่านั้น แต่ละคานประมาณ ๘๘,๐๐๐ โยชน์ ส่วนสูงประมาณ
๑๖๘,๐๐๐ โยชน์ คานทิศตะวันออกเป็นเงิน คานทิศใต้เป็นแก้วอินทนิล
คานทิศตะวันตกเป็นแก้วผลึก คานทิศเหนือเป็นทอง ภูเขาสินธุเป็น
ภูเขาที่สูงที่สุด กลม มีสันฐานเหมือนตะโพน กว้างทั้งคานกลางและคานบน
๑๐,๐๐๐ โยชน์ รัศมีของภูเขาสินธุนี้ พุ่งออกจากคานทิศตะวันออก
เฉียงใต้ แฉไปทางหลังทะเลแล้วจึงหยุดอยู่ที่ภูเขาจักรวาล และแม้รัศมี
ที่พุ่งออกจากคานทิศตะวันตกเฉียงใต้ จากคานทิศตะวันตกเฉียงเหนือ
จากคานทิศตะวันออกเฉียงเหนือ ก็แฉไปจรดภูเขาจักรวาลทางหลังทะเล
ในระหว่างรัศมีเหล่านี้มีทะเลอยู่ ๔ แห่ง มีภูเขาใหญ่เหล่านี้คือ ยุคนธร
อิสินธร กรวิก สุทัศน์ เนมินธร วินศก อัสสกันณ อันวิจิตรค้าย
รัศมีระนาชภิกฉับเป็นทิพย์ หยั่งลึกลงไปมหาสมุทร และสูงขึ้นไปในอากาศ
โอบประมาณลดหลั่นลงทีละครั้ง ๆ ตามลำดับ มีทะเลสี่พันครคั่นกลาง เป็น
ที่อยู่ของมหाराชทั้งหลาย มีเทวดาและยักษ์ (อยู่) รับไซ้ สูงขึ้น (กว่ากัน)
ไปตามลำดับ ภูเขายุคนธรตั้งล้อมรอบภูเขาสินธุ ภูเขาอิสินธรตั้งล้อม
รอบภูเขายุคนธร ภูเขากรวิก ตั้งล้อมรอบภูเขาอิสินธร ภูเขาสุทัศน์ตั้ง

ล้อมรอบภูเขากรวิก ภูเขาเนมินธรตั้งล้อมรอบภูเขาสุทัศน์ ภูเขาวินต-
 คกะตั้งล้อมรอบภูเขาเนมินธร ภูเขาอัศสกันณ์ตั้งล้อมรอบภูเขาวินตคกะ
 ในระหว่างภูเขาเหล่านั้นมีทะเลชื่อ "สีทา" ลึกและกว้างเท่ากับประมาณ
 ส่วนสูงของภูเขาพระสุเมรุ เป็นคน แต่ในที่ (คัมภีร์) อื่น ๆ เรียงลำดับ
 มาเป็นอย่างอื่นที่เคียว นรชนผู้เป็นบัณฑิตพึงเข้าไปถือ (พิจารณา) เอา
 จริงอย่างนั้น พระผู้มีพระภาคตถาคตเจ้า ผู้ทรงเห็นสภาพทั้งปวง
 ประทับนั่งท่ามกลางบริษัท ครัสไว้แล้ว ในเนมินชากกว่า "มหาราช
 (พระเจ้าเนมินราช) ทรงประทับบนยานอันเป็นทิพย์ซึ่งเทียมควายมา
 ๑,๐๐๐ ตัว เสด็จไป ไต่หอกพระเนตรเห็นภูเขาในระหว่างทะเลสีทา
 ครั้นแล้วจึงครัสเรียกเทพผู้เป็นทูต (ถาม) ว่า "ภูเขาเหล่านี้ชื่อภูเขา
 อะไร" เทพผู้เป็นทูตทูลตอบว่า "ข้าแคว้นมหาราช ภูเขาที่พระองค์ทอด-
 พระเนตรเห็นนั้นชื่อว่า สุทัศน์ กรวิก อีสินธร ยุกนธร เนมินธร
 วินทก อัศสกันณ์ ตั้งอยู่ในระหว่างทะเลสีทา เป็นภูเขาใหญ่ สูงลด
 หลั่นกว่ากันตามลำดับ เป็นที่สถิตอยู่ของมหาราช" แม้ในอรรถกาลใน
 ชาคอนั้น พระอรรถกาลจารย์ก็กล่าวถึงภูเขาสุทัศน์ไว้ให้เป็นภูเขา
 ภายนอกภูเขาทั้งหมด ต่อจากนั้น (จึงกล่าว) โดยลำดับ กระทำภูเขา
 อัศสกันณ์ไว้ให้เป็นภูเขาใกล้ ๆ กับภูเขาพระสุเมรุ แล้วกล่าวว่า
 "เขียนด้วยความประมาณ" ดังนี้ นรชนผู้เป็นบัณฑิตพึงคิดถึงข้อนั้น พระ-
 สัมพุทธะองค์นั้น ทรงเป็นสัมพัทธ์สี่ (ผู้เห็นสภาพทั้งปวง) ทรงเห็นด้วย
 พระจักขุ (ที่เคียว) เพราะฉะนั้น พระคำรัสที่ครัสไว้แม้ทั้งสิ้นนั้นย่อมไม่
 เป็นอย่างอื่น ภูเขาสิเนรุวัคร์รอบตรงกลางใหญ่ประมาณ ๕๕,๐๐๐ โยชน์
 ภูเขา Yuknath สูง ๔๔,๐๐๐ โยชน์ (หยั่งลง) ในน้ำกึ่งหนึ่ง สูงพ้นน้ำกึ่งหนึ่ง
 จากส่วนสูงนั้น ส่วนภูเขาที่เหลือซึ่งหยั่งลงในท่ามกลาง บัณฑิตพึงทราบ
 โดยประมาณที่ลดหลั่นลงกึ่งหนึ่ง ๆ จากภูเขา Yuknath นั้น ตามลำดับ ทะเล
 สีทา (ที่อยู่) ในระหว่างภูเขา Yuknath และ อีสินธร ลึกและกว้างโดยประมาณ

ส่วนสูงของภูเขาสีเนรุ แม่ทะเล (ที่อยู่) ในระหว่างภูเขายุกนธรและ
 อีสินธร (ก็ลึกและกว้าง) โดยประมาณส่วนสูงของภูเขายุกนธร ความ
 ลึกและความกว้าง แม่ของทะเลที่เหลือโดยประมาณส่วนสูงเหนือหน้า
 บัณฑิตพึงทราบด้วยอาการอย่างนี้เหมือนกัน โดยส่วนกลมค้ำในของ
 ภูเขายุกนธร พึงทราบโดยประมาณ ๙๕๖,๐๐๐ โยชน์ โดยส่วนกลม
 ค้ำนอกโดยประมาณ ๘๘๒,๐๐๐ โยชน์ โดยส่วนกลมค้ำในของภูเขา
 อีสินธร โดยประมาณ ๑๑๓,๔๐๐ โยชน์ แต่โดยส่วนกลมค้ำนอก
 ประมาณ ๑,๑๙๗,๐๐๐ โยชน์ โดยส่วนกลมค้ำในของภูเขากรวิก
 ๑,๓๒๐,๐๐๐ โยชน์ แต่โดยส่วนกลมค้ำนอกประมาณ ๑,๓๕๔,๐๐๐ โยชน์
 ส่วนกลมค้ำในของภูเขาสุทัศน์ ประมาณ ๑,๔๑๗,๕๐๐ โยชน์ ส่วนกลม
 ค้ำนอก ๑,๔๓๓,๒๕๐ โยชน์ ส่วนกลมค้ำในของภูเขาเนมินธร
 ๑,๔๖๔,๗๕๐ โยชน์ ส่วนกลมค้ำนอก ๑,๔๗๒,๖๕๐ โยชน์ ส่วนกลม
 ค้ำในของภูเขาวินตก ประมาณ ๑,๔๘๘,๓๗๕ โยชน์ ส่วนกลมค้ำ-
 นอก ประมาณ ๑,๔๕๒,๓๑๓ โยชน์ ส่วนกลมค้ำในของภูเขาอัสสกันณ
 ๑,๕๐๐,๑๘๖ โยชน์ แต่ส่วนกลมค้ำนอก ๑๕๐,๑๗๐ โยชน์ ขนาดของ
 ภูเขาโดยประมาณ บัณฑิตพึงทราบด้วยประการฉะนี้.

แม่น้ำในท่ามกลางภูเขาวินตกและอัสสกันณ หน้าและลึกประมาณ ๑,๓๑๒
 โยชน์ ประมาณส่วนสูงของภูเขาในที่ไกลภูเขาวินตก ก็เท่านั้นเหมือนกัน สูงขึ้นไป
 ตามลำดับจากภูเขาวินตกนั้น ณ ที่ไกลภูเขาอัสสกันณ มีประมาณ ๙๕๖ โยชน์ แม่ทะเล
 น้ำเค็ม (ที่อยู่) ค้ำนอกจากภูเขาอัสสกันณ ก็ลึกเท่านั้นเหมือนกัน ความยาวและความ
 กว้างของภูเขาจักรวาล บัณฑิตพึงทราบตามนัยที่กล่าวแล้วนั้นแล

ส่วนกึ่งหนึ่งแห่งภูเขาจักรวาล เว้น (ค้ำ) ภูเขาสีเนรุ ประมาณ ๕๕๕,๗๕๕
 โยชน์ ตั้งแต่ข้างภูเขาสีเนรุจนถึงท่ามกลางชมพูทวีป ประมาณ ๒๗๕,๘๖๐ โยชน์ ตั้งแต่
 ค้ำปากนี้ของภูเขาสีเนรุ จนถึงค้ำปากโน้นของภูเขาอัสสกันณ ประมาณ ๒๐๘,๓๖๐
 โยชน์ ตั้งแต่ค้ำนอกของภูเขาอัสสกันณ จนถึงสุดเขต (แห่ง) ชมพูทวีปซึ่งเป็นทะเล

น้ำเค็ม ประมาณ ๖๖,๕๐๓ โยชน์ ส่วนชมพูทวีปค้ำขวางประมาณ ๑๐,๐๐๐ โยชน์
 แม่น้ำเค็มที่สูงขึ้นโดยลำดับ ตั้งแต่ภูเขาฮิสกัณด์ บางแห่งลึกประมาณ ๑๐๐ โยชน์
 ณ สถานที่ซึ่งทวีปตั้งอยู่ ตั้งแต่เนินแม่น้ำก็จะลาดลุ่มไป ไหลไปจนถึงที่ใกล้ภูเขาจักรวาล
 ลึกประมาณ ๘๒,๐๐๐ โยชน์ ตั้งแต่ท่ามกลางชมพูทวีปจนถึงภูเขาจักรวาล ทะเลน้ำเค็ม
 ประมาณ ๒๗๘,๐๖๐ โยชน์ กำหนดหย่อนและเกิน ย่อมไม่ (เป็นอัน) เข้าถึงการนับ
 (ยังนับไม่ไค้) เพราะฉะนั้น ๒ - ๓ โยชน์ ท่านจึงไม่ไค้เขียนไว้ ตั้งแต่ค้ำนอกของ
 ภูเขาฮิสกัณด์จนถึงภูเขาจักรวาล ประมาณ ๓๕๑,๓๖๕ โยชน์ ภูเขาจักรวาลตั้งล้อม
 รอบจักรวาลทั้งสิ้น ซึ่งมีนัยอันท่านกล่าวไว้ว่า

"ภูเขาจักรวาลหยังลึกลงในมหาสมุทร ประมาณ ๘๒,๐๐๐ โยชน์
 สูงขึ้นก็เท่า นั้นแหละ (คือสูง ๘๒,๐๐๐ โยชน์) ตั้งแวกล้อมโลก
 ราชันทั้งมวล"

แท้จริงในพื้นที่ภายนอก จากภูเขาบริกัษัถ์ ในพื้นแผ่นดินที่ลุกขึ้นในที่นั้น ๆ จาก
 น้ำในทะเลน้ำเค็ม (มี) ทวีปใหญ่ ๔ ทวีป และทวีปน้อย ๒,๐๐๐ ทวีป ตั้งอยู่ในบรรดา
 ภูเขาเหล่านั้น เพราะเหตุที่ก้านไค้ ณ ภูเขาสิเนรุ มีสีเหมือนแก้วอินทนิล แม่น้ำที่ถูกร
 รัศมีของภูเขาสิเนรุค้ำนั้นแต่คุดมไว้ ก็ยอมเป็นเหมือนสีเขียว (ค้วย) เพราะฉะนั้น
 ทะเลนั้นจึงชื่อว่า "นิลสาคร" (ทะเลน้ำเขียว) เพราะเหตุที่ค้ำนตะวันตก (ของภูเขา
 สิเนรุ) เป็นสีเงิน แม่น้ำที่ถูกรรัศมีของภูเขาสิเนรุค้ำนั้นแต่คุดม ย่อมเป็นสีขาวมีสี
 เหมือนนมสด เพราะฉะนั้นทะเลนั้นจึงชื่อว่า "ชีรสาคร" (ทะเลน้ำนม) เพราะความที่
 ค้ำนตะวันตก (ของภูเขาสิเนรุ) มีสีเหมือนแก้วผลึก แม่น้ำที่ถูกรรัศมีของภูเขาสิเนรุ
 ค้ำนั้นแต่คุดมไว้ ก็มีสีเหมือนแก้วผลึก เพราะฉะนั้นทะเลนั้นจึงชื่อว่า "ผลึกสาคร"
 (ทะเลแก้วผลึก) เพราะเหตุที่ค้ำเหนือ (ของภูเขาสิเนรุ) มีสีเหมือนทอง แม่น้ำที่
 ถูกรรัศมีของภูเขาสิเนรุค้ำนั้นแต่คุดมไว้ ก็เป็นสีเหลือง (ไปค้วย) เพราะฉะนั้นทะเลนั้น
 จึงชื่อว่า "ปีตสาคร" (ทะเลเหลือง) ชาวโลกกระทำ (กำหนด) แล้วควยอาการอย่าง
 นี้ (แล) สมุทรรัง ๔ แห่ง ก็ถูกกำหนดแล้วในเรื่อง (เกี่ยวกับ) ภูเขาสิเนรุ ค้วยประการ
 ฉะนี้

ในบรรดาสาครเหล่านั้น ในท่ามกลางนีสสาคร (ทะเลเขียว) ได้มีชมพูทวีป (ใหญ่) ประมาณ ๑๐,๐๐๐ โยชน์ และทวีปน้อยอีก ๕๐๐ ทวีป ต่อจาก ๑๐,๐๐๐ โยชน์ มีสถานที่ประมาณ ๔,๐๐๐ โยชน์ ถูกน้ำท่วมแล้ว ภูเขาคิมวันต์แม่ (ตั้งขึ้น) ไปในที่ ประมาณ ๓๐๐ โยชน์ เพราะฉะนั้นที่อยู่ของมนุษย์จึงมีตลอดที่ประมาณ ๓,๐๐๐ โยชน์ ป่าหิมพานต์โดยส่วนชวามมีประมาณ ๓,๐๐๐ โยชน์ เพราะเหตุนี้ท่านจึงกล่าวว่า

"ภูเขาคิมวันต์สูง ๕๐๐ โยชน์ ยาวและกว้าง ๓,๐๐๐ โยชน์ ประกอบด้วย (ประกบ) ภูเขาสูง ๔,๔๐๐ ยอด ลำต้นของต้นชมพู วัคโดยรอบได้ ๑๕ โยชน์ กิ่งใหญ่ยาว ๑๕ โยชน์ ปริมาณผลโดยรอบวัคได้ ๑๕๐ โยชน์ กว้าง ๑๐๐ โยชน์ และสูงขึ้นไปก็เท่ากัน ท่านเรียกว่า "ชมพูทวีป" ก็ควยอนุภาพแห่งต้นชมพู"

นี้เป็นประมาณของเทพ มีต้นไม้ ๗ ต้นเหล่านี้ คือ ต้นปาศลี ๑ ต้นสิมพลี ๑ ต้นชมพู ๑ ต้นปาวรีฉัต ๑ ต้นกัทัมพะ ๑ ต้นกัทปะ ๑ ต้นสิรีสะ ๑ ต้นปาศลีของพวกอสูร ต้นสิมพลีของพวกนาค ต้นชมพูของพวกมนุษย์ในโลกนี้ ต้นปาวรีฉัตของเหล่าเทพ ต้นกัทัมพะมีในทวีปอมรโคยาน ต้นกัทปะมีในทวีปอุตตระ ต้นสิรีสะมีในทวีปพพวิเทหะ ต้นไม้ทั้งหมด (วัค) โดยรอบหากกำหนดมิได้ ต้นไม้ทั้งหมดจักดำรงอยู่ตลอดกาล อนึ่งในเรื่องนี้บัณฑิตพึงทราบความต่างกันดังนี้ ภูเขาที่ชื่อคิมวันต์นี้ แยกออกจากแม่น้ำ ๕๐๐ สายโดยรอบ สระใหญ่ ๗ สระ คือ สระอินคาค ๑ สระกัณณนุทะ ๑ สระรตถการะ ๑ สระฉัททันต์ ๑ สระภูณาละ ๑ สระมันทากินี ๑ สระสิหัทปะคะ ๑ ทั้งคานยาว คานกว้างและคานลึก ประมาณ ๒,๕๐๐ โยชน์ ตั้งอยู่บนภูเขาคิมวันต์นั้น ในบรรดาสระทั้ง ๗ นั้น สระอินคาค แวดล้อมด้วยภูเขาทั้ง ๕ เหล่านี้คือ ยอดเขาสุททัน ๑ ยอดเขาจิตระ ๑ ยอดเขา-กาพะ ๑ ยอดเขาคันธมาทนะ ๑ ยอดเขาเกลาสะ ๑ ในบรรดายอดเขาทั้ง ๕ นั้น ยอดเขาสุททันเป็นสีทอง สูงประมาณ ๒๐๐ โยชน์ มีลิ้นฐานคานในคูปาก (หน้า) ของ อิกาทังอ (คค) สถานที่แห่งนั้นนั่นเองที่ตั้งบังสระไว้ ยอดเขาที่ชื่อ "จิตรภู" สำเร็จด้วย รัตนะทุกชนิด ยอดเขาชื่อ "กาลภู" เขียวเหมือนดอกอัญชัน ยอดเขาชื่อ "คันธมาทนะ" มีไม้หอม ภายในมีสีเหมือนมุกดา ยอดเขาคันธมาทนะนั้นล้นเหลือนานาประการควยกลืน

๑๐ ประการเหล่านี้คือ กลิ่นที่รากของคนไม้ มีคนกฤษณาเป็นต้น กลิ่นที่แก่นมีต้นจันทน์เป็นต้น กลิ่นที่กะพี้มีต้นสนเป็นต้น กลิ่นที่เปลือกมีต้นสะวังกะเป็นต้น กลิ่นที่สะเก็ดมีต้นมะขวิดเป็นต้น กลิ่นที่ยางมีต้นสัณณะเป็นต้น กลิ่นที่ใบมีต้นพิมเสนเป็นต้น กลิ่นที่ดอกมีต้นบุณฑากและโกสุ่มเป็นต้น กลิ่นที่ผลมีต้นชาคิมลเป็นต้น กลิ่นที่กลิ่นเพราะเป็นกลิ่นรวมของทุกกลิ่น เป็นกลิ่นรวมแห่งโอสถ ในวันแห่งอุโบสถกาพย์ก็รุ่งเรือง (สว่างไสว) เหมือนถ่านเพลิงอันไฟติดทั่วแล้วฉะนั้น ณ ยอดเขาคันธมาทนะนั้นนั่นแหละ มีเงื่อมชื่อนั้นมูลกะเป็นที่วางสำหรับอยู่อาศัยของปัจเจกพุทธเจ้าทั้งหลาย มีถ้ำ ๓ ถ้ำ คือ ถ้ำทอง ๑ ถ้ำแก้ว ๑ ถ้ำเงิน ๑ ในถ้ำทั้ง ๓ นั้น ที่ปากถ้ำแก้วมีต้นไม้ชื่อ "มัญชูลีกะ" คนไม้นั้นสูง ๑ โยชน์ กว้าง ๑ โยชน์ ดอกไม้ทั้งหมดมีประมาณเท่าใด ทั้งในน้ำหรือบนบกก็ย่อมบาน (สะพรั่ง) โดยกาลวิเศษ คือในวันที่เสด็จไป (สู่ถ้ำแก้วนั้น) ของพระปัจเจกพุทธเจ้าทั้งหลาย เป็นพวงมาลาแก้วทุกชนิด ณ เบื้องหน้าหนงต้นไม้ "มัญชูลีกะ" นั้น ในตอนนั้นจะ

พระปัจเจกพุทธเจ้า คือ ผู้ตรัสรู้เฉพาะตน ไม่ได้สั่งสอนผู้อื่นให้รู้ตาม พ.อ.ปิ่น มุกตพันธ์ ได้ขยายความหมายเรื่องพระปัจเจกพุทธเจ้าไว้ในประมวลศัพท์ศาสนาว่า ในขณะที่ไม่มีพระพุทธรูป และไม่มีศาสนาของพระพุทธรูปอยู่ในโลกนี้ก็ยังมีบางท่านบำเพ็ญเพียรทางจิตโดยลำพังตนเอง จนสามารถบรรลุถึงความเป็นพุทธะ คือเป็นพระอรหันต์ สิ้นกิเลสได้ แต่ท่านเหล่านั้นมิได้สั่งสอนแก่ผู้อื่น คงหลุกพ่นไปเฉพาะคนเท่านั้น ท่านเหล่านี้เรียกว่า "ปัจเจกพุทธะ" หรือ "พระปัจเจกโพธิ" แต่ในขณะที่มีศาสนาของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าอยู่ จะไม่มีพระปัจเจกพุทธะ เนื่องจากผู้ที่บรรลุพระนิพพานชื่อว่าเป็นผู้หลุกพ่นโดยอาศัยคำสั่งสอนของพระพุทธรูป เป็นสาวกของพระพุทธรูป

พ.อ.ปิ่น มุกตพันธ์, ประมวลศัพท์ศาสนา (พระนคร : โรงพิมพ์รุ่งเรืองธรรม,

เมื่อลมพัดเอาหยากเยื่อไปทิ้ง ลม (พัด) ทำพื้นที่ให้สม่ำเสมอ จะกระทำทรายที่เป็นรัตนะ
ทั้งปวงให้ราบเรียบ ลมไปรยน้ำจะพัดพา (เอาน้ำมา) จากสระอินคาคโคไปรยน้ำ (ลง
มา) ลมพัด (กระทำ) กลิ่นหอมก็จะพัดพาเอากลิ่นหอมของตนไม่หอมทั้งมวลมา ลมไปรย
(คอกไม้) ก็จะพัดเอาคอกไม้มาไปรยลง ลมที่ตั้งอยู่พร้อม (ลมที่พัดหรือปรับทุกสิ่งมีให้
พุ่ง) ก็จะตั้งอยู่พร้อมทั่วทุกหนทุกแห่ง (ก็จะพัดปรับให้คงที่) ณ ที่นั้นจะมีอาสนะที่ถูกปูลาด
ไว้ทุกเมื่อ ซึ่งเป็นอาสนะที่พระปัจเจกพุทธเจ้าทั้งปวง จะนั่งประชุมกันในวันอุบัติของ
พระปัจเจกพุทธเจ้าและในวันอุโบสถ นี่เป็นเรื่องปกติในที่นั้น

พระปัจเจกพุทธเจ้าที่ศรีสุแล้ว เสด็จไป ณ ที่นั้นแล้วประทับนั่งบนอาสนะที่
เขาปูลาดไว้แล้ว ลำดับนั้น ถ้าในกาลนั้น (มี) พระปัจเจกพุทธเจ้าอื่น ๆ อยู่ พระปัจเจก
พุทธเจ้าแม่เหล่านั้นก็ประชุมกันประทับนั่งบนอาสนะที่ปูไว้ ครั้นประทับนั่งแล้วจึงเข้าสมา-
บัติหนอยหนึ่งแล้วออก ลำดับนั้น พระเถระในสงฆ์จึงถามกัมมัญฐาน^๑ กับพระปัจเจกพุทธเจ้า
ผู้มาใหม่ว่า "บรรลุลอย่างไร" (กัมมัญฐานอันท่านบรรลุได้อย่างไร) ... เพื่อให้ปัจเจกพุทธเจ้า
อนุโมทนา ในกาลนั้น พระปัจเจกพุทธเจ้าองค์ใหม่ นั้น จึงกล่าวพระคาถาพยากรณ์อันเป็นการ
อุทานของตนเอง ยอดเขาคันธมาทนะนี้บัดนี้คิดพึงทราบว่าเป็นสถานที่ประทับของพระปัจเจก
พุทธเจ้าทั้งหลาย ด้วยประการฉะนี้

ส่วนยอดเขาไกรลาสล้วนแล้วไปถวายเงิน ยอดเขาทั้งหมดมีจิตรกูฏีเป็นต้น เหล่านี้มี
สันฐานสูงเสมอเท่ากบฏเขาสุทัศน์ ยอดเขาเหล่านั้นตั้งปิดบังสระนั้นไว้เหมือนกัน อนึ่ง
ยอดเขาทั้งปวงหนาประมาณ ๕๐ โยชน์ อาจารย์ทั้งหลายกล่าวว่า "อนึ่งโดยส่วนยาว
ประมาณ ๕๐๐ โยชน์ เหมือนกับส่วนสูง" ภูเขาเหล่านั้นทั้งหมดจักตั้งอยู่ได้ ก็เพราะ

^๑กัมมัญฐาน คือ อารมณฺ์เป็นที่ตั้งแห่งการเจริญภาวนา ที่ตั้งแห่งการทำสมาธิเพียร
ฝึกฝนอบรมจิต วิธีฝึกฝนอบรมจิต

พระราชวรมุนี (ประยูรค์ ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ (พระนคร :
มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๒๐), หน้า ๑๑๑.

อานุกาพแห่งเทวดา และ เพราะอานุกาพแห่งนาค แม้แม่น้ำทั้งหลายก็ไหลไปบนยอดเขา เหล่านั้น น้ำทั้งหมดนั้นย่อมไหลเข้าสู่สระอโนคาคทั้งนั้น ดวงจันทร์และดวงอาทิตย์เมื่อ โคจรไปทางใดหรือทางเหนือ ย่อมส่องแสงลงในสระนั้นในระหว่างแห่งภูเขา เมื่อโคจร ไปทางตรงย่อมส่องแสงลงไม่ได้ เพราะเหตุนี้ การกำหนด (ชื่อ) ว่า "อโนคาค" จึง เกิดขึ้นแก่สระนั้น

ในสระอโนคาคนั้น มีชั้นบันไดศิลาห้าทอดใจประดับด้วยรัตนะ ไม่มีปลาและเต่า น้ำใสไร้มลทินเหมือนแก้วลึก มีตำนานสำหรับอาบอันกรรม (การกระทำ) หัวไปของสัตว์ ผู้เข้าไปใช้เท่านั้นจักแจจวไว้อย่างดี จางไว้เรียบร้อย ซึ่งเป็นทำที่พระพุทธเจ้า พระ- บัจเจกพุทธเจ้า พระชีนาสพ และพวกฤาษีผู้มีฤทธิ์สร้างสถาน พวกเทวดาและยักษ์เป็นต้น ย่อมเล่นอุทกกีฬา (เล่นน้ำ) ณ คานทั้ง ๔ ของสระนั้น มีมุข (ทางเข้า) ๔ มุข คือ สีมุข (ทางเข้าของราชสีห์) ๑ หัตถิมุข (ทางเข้าของช้าง) ๑ อัสสมุข (ทางเข้า ของมา) ๑ อุตสมุข (ทางเข้าของโค) ๑ ซึ่งเป็นทางที่แม่น้ำ ๔ สายไหลไป ที่ฝั่ง แม่น้ำที่ไหลออกทางสีมุขย่อมมีราชสีห์เป็นอันมาก ที่ฝั่งแม่น้ำที่ไหลออกจากหัตถิมุขเป็นอัน มีช้าง ม้า และโคเป็นอันมาก แม่น้ำที่ไหลออกจากทิศเบื้องหน้า (ไหลวน) ขวา ไม่ไหล เข้าไปใกล้แม่น้ำ ๓ สาย นอกจากนี้ไหลไปสู่ถิ่นอมมนุษย์ทางป่าหิมพานต์คานทิศตะวันออก แล้วไหลเข้าไปสู่มหาสมุทร แม่น้ำที่ไหลออกทางทิศตะวันออก (ไหลวน) ๓ ที่นั้นเหมือนกัน แล้วจึงไหลเข้าไปสู่ถิ่นอมมนุษย์ทางป่าหิมพานต์คานตะวันตกและ คานเหนือ แล้วไหลเข้าไปสู่มหาสมุทร ส่วนแม่น้ำที่ไหลออกจากอุตสมุขทางทิศใต้ ไหลวน ๓ รอบ แล้วไหลไปตลอด ๖๐ โยชน์ ทางหลังของแผ่นดินตรง กระทบภูเขาแล้วพุ่งออก ไปเป็นธารน้ำโคจรอบประมาณ ๓ การวุต ไหลไปประมาณ ๖๐ โยชน์ทางอากาศ แผ่นดิน ที่ตกเหนือแผ่นดินที่ชื่อ "คิยงคพา" ถูกกำลังของกระแสน้ำทำลายไป ๗ ที่ตรงนั้นเกิดเป็น สระโบกขรณี มีประมาณ ๕๐ โยชน์ชื่อ "คิยงคพา" กระแสน้ำทำลายขอบสระโบกขรณี แล้วไหลเข้าสู่แผ่นดิน ไหลไปตลอด ๖๐ โยชน์ ต่อจากนั้นไคทำลายแผ่นดินแข็ง ไหลไป ตลอด ๖๐ โยชน์ทางอุโมงค์ กระทบภูเขาคีร์จวานชื่อ "วิษณะ" (แยก) เป็นธารน้ำ ๕ สาย เหมือนน้ำมือ ๕ นิ้วบนฝ่ามือไหลไป บรรดาสถานที่เหล่านั้น ธารน้ำในสถานที่ (ไหลวน)

สระโณภาค ๓ รอบ แล้วไหลไป ชาวโลกเรียกว่า "อาวัญคองคา" ชารน้ำในสถานที่
ไหลไปตลอด ๒๐ โยชน์ ทางหลังแผ่นดินคาคตรง ชาวโลกเรียกว่า "คัณณะคองคา"
ชารน้ำในสถานที่ไหลไปตลอด ๒๐ โยชน์ทางอากาศ ชาวโลกเรียกว่า "อากาศคองคา"
ชารน้ำที่หยุกในที่ว่าง ๕๐ โยชน์ ในแผ่นดินคียังคพา ชาวโลกเรียกว่าสระโบกขรณีคียังค-
พา (ชารน้ำ) ที่ทำลายขอบสระแล้วไหลเซาะแผ่นดิน ในที่ซึ่งไหลไปประมาณ ๕๐ โยชน์
เรียกว่า "พหลคองคา" ในที่ซึ่ง (ชารน้ำ) ไหลไปประมาณ ๒๐ โยชน์ (โดย) ทาง
อุโมงค์ เรียกว่า "อุโมงค์คองคา" (ชารน้ำ) ในที่ปะทะภูเขาขวางชื่อ "วิษณะ แล้ว
ไหล (แยก) เป็น ๕ สาย ไหลชื่อ ๕ อย่างคือ คองคา ยมุนา อจิรวที สรภู มที
แม่น้ำใหญ่ทั้ง ๕ สายเหล่านี้ย่อมก่อเกิดจากป่าหิมพานต์ด้วยประการฉะนี้

แต่ในที่ประมาณ ๑๒ โยชน์ ในท่ามกลางแห่งภูเขาฉัททันต์ สำหรับหรือพืชที่
เกิดในน้ำย่อมไม่มี น้ำมีสีเหมือนแท่งแก้วมณีตั้งอยู่ (นิ่งไม่ไหล) (มี) ป่ากระจับที่สะอาด
กว้างประมาณ ๑ โยชน์ ในระหว่างนั้น ตั้งล้อมรอบน้ำนั้นไว้ (มี) ป่านิลุมบล (ป่าดอก-
บัวสีเขียว) ใสสะอาด กว้าง ๑ โยชน์เหมือนกัน ตั้งล้อมรอบป่ากระจับนั้นไว้ (ใน
ระหว่างนั้น) มีปารัตตุมบล (ป่าดอกบัวแดง) ป่าเสตุบล (ป่าดอกบัวขาว) ป่ารัตนปทุม
(ป่าดอกปทุมแดง) ป่ากุมภ (ป่าดอกบัวขาว) กว้างป่าละ ๑ โยชน์ ตั้งแวกล้อมรอบ
ป่าก่อน ๆ อนึ่ง (ยังมี) ป่าที่ผสมด้วยกระจับเป็นต้นทุกชนิด ซึ่งมีพื้นที่ต่อกันกับป่าทั้ง ๑
เหล่านี้ กว้าง ๑ โยชน์เหมือนกัน ตั้งแวกล้อมป่าดอกบัวเหล่านั้น (ในระหว่างนั้น)
ในน้ำ (ลึก) ประมาณสะเอวของช้างทั้งหลาย มีป่าขาวสาลีแดงกว้างประมาณ ๑ โยชน์
ต่อจากนั้นในที่สุดแห่งน้ำ มีป่าไม้กอเล็ก ๆ คาคาษด้วยดอกไมสีเขียว สีเหลือง สีแดงและ
สีขาว มีกลิ่นหอมละเอียดอ่อน ป่าไม้ทั้ง ๑๐ แห่งเหล่านี้ กว้างประมาณ ๑ โยชน์ทั้งนั้น
ด้วยประการฉะนี้

ต่อจากป่าไม้กอเหล่านั้น มีป่าถั่วเขียวเล็กและถั่วเขียวใหญ่ ต่อจากนั้นมีป่า
แดงโม ป่าพักทอง ป่าน้ำเต้า ป่าผักเขียว ต่อจากนั้น มีป่าอ้อย (ลำใหญ่)
ประมาณเท่าคนหมาก ต่อจากนั้น มีป่าต้นกล้วยมีผลขนาดเท่างาช้าง ต่อจากนั้น มีป่า
ไม้สาละ ถัดไปจากนั้น มีป่าขนุน มีผล (ใหญ่) ประมาณคืบ ต่อจากนั้น มีป่ามะขาม

มีผล (เม็ค) หวาน ต่อจากนั้น มีป้ามะขวิด ถัดจากป้ามะขวิด มีไพรสมท์ใหญ่ เป็น
 ป้าผสม (ป้าเบญจพรรณ) ต่อจากนั้นมีป้าไผ่ ภูเขา ๗ ลูก ตั้งล้อมรอบป้าไผ่ไว้ ตั้งแต่
 ส่วนสุดคานนอกของภูเขาเหล่านั้น ภูเขาลูกที่ ๑ ชื่อ "จุฬกาลบรรพต" ภูเขาลูกที่ ๒
 ชื่อ "มหากาลบรรพต" ต่อจากนั้นมีภูเขาชื่อ "อุทกบัลลบรรพต" ต่อจากนั้นมีภูเขาชื่อ
 "จันทบัลลบรรพต" ต่อจากนั้นมีภูเขาชื่อ "สุริยบัลลบรรพต" ต่อจากนั้นมีภูเขาชื่อ
 "มณีบัลลบรรพต" ภูเขาลูกที่ ๗ ชื่อ "สุวรรณบัลลบรรพต" ภูเขา "สุวรรณบัลลบรรพต"
 นั้น สูงประมาณ ๗ โยชน์ ตั้งล้อมรอบสระฉัททันต์ เหมือนขอบปาก (ช่อง) บาด
 คานในสุดของภูเขาสุวรรณบัลลนั้น มีสีเหมือนสีทอง สระฉัททันต์จึงเป็นเหมือนดวง
 อาทิตย์อ่อน ๆ ที่ขึ้นเต็มที่แล้ว เพราะแสงสว่างที่ (เปล่ง) ออกจากภูเขาสุวรรณบัลลสะ
 นั้น แต่ในบรรดาภูเขา ๖ ลูกภายนอก (นั้น) ภูเขาลูกหนึ่งสูงประมาณ ๖ โยชน์
 ลูกหนึ่งสูง ๕ โยชน์ ลูกหนึ่งสูง ๔ โยชน์ ลูกหนึ่งสูง ๓ โยชน์ ลูกหนึ่งสูง ๒ โยชน์
 ลูกหนึ่งสูง ๑ โยชน์ ที่มุมคานตะวันออกเฉียงเหนือของสระนั้น ซึ่งล้อมรอบภูเขาทั้ง ๗
 อย่างนี้ ๗ โอกาส (ที่โล่งแจ้ง) ซึ่งปะทะน้ำและลม มีต้นนิโครธ (ต้นไทร) ใหญ่ ลำต้น
 ของต้นไทรใหญ่นั้น (วัด) โคยรอบประมาณ ๕ โยชน์ (วัด) โดยส่วนสูงประมาณ ๗
 โยชน์ กิ่งทั้ง ๔ (เหยียดไป) ในทิศทั้ง ๔ ยาวกิ่งละ ๒ โยชน์ และกิ่งที่พุ่งตรงขึ้นไป
 ก็ (สูง) ประมาณ ๒ โยชน์ ต้นไทรใหญ่นั้น (วัด) ตั้งแต่โคนต้นถึงยอดประมาณ ๑๓
 โยชน์ ตั้งแต่ปลายคานนี้จนถึงปลายคานโน้นของกิ่ง ประมาณ ๑๒ โยชน์ (ต้นไทรใหญ่
 นั้น) ประดับด้วยรากไทรที่ย้อยลงมา ๘,๐๐๐ ราก ตั้งอยู่ดงงามเหมือนภูเขาแก้วมณีโล้น

อนึ่ง ๗ ทิศภาคคานตะวันตกของสระฉัททันต์ บนภูเขาสุวรรณ มีถ้ำทอง
 (ใหญ่) ประมาณ ๑๒ โยชน์ พญาราชฉัททันต์ แวดล้อมด้วยข้าง ๘,๐๐๐ เชือก ย่อม
 พำนักอยู่ในถ้ำทองในฤดูฝน (ส่วน) ในฤดูร้อน พญาราชฉัททันต์นั้น จะยืนรับลมและน้ำ
 อยู่ในระหว่างย่านไทร (รากไทรย่อย) ที่โคนต้นไทรใหญ่ อนึ่งในที่ประมาณ ๒๕ โยชน์
 ในท่ามกลางแห่งบึงน้ำจืด สำหรับหรือที่ขมิ้นน้ำย่อมไม่มี น้ำจึงมีสีเหมือนแก้วผลึก แต่
 ต่อจากนั้น ในน้ำ (ที่ลึก) ประมาณหลังของข้าง (มี) ป่าดอกบัวขาวกว้างประมาณ
 ๘ โยชน์ ตั้งล้อมรอบน้ำนั้นไว้ ในป่าดอกบัวขาวนั้น ก้านบัวย่อมมีขนาดเท่าองุ่น

เง่าย่อมมีขนาดเท่าหุ่น (ตัว) กลองใหญ่ ที่ซ้อ (ตุ้ม) หนึ่ง ๆ ของเง่าบัวนั้น จะมีน้ำหนักประมาณ ๑ อาฬหกะ (๑ หนานาน) ในสมัย (ฤดูแล้ง) แห่งคอกไม้บาน ลมจะพัดผิงละอองเกษรให้กระจายขึ้น (แล้ว) ตกค้างอยู่ที่ใบบัวทั้งหลาย หยาดน้ำย่อมตกลงไปที่ใบบัวเหล่านั้น ต่อจากนั้น จึงถูกความร้อนจากดวงอาทิตย์คม เป็นเหมือนลูกเคียวในหม้อเมล็ดอันร้อนระอุ (กลายเป็น) เป็นน้ำแข็งใบบัวตั้งอยู่ ถัดจากนั้นมีป่าบัวแดงขนาดใหญ่เท่ากันเหมือนกัน ถัดจากนั้นมีป่ากุมุทสีแดง (ดอกบัวเผื่อน) ถัดจากนั้นมีป่ากุมุทสีขาว ถัดจากนั้นมีป่าอุบลเขียว ป่าอุบลแดง ถัดจากนั้นมีป่าขาวสาส์กลิ่นหอม ถัดจากนั้นมีผลจากไม้เลื้อยที่มีรสอร่อย มีผักทอง น้ำเต้า และผักเขียว เป็นต้น ถัดจากนั้นมีป่าอ้อยกว้างประมาณกึ่งโยชน์ ลำอ้อยในป่านั้น มีขนาดเท่าคนหมาก ถัดจากนั้นมีป่ากล้วย ซึ่งมีผลสุกที่คน ๒ คนบริโภคแล้วลำบาก (คือคน ๒ คนบริโภคให้หมดลำบาก) ถัดจากนั้นมีป่าขนุน มีผลขนาดค้อม ถัดจากป่าขนุน มีป่ามะม่วง ป่าหว้า ป่ามะขวิด โดยสังเขป ใคร ๆ ไม่ควรพูดว่า "ชื่อว่าผลไม้ที่ควรแก่ ผลไม้ที่ควรเคี้ยวกิน ในสภะนั้นไม่มีเลย" ดังนี้

ชมพูทวีปนี้ (โดยส่วน) กว้างประมาณ ๑๐,๐๐๐ โยชน์ อวีจันรก พิกพคาวคิงส์ และพิภพอสูร ก็อย่างนั้น (มีขนาดเท่ากัน) ก็การพรรณนาชมพูทวีป บัณฑิตพึงถือตามนัยที่ท่านกล่าวไว้แล้วในอรรถกถาแห่งอนาคควงส์ โดยประกอบชื่อว่าเป็นแดนค่างอยู่ตลอดกาล ในกาลที่ถึงพร้อม ชมพูทวีปนี้มีสี่ฐานเหมือนเว็อนเกวียน ทวีปบุพพิเวทะเลกลม มีสี่ฐานเหมือนกระจก (โดยส่วน) ยาวและกว้างประมาณ ๗,๐๐๐ โยชน์ ทวีปอุตตรกุรุ มีสี่ฐานเหมือนสี่เหลี่ยม โดยส่วนยาวและกว้างประมาณ ๘,๐๐๐ โยชน์ ทวีปอมรโคยาน มีสี่ฐานเหมือนควงจันทรกึ่งควง โดยส่วนยาวและกว้างประมาณ ๗,๐๐๐ โยชน์ อาจารย์ทั้งหลายกล่าวว่า "หน้าของผู้ที่อยู่ในทวีปนั้น ๆ มีสี่ฐานเหมือนทวีปนั้น ๆ" หนึ่งในบรรดาทวีปเหล่านั้น มหาทวีปหนึ่ง ๆ มีทวีปเล็ก ๕๐๐ ทวีป เป็นบริวาร โลกธาตุทั้งควงค้วย ภูเขาสีเนรุ ภูเขาสัตตคบริกัณฑ์ มหาทวีป ๔ ทวีปเล็ก ๒,๐๐๐ ทวีป และมหาสาคร ๔ แห่ง แวดล้อมค้วยภูเขจักรวาล ประคัมประกาศค้วยเทวโลกอันเป็นกามาวจร ๖ ชั้น เบื้องบนพรหมโลกชั้นรูปาวจร ๑๖ ชั้น และอรุปาวจร

๔ ชั้น ท่านเรียกว่า "จักรวาลหนึ่ง" คุ้มประการดังนี้

ในทางอากาศที่สม่ำเสมอแห่งภูเขาคนธร อันมีประมาณ ๔๒,๐๐๐ โยชน์ ในทางแห่งจักรวาลที่มีรูปค้งที่กลางมานั้น (มี) ดวงจันทร์และดวงอาทิตย์ ซึ่งมีฤทธิมาก มีอนุภาพมากอย่างนี้ อันคาวนักษัตรและกลุ่มคาวล้อมรอบส่องแสงโคจรไป (มีปัญหา) ในเรื่องดวงจันทร์และดวงอาทิตย์นั้นว่า "ขนาดดวงไหนเท่าไร-ใคร (อยู่) สูง ใครอยู่ในใคร ใครหมุนเร็ว วิถี (ทางเดิน) ของดวงจันทร์และดวงอาทิตย์นั้น มีประมาณเท่าไร ดวงจันทร์และดวงอาทิตย์โคจรอย่างไร ส่องสว่างในพื้นที่ประมาณเท่าไร อสุรินทราหูกลืนดวงจันทร์และดวงอาทิตย์เหล่านั้นเพื่อประโยชน์อะไร" คั้งนี้ อันท่านจะกล่าว (ต่อไป)

ในบรรคาควงจันทร์และดวงอาทิตย์นั้น ดวงจันทร์ (วัด) ตรงทั้งโดยส่วนยาว และส่วนกว้าง ประมาณ ๔๕ โยชน์ แต่โดยปริมาตร (วัดรอบ) ประมาณ ๑๕๐ หยอน ๓ โยชน์ (๑๔๗ โยชน์) ส่วนดวงอาทิตย์ (วัด) ตรง ๕๐ โยชน์ แต่โดยปริมาตร (วัดรอบ) ประมาณ ๑๕๐ โยชน์ อนึ่งในดวงจันทร์และดวงอาทิตย์นั้น ดวงจันทร์อยู่ต่ำ ดวงอาทิตย์อยู่สูง (จาก) ระหว่างดวงจันทร์และดวงอาทิตย์นั้นมีประมาณ ๑ โยชน์ จากส่วนต่ำสุดของดวงจันทร์ (จนถึง) ส่วนสูงสุดของดวงอาทิตย์ มีประมาณ ๑๐๐ โยชน์ จันทวิมาน (วิมานของพระจันทร์) ก้านในสำเร็จค้วยแก้วมณี (เป็นแก้วมณี) ก้านนอกหุ้มค้วยเงิน ทั้งภายในและภายนอกเย็นที่เคี้ยว สุริยวิมาน (วิมานของดวงอาทิตย์) ก้านในสำเร็จค้วยทอง ก้านนอกหุ้มค้วยแก้วผลึก ทั้งภายในและภายนอกร้อนที่เคี้ยว ดวงจันทร์โคจรตรงค้อย ๆ (ช้า) โคจรเฉียง ๆ เร็ว ก็ดวงจันทร์เมื่อโคจรไปพร้อมกันกับดวงอาทิตย์ ในคิตีอมาวลี (คิตีที่อยู่รวมของดวงจันทร์และดวงอาทิตย์) ล่าซาหนอยหนึ่งทุก ๆ วัน ย่อมล่าซาจากคั้งทางอย่างรวดเร็วในคิตีวันเพ็ญ แต่ยอมโคจรเร็วในทางเฉียง จริงอย่างนั้น ดวงจันทร์นี้แม้ในเคื้อนเคี้ยว บางคั้งก็ปรากฏทางเหนือ บางคั้งก็ปรากฏทางใต้ คาวนักษัตร ทั้งหลายยอมโคจรไป ณ ข้างทั้งสองของดวงจันทร์ ดวงจันทร์เปรียบเหมือนแม่โคนม คาวนักษัตรียนั้น ๆ เปรียบเหมือนลูกวัว ย่อมโคจรเข้าไปใกล้ อนึ่งนักษัตรียทั้งหลายยอมไม่ละทางเป็นที่โคจรไปของตน ๆ ย่อมโคจรไปตามวิถีของตน ๆ

นั้นแล

อนึ่ง การโคจรไปตรง ๆ ของดวงอาทิตย์รวดเร็ว โคจรเฉียง ๆ ซ้ำ ที่ชื่อว่า โคจรเฉียง หมายถึงการโคจรจากทิศใต้ไปทิศเหนือ จากทิศเหนือไปทิศใต้ เพราะความสำเร็จด้วยเดือน ๒ เดือน (เพราะต้องใช้เวลา ๒ เดือน) ดวงอาทิตย์โคจรร่วมกันกับดวงจันทร์ ในวันกาฬภักษ์อุโบสถ (สิ้นเดือนทางจันทรคติ) ต่อจากนั้นในวันปาฏิบ (ขึ้น ๑ ค่ำ หรือแรม ๑ ค่ำ ทางจันทรคติ) จะโคจรถึง (รัศมี) ดวงจันทร์ไป ๑๐๐,๐๐๐ โยชน์ เพราะความที่ตนมีปกติโคจรเร็ว และเพราะเหตุที่ดวงจันทร์นั้นมีปกติโคจรช้า ต่อจากนั้นดวงจันทร์จะปรากฏเหมือนรอยเส้น แม้อาจจากนั้น ในวันที่ ๒ แห่งภักษ์ ดวงอาทิตย์ย่อมโคจรถึง (ดวงจันทร์) ไป ๑๐๐,๐๐๐ โยชน์ ดวงอาทิตย์โคจรถึงดวงจันทร์ไปวันละ ๑๐๐,๐๐๐ โยชน์ทุก ๆ วัน จนถึงวันอุโบสถแห่งศุภขันธ์ (วันเพ็ญกลางเดือนทางจันทรคติ) ลำดับนั้นดวงจันทร์เพิ่ม (รัศมี) โดยลำดับ เป็นดวงจันทร์เต็มดวงบริบูรณ์ ในวันอุโบสถ ก็แลการเพิ่ม (รัศมี) โดยลำดับในที่นี้ บัณฑิตพึงทราบว่าเป็นแสงของดวงอาทิตย์ ซึ่งตกลงไปจากเบื้องบน โคจร (ส่องแสง) ทางเบื้องต่ำ เพราะความที่รัศมีของดวงจันทร์ปรากฏประจุก่าลงเพิ่ม (รัศมี) อยู่โดยลำดับทุกวัน คว้าอำนาจเงาของตนที่กำลังเสื่อม (หมด) อยู่ เพราะห่างไกลจากดวงอาทิตย์" เพราะฉะนั้น ดวงจันทร์จึงเป็นประจุกเพิ่มรัศมีโดยลำดับ ย่อมปรากฏเป็นดวงบริบูรณ์ ในคฤห์เพ็ญ (วันเพ็ญ) ในวันอุโบสถ ลำดับนั้นดวงอาทิตย์จะโคจรตลอด ๑๐๐,๐๐๐ โยชน์ ในวันปาฏิบ (แรม ๑ ค่ำ) แล้วจับดวงจันทร์ได้อีก เพราะความที่ดวงจันทร์โคจรช้า และเพราะความที่ตนโคจรเร็ว ในวันที่ ๒ ก็อย่างนั้น (คือดวงอาทิตย์โคจร) ๑๐๐,๐๐๐ โยชน์ (ดวงอาทิตย์โคจร (กวค) ดวงจันทร์วันละ ๑๐๐,๐๐๐ โยชน์ อย่างนี้จนถึงวันอุโบสถกาฬภักษ์ (๑๔ ค่ำ) (แล้วจึง) จับ (คือทัน) ลำดับนั้นดวงจันทร์ก็เสื่อม (แสง) ลงโดยลำดับ ย่อมไม่ปรากฏโดยประการทั้งปวง (ไม่ปรากฏเป็นดวงเลย) ในวันอุโบสถกาฬภักษ์ ก็ข้อความที่ดวงจันทร์เสื่อมแสงโดยลำดับในที่นี้ บัณฑิตพึงทราบตามนัยที่กล่าวไว้ ในกาลที่ดวงจันทร์เพิ่มมณฑล (เพิ่มแสง) โดยลำดับ แต่ในคอนั้น เพราะความที่เงา (ของดวงจันทร์) เสื่อมหายไป มณฑลจึงปรากฏเหมือนเพิ่มแสงอยู่ ในคอนั้น เพราะความที่เงา (ของดวงอาทิตย์) เพิ่มมณฑล (แสงของดวงจันทร์) จึงปรากฏเหมือนเสื่อมไป เพราะเหตุนั้นจึงเป็นประจุก

เสื่อมไปโดยลำดับ (ไม่ปรากฏเลยโดยประการทั้งปวง ในวันอุโบสถแห่งกาฬปักข์) กวางอาทิตย์ทำดวงจันทร์ไว้เบื้องล่าง ส่วนตัวเองอยู่เบื้องบน บิกลแสงของดวงจันทร์ไว้ เหมือนคนปิดภาชนะน้ำด้วยตาใบใหญ่ เงาของดวงจันทร์ย่อมไม่ปรากฏ เหมือนเงาของเรือในเวลาที่เที่ยงวัน ดวงจันทร์นั้นเมื่อเงาเสื่อมไปก็ย่อมไม่ปรากฏนั่นเอง เหมือนดวงประทีปในเวลากลางวัน ไม่ปรากฏแก่ฝูงชนที่ยืนอยู่ในที่ไกลฉะนั้น

อนึ่ง ดวงจันทร์และดวงอาทิตย์เหล่านี้ มีวิถีโคจร ๓ ทาง คือ อชววิถี ๑ นาควิถี ๑ โควิทวิ ๑ ในวิถีทั้ง ๓ นั้น น้ำย่อมเป็นสิ่งปฏิภูม (เกลียดชัง) ของพวกแพะ เป็นสิ่งที่ชอบใจของฝูงช้าง เป็นความสำราญของฝูงโค เพราะเป็นฤดูที่มีความหนาวและความร้อนเสมอกัน (เท่ากัน) อนึ่ง เมื่อดวงอาทิตย์โคจรไปในวิถีโค เทพบุตรวาลห (เมษฝน) ที่ทำให้ฝนตก ถูกความร้อนจากดวงอาทิตย์แผดเผา ย่อมไม่ออกจากวิมานของตน เป็นผู้ไม่ชวนชวายเป็นการเล่นเทียวไป ไคยินว่าในกาลนั้น วิมานของดวงอาทิตย์ (วิมานของสุริยเทพ) ลดลงต่ำ จากหนทางปกติโคจรไป แม้วิมานของดวงจันทร์ก็ลดลงต่ำ โคจรไปตามโคจรที่ลดต่ำลงของดวงอาทิตย์นั้น เพราะมีคติ (ทางโคจร) ตามดวงอาทิตย์นั้น เพราะฉะนั้นวิถีนั้นจึงไคสมัญญา (เครื่องหมาย หรือชื่อ) ว่า "อชววิถี" เพราะเป็นวิถีที่เหมาะสม (กับฝูงแพะ) เพราะความเป็นวิถีที่ไม่มีน้ำ แต่เมื่อดวงอาทิตย์โคจรไปในวิถีโค เทพบุตรวาลหที่ยังฝนให้ตก พวกมันออกจากวิมานของตน (มาอยู่) ภายนอกเนื่อง ๆ เป็นผู้ชวนชวายเป็นการเล่น ท่องเทียวไป ทางโน้นทางนี้ เพราะไม่มีแสงร้อนแรงจากดวงอาทิตย์ ไค้ทราบว่าในกาลนั้น วิมานของดวงอาทิตย์ (วิมานของสุริยเทพ) ลอยขึ้นสูงกว่าทางปกติโคจรไป แม้วิมานของดวงจันทร์ (แม้วิมานของจันทร์เทพ) ก็ลอยขึ้นสูงโคจรไปตามการลอยขึ้นสูงโคจรไปของสุริยเทพวิมานนั้น เพราะมีทางเดิน (โคจร) ไปกับสุริยเทพวิมานนั้น และเพราะเหตุที่วิมานถูกมณฑล (ระบบ - สาย) ลม ซึ่งมีทางเดินเสมอกัน เพราะมีทางเดินร่วมกันกับจันทร์วิมานนั้น พักลอยไป เพราะเหตุนั้น วิถีนั้นจึงไค้สมัญญา (ชื่อ) ว่า "นาควิถี" เป็นวิถีที่เหมาะสมแก่ฝูงช้าง เพราะมีน้ำมาก ในกาลใดดวงอาทิตย์ไม่ลอยสูงขึ้นและไม่ลดต่ำ โคจรไปโดยทางปกติ ในกาลนั้นเทพบุตรวาลหที่ยังฝนให้ตก ออกจากวิมานตามกาล (อันสมควร) และตามความพอใจ โคจรไปตามสบาย

เพราะเหตุนี้ ความสม่ำเสมอแห่งฤดูกาลจึงมีในโลก เพราะฝนตกต้องตามฤดูกาล กติของดวงจันทร์และดวงอาทิตย์ (นั้น) อันเป็นเหตุแห่งความสม่ำเสมอของฤดูกาลนี้ จึงได้สมัญญา (ชื่อ) ว่า "โควิทฺติ" เพราะเป็นวิถีที่เหมาะสมแก่ฝูงโลก เพราะเหตุนี้ ดวงจันทร์และดวงอาทิตย์ขึ้นสู่สู่วิถีตลอดกาลโค ในกาลนั้นฝนจะไม่ตกเลยแม้แต่หยดเดียว ในกาลโค (ดวงจันทร์และดวงอาทิตย์) ขึ้นสู่นากวิทฺติ ในกาลนั้น (ฝน) ย่อมตกเหมือนท้องฟ้าถูกทำลาย ในกาลโค (ดวงจันทร์และดวงอาทิตย์) ขึ้นสู่โควิทฺติ ในกาลนั้น ความสม่ำเสมอแห่งฤดูย่อมถึงพร้อม (บริบูรณ์)

แต่ในกาลโค พระราชาทั้งหลาย เป็นผู้ไม่ประกอบด้วยคุณธรรม เพราะความที่พระราชาเหล่านั้นไม่ประกอบด้วยคุณธรรม คนทั้งหลายทั้งปวง มีอุปราช เสนาบดี เป็นคน พวกเทวดาและพรหมก็เป็นผู้ไม่ประกอบด้วยคุณธรรม (เช่นกัน) ในกาลนั้น ดวงจันทร์และดวงอาทิตย์ย่อมโคจรไม่สม่ำเสมอ เพราะคนเหล่านั้นเป็นผู้ไม่ประกอบด้วยคุณธรรม ก็ในกาลนั้นดวงจันทร์และดวงอาทิตย์ ถูกพายุที่พัดไม่สม่ำเสมอพัดพาไป เพราะกำลังกรรมอันเป็นบาปซึ่งแพร่ไปทั่ว อันเป็นแหล่งอาศัยแห่งผลที่ไม่น่าปรารถนา มีความมีอาพาธ (เจ็บป่วย) มากเป็นต้น ซึ่งถูกภาวะที่คนเหล่านั้นไม่ประกอบด้วยคุณธรรม ดังที่กล่าวแล้ว กำหนดให้ เมื่อโคจรรอบภูเขาสีเนรุ ก็จะไม่โคจรรอบไม่สม่ำเสมอ คือไม่หมุนเวียนไปตามทาง ลมก็ไม่พัดไปตามทาง เมื่อลมไม่พัดไปตามทางวิมานของพวกเทวดาที่สถิตอยู่ในอากาศ ย่อมอลเวงสับสน เมื่อวิมารทั้งภวายุถูกลมพัดใช้ยิบสอลเวง จิตเพื่อการเล่นสนุกสนานของพวกเทวดาก็ไม่ ราบรื่น เมื่อจิตไม่ราบรื่น ฤดูกาลที่จำแนกเป็นหนาว ร้อน ย่อมไม่สมบูรณ์ตามกาล เมื่อฤดูกาลไม่สมบูรณ์ ฝนย่อมไม่ตกโดยชอบ (ต้องตามฤดู) บางครั้งตก บางครั้งไม่ตก บางแห่งตก บางแห่งไม่ตก แม้เมื่อตก ก็ตกในเวลาที่กำลังหว่าน ในกาลที่ข้าวแตกหน่อ ในกาลที่ต้นข้าวจะออกปล้อง ในกาลที่ต้นข้าวตั้งท้อง ในกาลที่ต้นข้าวเป็นน้านม เป็นต้น ย่อมไม่เป็นคุณประโยชน์แก่คนทั้งหลาย โดยประการใด ๆ ย่อมตกและขาดหายไปโดยประการนั้น ๆ เพราะเหตุนี้ข้าวกล้าทั้งหลาย (ก็ตกวาง) เป็นข้าวกล้าที่สุกไม่เสมอกัน ถึงอาการปราศจากกลิ่นและรสเป็นต้น แม้ในบรรดาข้าวสารที่บุคคลได้ไว้ (หุง) ในภาชนะเดียวกัน ในส่วนหนึ่งเก็บไว้ เวลาคั้น ในส่วนหนึ่ง

เป็นข้าวแฉะ ในส่วนหนึ่งสุกเสมอกัน ภัตต์ (ข้าว) นั้นอันคนบริโภคนั้นแล้ว มิได้ถูกย่อยไป โดยประการทั้งปวงในท้อง ในบางส่วนก็ถูกย่อยไป ข้าวที่หุงด้วยประการทั้ง ๓ อย่างนี้ ย่อมไม่เข้าถึงที่อยู่ของอาหารที่สุกแล้ว (กระเพาะ) เพราะเหตุที่มันสัตว์ทั้งหลายจึงมี อพาธ (ป่วย) มาก และมีอายุน้อย

แต่ในกาลของพระราชานุญาตด้วยคุณธรรม ดวงจันทร์และดวงอาทิตย์ ย่อมโคจรไปรอบสม่าเสมอโดยปริยาย (วิธี) ที่ท่านกล่าวไว้แล้ว คือโคจรไปตามทาง และความสม่าเสมอของฤดูกาลย่อมสมบูรณ์ ดวงจันทร์และดวงอาทิตย์ย่อมโคจรออก ภายนอก จากภูเขาสีเนรุตลอด ๒ เดือน โคจรอยู่ภายในตลอด ๒ เดือน จริงอย่างนั้น บัณฑิตพึงทราบว่า ดวงจันทร์และดวงอาทิตย์นั้นเมื่อกระทำปทักษิณ (วนขวา) ภูเขาสีเนรุ นั้น แล้วจึงโคจรไปใกล้ภูเขาสีเนรุ มุ่งหน้า (มีหน้าเฉพาะ) สู่อุทธเขาสีเนรุ ออกไป โดยการโคจรไปทางขวาของตน อันเป็นภายนอก จากวิถีโคจรนั้นตลอด ๒ เดือน ดวงจันทร์และดวงอาทิตย์เบน (หัน) ออกจากทางนั้น ด้วยอำนาจการแฉะเวียนไปทาง ภูเขาสีเนรุ ทุกขณะ ๆ ตลอด ๒ เดือน ถึงที่ใกล้ภูเขาสีเนรุแล้วเบนออกจากที่นั้น โดยปราศจากการแฉะเวียนทุกขณะ ๆ ตลอด ๒ เดือน ถึงที่ใกล้ภูเขาสีเนรุ โคจรไป ด้วยประการฉะนี้

ดวงจันทร์และดวงอาทิตย์นั้นย่อมโคจรใกล้ภูเขาสีเนรุในเดือนอาสาฬหะ (เดือน ๘) เบนออกจากภูเขาสีเนรุนี้ตลอด ๒ เดือน โคจรอยู่ภายนอก ในเดือน กัตติกะแรก (กัตติกะ - เดือนพฤศจิกายน) ย่อมโคจรไปโดยท่ามกลาง ต่อจากนั้นจึง มุ่งหน้าสู่อุทธเขาสีเนรุ โคจรไป โคจรเข้าใกล้ภูเขาสีเนรุตลอด ๓ เดือน เบนออก อีก โคจรโดยท่ามกลางในเดือนจัตติกะ (เดือนเมษายน) ในกาลเบื้องหน้าจากนั้นโคจร มุ่งหน้าสู่อุทธเขาสีเนรุ โคจรไปตลอด ๒ เดือน โคจรใกล้ภูเขาสีเนรุในเดือนอาสาฬหะ (เดือน ๘) อีก หนึ่งข้อนี้ ที่โคจรในระหว่างภูเขาสีเนรุและภูเขาสีเนรุ และที่โคจรเป็น ระหว่างกลางแห่งภูเขาสีเนรุนี้ ดวงจันทร์และดวงอาทิตย์เมื่อโคจรไปโดยทางนั้นก็ เป็น อันชื่อว่าย่อมโคจรใกล้ภูเขาสีเนรุ แม้การโคจรทางไหล่เขาสีเนรุ โดยทางไหล่เขาใกล้ ภูเขาสีเนรุ ก็พึงทราบโดยนัยนี้แล แต่ในกาลใดโคจรตรงโดยท่ามกลางระหว่างภูเขา

สีนรุและภูเขาจักรวาล ในกาลนั้นพึงทราบว่ "ยอมโคจรโดยท่ามกลาง" ดวงจันทร์
 และดวงอาทิตย์แม้เมื่อโคจรอยู่อย่างนี้ ก็ยอมส่องแสงสว่างในทวีปทั้ง ๓ โดยการฉาย
 แสงคราวเดียวกัน กำจัดความมืดตลอด ๕๐๐,๐๐๐ โยชน์ ในทิศหนึ่ง ๆ แล้วส่องแสง
 สว่าง มีคำถามสอดเข้ามาว่า "ส่องแสงสว่างอย่างไร" พึงทราบเฉลยว่า ก็กาลเป็น
 ที่ขึ้นไปของดวงอาทิตย์ในทวีปนี้ ย่อมเป็นเวลาเพียงในปุพพวิเทหะทวีป เป็นเวลาอัสดงคต
 (พระอาทิตย์ตก - ตอนเย็น) ในอุตตรกุรุทวีป เป็นเวลาเที่ยงคืนในอมรโคยานทวีป
 เวลาเป็นที่ขึ้นไป (เวลาพระอาทิตย์ขึ้น) ในปุพพวิเทหะทวีป เป็นเวลาเที่ยงในอุตตรกุรุ-
 ทวีป เป็นเวลาอัสดงคต (พระอาทิตย์ตก) ในอมรโคยานทวีป เป็นเวลาเที่ยงคืนในชมพู-
 ทวีปนี้ เวลาเป็นที่ขึ้นไป (เวลาพระอาทิตย์ขึ้น) ในอุตตรกุรุทวีป เป็นเวลาเที่ยงวันใน
 ออมรโคยานทวีป เป็นเวลาอัสดงคต (พระอาทิตย์ตก) ในชมพูทวีปนี้ เป็นเวลาเที่ยงคืน
 ในปุพพวิเทหะทวีป เวลาเป็นที่ขึ้นไป (เวลาพระอาทิตย์ขึ้น) ในอมรโคยานทวีป เป็น
 เวลาเที่ยงวันในชมพูทวีป เป็นเวลาอัสดงคต (เวลาพระอาทิตย์ตก) ในปุพพวิเทหะทวีป
 เป็นเวลาเที่ยงคืนในอุตตรกุรุทวีป แท้จริงในเวลาเที่ยงวันที่ดวงอาทิตย์สถิตอยู่ในทวีปนี้
 ดวงอาทิตย์ก็ดวงยอมปรากฏแก่ชาวปุพพวิเทหะทวีป ด้วยอำนาจแห่งการอัสดงคต
 (ดวงอาทิตย์ตก) ดวงอาทิตย์ก็ดวงยอมปรากฏแก่ชาวทวีปอมรโคยาน ด้วยอำนาจแห่ง
 การขึ้นไป แม้ในทวีปที่เหลือก็อย่างนี้ ดวงจันทร์และดวงอาทิตย์ยอมให้ (ส่อง) แสง-
 สว่างพร้อมกัน ในทวีปทั้ง ๓ ด้วยประการฉะนี้ แต่กล่าวโดยประการอื่นจากนี้คือ
 ดวงจันทร์และดวงอาทิตย์ ยอมส่องสว่างพร้อมกัน ในทวีป ๒ ทวีปเท่านั้น เพราะว่าใน
 ทวีปใด (มี) ดวงอาทิตย์ก็ดวงปรากฏ ด้วยอำนาจอัสดงคต ครั้นเมื่อดวงอาทิตย์อัสดง-
 คตแล้วยอมไม่ปรากฏ (ดวงเลย) ยอมไม่ส่องแสงสว่าง ยอมปรากฏในทวีป ๒ ทวีป
 เท่านั้น แม้การกำจัดความมืดตลอดระยะ ๕๐๐,๐๐๐ โยชน์ ในทิศหนึ่ง ๆ ก็ไม่พ้เห็น
 โดยนี้เลย เพราะเหตุที่พระโบราณจารย์จึงกล่าวไว้ว่า

ประชาชนในกัณฑ์ตน ๆ เป็นพวกมโนมัย (สำเร็จด้วยใจ) เป็นผู้มึนตึ๋มมาก
 รุ่งเรื่องด้วยวิสัยของตนเอง ในกาลใด คนเหล่านั้นถูกกำจัดวิสัย เพราะบริโภคภัณฑอาหาร
 ในกาลนั้น โลกของคนเหล่านั้นได้ถึงความมืดมน คนเหล่านั้นเป็นผู้หว่านกล้าต่อความมืด

เพราะเหตุนี้จึงคิดว่า แสงสว่างฟุ้งมี ฟุ้งเป็นความเจริญหนอ ดวงอาทิตย์โคจรทำ
 ความเป็นผู้กล้าหาญให้มากขึ้น เพราะเหตุนี้ คนเหล่านั้นจึงกล่าวว่า คำว่า "สุริยะ"
 เป็นชื่อของดวงอาทิตย์นั้น คนเหล่านั้นคิดว่าเมื่อดวงอาทิตย์นี้อัสดงกตกแล้ว แสงสว่างแม่
 อื่น ฟุ้งมี ฟุ้งเป็นความเจริญ ดวงจันทร์ (ประจุ) ทราบ (ความคิดของคนเหล่านั้น)
 ผู้ขึ้น เพราะเหตุนี้ คนเหล่านั้นจึงกล่าวชื่อว่า "จันทร์" ในบรรดาดวงจันทร์และ
 ดวงอาทิตย์นั้น ดวงจันทร์ฟุ้งอยู่ในวิมานภายนอก ที่กระทำ (ประทับ) ด้วยแก้วมณี สำเร็จ
 ด้วยเงินอันประเสริฐเป็นที่ชอบใจ ส่องแสงเย็น กระทำดวงอาทิตย์ให้มีฤทธิ์ ดวงอาทิตย์
 นั้นอยู่ในวิมาน ภายในเป็นทอง ภายนอกเป็นแก้วลึก แสงของดวงอาทิตย์นั้นร้อนแรง
 อย่างยิ่ง แสงของดวงอาทิตย์นั้น แม้ทั้ง ๒ ด้านก็ร้อนยิ่งกว่า จริงอย่างนั้น พระโลกนาถ
 ตรัสไว้ว่า ดวงจันทร์ (วัด) ตรง ๔๘ โยชน์ (วัด) โดยเวียนรอบ ๑๕๐ โยชน์ หย่อน
 ๓ โยชน์ ความหย่อนขนาดของดวงจันทร์นั้น แม้ทั้ง ๒ ด้าน พระโบราณจารย์ก็กล่าวไว้
 อีกว่า "ในดวงจันทร์และดวงอาทิตย์นั้น ดวงอาทิตย์มีรัศมีร้อน โคจรอยู่ บ้างบน ดวงจันทร์
 โคจรอยู่ภายใต้ดวงอาทิตย์นั้น ไถยนิว่า ช่อง (ว่าง) ระหว่างดวงจันทร์และดวงอาทิตย์
 นั้น ประมาณ ๑ โยชน์" พระโลกนาถผู้ทรงเห็นโลก ตรัสไว้ว่า "ดวงจันทร์ (โคจร)
 เดินตรงๆ เดินเฉียงไม่ช้า" ดวงดาวนักษัตร ย่อมโคจรตลอดรอบ ๆ ๗ ช่วงทั้งสอง
 ดวงจันทร์เหมือนแม่โคนม ย่อมเข้าไปใกล้ดาวนักษัตรนั้น อันเปรียบเหมือนลูกโคที่เป็นที่รัก
 ในที่นั้น ๆ ดวงดาวนักษัตรทั้งปวงนั้น ย่อมไม่ละทิ้งตำแหน่งของตน ดวงอาทิตย์ที่มีรัศมี
 ร้อน โคจรตรง ๆ เร็ว โคจรเฉียงๆ ไม่เร็ว ดวงอาทิตย์ย่อมโคจรในวันปาฏิบัท (วัน
 แรม ๑ ค่ำ) จากวันอุโบสถแห่งกาฬปักข์ (แรม ๑๔ ค่ำ) ละ (ห่าง) ดวงจันทร์ไป
 วันละ ๑๐๐,๐๐๐ โยชน์ ลำดับนั้นดวงจันทร์จะเต็มดวงโดยลำดับ เมื่อดวงอาทิตย์
 โคจรห่างไปในท้องฟ้า จนถึงวันอุโบสถ ดวงอาทิตย์โคจรไปแล้วหันอีก ดวงอาทิตย์โคจร
 ในวันเพ็ญ (กระชั้นเข้าไป) หลายโยชน์ เพราะเหตุนี้ ดวงจันทร์จึงเสื่อร้างทุก ๆ วัน
 ต่อมา ดวงจันทร์นั้นจะไม่ปรากฏดวงเลยในวันอุโบสถแห่งกาฬปักข์ ดวงอาทิตย์กระทำ
 (บัง) ดวงจันทร์ไว้ข้างล่างเหมือนภาชนะใหญ่ครอบภาชนะเล็ก (และ) เหมือนเงาที่ถึง
 เรือ (คือไม่เห็นเงาเรือ) ในเวลาเที่ยงวันจะนั้น เงาของดวงจันทร์ย่อมไม่ปรากฏ

เมื่อเงาไม่ปรากฏ ดวงจันทร์ก็จะเป็นเหมือนประทีป (ที่ไม่ปรากฏ) แก่หมุ่คนที่ยืนอยู่ที่ไกล พระจอมมุนี ผู้มีรัศมี ผู้ทรงรู้แจ้งโลกพระองค์นั้น โคจรได้ถึงวิถี ๓ วิถี ซึ่งเป็นวิถีพิเศษ น่าพอใจของดวงจันทร์และดวงอาทิตย์เหล่านั้น ซึ่งมีชื่อว่า อชวิถี นาควิถี โคจรวิถี ในกาลใด ดวงจันทร์และดวงอาทิตย์หมุน (โคจร) ไปทางอชวิถี ฝนจะไม่ตกเลยแม้แต่ หยกเดียว จริงอย่างนั้น ฝนแพะเป็นสัตว์ที่ไม่ชอบน้ำจาก (สถานที่) อันเป็นปกติของฝน แพะเหล่านั้น แต่ในกาลใด ดวงจันทร์และดวงอาทิตย์โคจรถึงวิถีของช้าง (ในกาลนั้น) ฝนจะหลังไหล (ลงมา) ประจุจกัฟฟ้าแตก ข้อนั้นเป็นเพราะเหตุของอะไร เป็นเพราะ น้ำเป็นที่รักที่ชอบของฝูงช้างเหล่านั้นผู้ยินดีในป่าช้า ในกาลใดดวงจันทร์และดวงอาทิตย์ โคจรไปในโคจรวิถี ในกาลนั้นความเย็น ความร้อน ย่อมเป็นสิ่งที่ไม่เป็นที่รักของฝูงโค ฝูงโคเหล่านั้นต้องการความเย็น ความร้อนปานกลาง ต่างปรารถนาความสุขเสมอกัน (มีร้อนบ้าง เย็นบ้างก็ทนได้) ในกาลใดดวงอาทิตย์ขึ้นในทวีปนี้ (ในกาลนั้น) จะเป็น เวลาเที่ยงวันในทวีปปุพพวิเทหะ ในเวลาที่ดวงอาทิตย์ตกในทวีปอุตตรกुरु จะเป็นเวลา เที่ยงคืนในทวีปอมรโคยาน ในเวลาที่ดวงอาทิตย์ขึ้นในทวีปปุพพวิเทหะ จะเป็นเวลา เที่ยงวันในทวีปอุตตรกुरु ในเวลาที่ดวงอาทิตย์ตกในทวีปอมรโคยาน จะเป็นเวลาเที่ยงคืน ในชมพูทวีปนี้ ในเวลาที่ดวงอาทิตย์ขึ้นในทวีปอุตตรกुरु จะเป็นเวลาเที่ยงวันในทวีปอมร-โคยาน ในเวลาที่ดวงอาทิตย์ตกในชมพูทวีปนี้ จะเป็นเวลาเที่ยงคืนในทวีปปุพพวิเทหะ ในเวลาที่ดวงอาทิตย์ขึ้นในทวีปอมรโคยาน จะเป็นเวลาเที่ยงวันใน (ชมพู) ทวีปนี้ ใน เวลาที่ดวงอาทิตย์ตกในทวีปปุพพวิเทหะ จะเป็นเวลาเที่ยงคืนในทวีปอุตตรกुरु

มีคำถามว่า ราหูยังจะกลืนดวงจันทร์และดวงอาทิตย์ซึ่งมีฤทธิ์มาก มีอำนาจ มากอย่างนี้อีกหรือ เฉลยว่า แน่ละ ราหูกลืนได้แท้จริงอัตรภาพของราหู โดยส่วนใหญ่ และสูงกว่าประมาณ ๔,๕๐๐ โยชน์ ส่วนใหญ่กว่าของราหูนั้นประมาณ ๑,๒๐๐ โยชน์ ส่วนหน้าประมาณ ๖๐๐ โยชน์ ศิระษะประมาณ ๕๐๐ โยชน์ หน้าผากประมาณ ๓๐๐ โยชน์ ระหว่างคิ้วประมาณ ๕๐ โยชน์ จมูก ๓๐๐ โยชน์ ปากลึก ๓๐๐ โยชน์ ส่วนหน้าของฝ่ามือ ฝ่าเท้าประมาณ ๒๐๐ โยชน์ ขอนิ้วประมาณ ๕๐ โยชน์ ราหูนั้นเห็นดวงจันทร์และดวง-อาทิตย์ส่องแสงอยู่ ถูกความริษยาครอบงำ ก้าวลงสู่วิถีโคจรของดวงจันทร์และดวงอาทิตย์ ยืนอาปากอยู่ จันทรวิมานหรือสุริยวิมาน จะเป็นเหมือนถูกเหวี่ยงเข้าไปในมหานรก (ลึก)

ประมาณ ๓๐๐ โยชน์ ปวงเทวกาที่สถิตอยู่ในวิมาน กลัวคอมรมภัย ร้องออกมาพร้อมกัน แต่ราหูนั้นบางครั้งก็มีวิมานด้วยมือ บางครั้งก็ใส่ไว้ใต้อ่าง บางครั้งก็กวากรอบ ๆ (วิมาน) กวาลิ้น (ไขลิ้นกวากรอบ ๆ) บางครั้งก็ใส่ (วิมาน) เข้าไปในระหว่าง กระพุ่มแกม ประคองบริโกลคอยู่ซึ่งขมที่ทำเป็นก้อนกลม ๆ แต่ไม่อาจห้ามความเร็วได้ พึงกระทำเป็นก้อน ๆ กลืนกิน ทำลายยอดของวิมานแล้วจึงคายออกหรือพึงจุกระชาก แล้วให้วิมานนั้นนุ่มลง เพราะฉะนั้น ดวงจันทร์หรือดวงอาทิตย์จึงโคจรไปพร้อมกับวิมาน นั้นนั้นเทียว ราหูกระทำเช่นนั้นได้ในครั้งก่อน ในบัดนี้ไม่อาจกระทำเช่นนั้นได้เพราะเคย น้อย พระโบราณจารย์ เมื่อแสดงเรื่องนั้นไต่กล่าวคำ (ข้อความ) นี้ไว้ว่า

มีเรื่องเล่าว่า ในกาลครั้งหนึ่ง พระนราสกลสัมพุทธเจ้า (นราสกล = ผู้กล่าว-
กลาแห่งชน) เสด็จประทับ ณ พระวิหาร เขตวัน อันเป็นอารามของท่านอนาถปิณฑิยะ-
เศรษฐี ในเมืองสาวัตถี ในครั้งนั้น ราหูจับพระจันทร์ได้ พระจันทร์นั้นดำรงอยู่ด้วย
ความกลัว (กลัวภัย) เมื่อระลึกถึงพระสัมพุทธเจ้าได้ จึงกล่าวภาณานี้ว่า

"ข้าแต่พระองค์ผู้ทรงเป็นพระพุทธรเจ้า ผู้กล่าวกลา ขอความ
นอบนอม จงมีแก่พระองค์ พระองค์ทรงพนวิเศษแล้วในธรรมทั้งปวง
ข้าพระองค์ถึงความคับขันแล้ว ขอพระองค์จงทรงเป็นที่พึ่งของข้า-
พระองค์นั้นกว่าเด็ก"

ลำดับนั้นแล พระผู้ทรงพระภาคเจ้า ผู้ทรงพระกรุณา ทรงปรารภ จันทรเทพ-
บุตร ไคตรีสกะราหู กววยพระภาณานี้ ความว่า

"ดูก่อนราหู จันทรเทพบุตร ถึงพระตถาคตผู้เป็นพระอรหันต์ เป็น
ที่พึ่งแล้ว ท่านจงปล่อยจันทรเทพบุตรเสีย พระพุทธรเจ้าทั้งหลายเป็นผู้
ทรงเอ็นดูชาวโลก"

ครั้งนั้นแล ราหูไปปล่อยดวงจันทร์ เป็นผู้รีบร้อน เร่าร้อน (ใจ) ไปยืนอยู่ใน
สำนักของจอมอสูรเวปจิตติ ลำดับนั้น แม้ออมอสูรเวปจิตติ ก็ไต่พูกกับราหูจอมอสูรกววย
ภาณานี้ว่า "ดูก่อนราหู ทำไมหนอ ท่านจึงรีบร้อนปล่อยดวงจันทร์แล้วเป็นผู้เร่าร้อน (ใจ)

มายืนเหมือนกลัวอะไรหนอ" ราชูตอบว่า "ศิระของเราพังแตกเป็น ๗ เลียง (แม่) มีชีวิตอยู่ก็ไม่ได้ความสุข เราถูกพระศาสดาของพระพุทธเจ้าเร่งเร้า ถ้าไม่พึงปล่อยวาง-
จันทร" ค่ายอำนาจของพระพุทธเจ้า บัดนี้ อสุรินทราชู ไม่อาจกลืนดวงจันทร์ได้ ใดแต่
ไข่มือปิดไว้เท่านั้น ค่ายประการฉะนี้

ในกาลครั้งหนึ่ง อสุรินทราชู จับพระอาทิตย์ได้ ในครั้งนั้นแม่พระอาทิตย์นั้นก็
ตกอยู่ในความกลัว ระลึกถึงพระผู้ทรงพระภาคเจ้า ผู้ทรงประทับอยู่ ณ วิหารเซตวัน เพื่อ
เป็นที่พึ่ง ไคกรามทูลในขณะนั้นค้ายพระศาสดานี้ว่า "ข้าแต่พระสงคผู้ทรงเป็นพระพุทธเจ้า
ผู้กล่าวลา ขอความนอบน้อมจงมีแก่พระองค์ พระองค์ทรงพนวิเศษแล้วในธรรมทั้งปวง
ข้าพระองค์ถึงความคับขันแล้ว ขอพระองค์จงทรงเป็นที่พึ่งของข้าพระองค์นี้ค้ายเถิด"
ลำดับนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้า ผู้ทรงพระนามอย่างสูงสุด ทรงปรารภภริยเทพบุตร ตรีส
(กะราหู) ค้ายพระศาสดาเหล่านี้ว่า "ถูกอนราชู สุริยเทพบุตรถึงพระศาสดาผู้ทรงเป็น
พระอรหันต์ว่าเป็นที่พึ่งแล้ว ท่านจงปล่อยสุริยเทพบุตรเสีย พระพุทธเจ้าทั้งหลายเป็นผู้ทรง
เอ็นดูชาวโลก ราชูท่านอยากกลืนสุริยเทพ ผู้ซึ่งกระทำแสงสว่างในความมืดยามอนธการ
ผู้รุ่งเรือง (แม่ไป) หัวมณฑลมีเขตรสูงเลย ราชูท่านจงปล่อยสุริยเทพบุตร ผู้เป็นสาวก
ของเรา ผู้ทองเที่ยวไปในอากาศ" ครั้งนั้นแล ราชูก็ปล่อยสุริยเทพบุตร เป็นผู้รับร่อน
เร้าร่อน (ใจ) ไปยืนอยู่ในสำนักของจอมอสูรเวปจิตติ ครั้งนั้นแล แม่จอมอสูรเวปจิตติ
ก็ไคพุกกะอสุรินทราชูในขณะนั้นค้ายศาสดานี้ว่า

"ราชู ทำไมหนอ ท่านจึงรับร่อนปล่อยสุริยเทพบุตร ดูท่าทาง
เร้าร่อนใจ มายืนอยู่ประคองกลัวอะไรหรือ" อสุรินทราชูตอบว่า
"ศิระของข้าพเจ้าพังแตกเป็น ๗ เลียง (แม่) มีชีวิตอยู่ก็ไม่ได้
ความสุข ข้าพเจ้าถูกพระศาสดาของพระพุทธเจ้าเร่งเร้าแล้ว ถ้า
ไม่ปล่อยสุริยเทพ" ค้ายอำนาจของพระพุทธเจ้า บัดนี้ อสุรินทราชู
ไม่อาจกลืนสุริยเทพบุตรได้ (เพียงแค) ไข่มือปิดไว้เท่านั้น ค้าย
ประการฉะนี้

ในคัตติทั้งสามนั้น ดวงจันทร์และดวงอาทิตย์มี ๑๒ ราศี ดวงจันทร์และดวงอาทิตย์โคจรเข้าหาคัตติเหล่านั้น ดวงดาวนักษัตรและดาวเคราะห์ทั้งปวงย่อมโคจรไปในกาลทุกเมื่อ ดวงดาวนักษัตรและดาวเคราะห์เหล่านั้น ย่อมไม่ละวิถีของตน ๆ ดวงจันทร์โคจรเข้าไปสู่ที่ไกลของดาวนักษัตรนั้น ๆ เหมือนแม่โคเข้าไปหาลูกโค ดาวนักษัตรทั้งหลาย สถิตอยู่ในที่ของตนนั้นแล กาวอังการสถิตอยู่ตลอด ๓ ปักษ์ ดาวศุกร์ ดาวพุธ และดวงอาทิตย์สถิตอยู่ตลอด ๒ ปักษ์ ดาวพฤหัสบดีสถิตอยู่ตลอด ๑ ปักษ์ ดาวเสาร์สถิตอยู่เท่ากับดาวทั้ง ๕ ดวงจันทร์สถิตอยู่ ๒ วันครึ่ง ราศีทั้ง ๔ มี อุตสาหราศี เป็นต้น ชื่อว่า "อชววิถี" ราศีเหล่านี้คือ ราศีมีน ราศีเมษ ราศีตุล และราศีกันยา ชื่อว่า "โควิถี" ส่วนราศี ๔ มี ราศีพฤษภจกา เป็นต้น กำหนดเอาว่าเป็น "นาควิถี" ข้าพเจ้านำข้อความอย่างนี้มา เพราะท่านนำ (บันทึก) ไว้ในพระคัมภีร์ชินาลังการ วิถีทั้ง ๓ ทั้งภายในทั้งภายนอก และแม่ในท่ามกลาง บัณฑิตพึงทราบว่า ย่อมมีแก้ววิธิมืออชววิถี เป็นต้นนั่นเอง ปริมาณพลอันกว้างของวิถีทั้ง ๓ เหล่านั้น พระสวามีผู้กระทำฎีกา (พระฎีกาจารย์) ได้กล่าวไว้แล้วเหมือนกัน ข้าพเจ้าจะกล่าวดังต่อไปนี้ ที่ตั้งของภูเขาสีเนรุทิศไปเป็นภูเขาจักรवाल และค่อนข้างไปข้างเหนือจากส่วนข้างนี้ ช่องระหว่างภูเขาสีเนรุและภูเขาจักรवालประมาณ ๕๕๕,๗๒๕ โยชน์ ดวงอาทิตย์โคจรในท่ามกลาง ในระหว่างภูเขาทั้ง ๒ เหล่านั้น ชื่อว่า โคจรในวิถีท่ามกลาง ในกาลใด ดวงอาทิตย์โคจรในท่ามกลาง ในระหว่างโดยท่ามกลางจากภูเขาสีเนรุ และภูเขาจักรवाल ในกาลนั้นชื่อว่าโคจรไปสู่ภูเขาทั้ง ๒ ระหว่างภูเขาสีเนรุและภูเขาจักรवाल โดยส่วนสุดทั้งสองค้ำ โดยท่ามกลางจากภูเขาสีเนรุและภูเขาจักรवाल ประมาณ ๒๗๕,๘๒๕ โยชน์ ๒ คาวุต และมลฑลแห่งมัชฌวิถีโดยรอบ ประมาณ ๑๓๕,๕๓๑ โยชน์ ๑ คาวุต แต่ดวงอาทิตย์เมื่อโคจรไปสู่วิถีทางขวาและทางซ้าย บัณฑิตพึงทราบระยะโคจรประมาณ ๑,๕๓๑,๑๗๕ โยชน์ ย่อมโคจรทางวงกลมโดยประมาณเท่ากับมัชฌวิถี อนึ่ง ดวงอาทิตย์นั้นเมื่อโคจรไปจะลดลงต่ำ ๆ และกลับโคจรขึ้นไป ๆ สู่เบื้องบนในกาลทุกเมื่อ ระยะทางไกลด้วยอำนาจคติ (การโคจร) ของดวงอาทิตย์นั้น ข้าพเจ้านำมาแล้วจากพระคัมภีร์ชินาลังการนั้น เพราะเหตุนี้ ดวงอาทิตย์นั้นจึงโคจรไปโดยรอบ ประมาณ ๓,๐๐๐,๐๐๐ โยชน์ทุกวัน ๆ ดวงอาทิตย์โคจร

ทางเฉียงตลอดวันหนึ่งประมาณ ๑,๕๕๕ โยชน์ ๓ กาวุต ๑๓ อุตฺตะระ ๓๓ ศอก และ ๘ องคุลี โจรฺรไป ๑ เดือน ประมาณ ๔๐,๖๔๓ โยชน์ ๓ กาวุต โจรฺรไป ๒ เดือน ประมาณ ๕๓,๒๕๗ โยชน์ ๒ กาวุต ดวงอาทิตย์ยอมโคจรสู่วิถีอันมีในที่สุดจากวิถีภายในของทางโจจรนี้ โดยใช้เวลา ๒ เดือน โจรฺรสู่วิถีอันมีในท่ามกลางจากอันตวิถี (วิถีภายใน) ในที่ใกล้ภูเขาสิเนรุ โดยเวลา ๓ เดือน เมื่อโจจรจากท่ามกลางของทวีปนี้ เวลา ๒ เดือน เพราะเหตุนี้ ระหว่างภูเขาพระสุเมรุ จากท่ามกลางทวีปสิ่งหลังจึงมีประมาณ ๒๓๓,๒๑๘ โยชน์ ๓ กาวุต และระหว่างภูเขาจักรวาล จากท่ามกลางของทวีปนั้น มีประมาณ ๓๒๖,๕๐๖ โยชน์ ๑ กาวุต

ดวงจันทร์และดวงอาทิตย์มีฤทธิ์มาก มีอำนาจมากอย่างนี้ ย่อมโคจรเวียนรอบภูเขาสิเนรุโค พิกพการคิงส์กว้างและยาวประมาณ ๑๐,๐๐๐ โยชน์ แวดล้อมด้วยกำแพงแก้ว ๗ ประการ ประกอบด้วยประตู ๑,๐๐๐ ของ งงงามด้วยอาราม สระโบกขรณี และอุทยาน ใคมีแล้วเหนือ (บน) ภูเขาสิเนรุนี้ ท้าวสักกะผู้เป็นเทวราช ทรงครองราชย์ในพิภพการคิงส์นั้น ไคยินว่า ท้าวสักกะเป็นมานพชื่อมฆะ ในบ้านอจลคามในแคว้นมคธ ชักชวนคน ๓๓ คน กระทำกรรมดี กระทำกุศลที่ควรกระทำ มีสร้างศาลา เป็นต้น บำเพ็ญวัคคบท^๑ ๗ ประการ จุติจากอภคภพนั้นแล้วบังเกิดในเทวโลกพร้อมกับบริษัท

ไค้
ไค้แก

^๑ วัคคบท หมายถึงข้อปฏิบัติ ๗ ประการ ของท้าวสักกะเมื่อยังเป็นมนุษย์อยู่

๑. การเลี้ยงดูบิดามารดาตลอดชีวิต
๒. การประพฤติอ่อนน้อมต่อผู้ใหญ่ในตระกูลจนตลอดชีวิต
๓. การพูดจาอ่อนหวานตลอดชีวิต
๔. การไม่พูดจาต่อเศิกตลอดชีวิต
๕. ความเป็นผู้มีใจปราศจากความตระหนี่ ยินดีในการแจกจ่ายทานตลอดชีวิต
๖. การพูดจาสัตย์ตลอดชีวิต
๗. การไม่โกรธตลอดชีวิต แม้เมื่อโกรธก็กำจัดได้โดยฉับพลัน

สมเด็จพระสังฆราชเจ้า กรมหลวงวชิรญาณวงศ์, ธรรมานุกรม (นครหลวงมหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๑๕), หน้า ๔๓๐.

ลำดับนั้น เทวดาที่อยู่ก่อนกล่าวว่า "พวกเทพบุตรที่เป็นอาคันตุกะมาแล้ว พวกเราจะกระทำสักการะ (ต้อนรับ)" ต่างน้อมนำดอกไม้ทิพย์และเชื้อเชิญให้ครองราชย์กึ่งหนึ่ง ท้าวสักกะไม่พอพระทัยด้วยสมบัติกึ่งหนึ่ง ครั้นนั้นพวกเทวดาประจำถิ่น คิดว่า พวกเรา- จะทำสักการะ (ต้อนรับ) เทวดาที่เป็นอาคันตุกะ จึงตระเตรียมเครื่องคัมที่ชื่อ "คัมพะ" คัมพยานะท่านเรียกว่า มธุ (น้ำผึ้ง) ไฉนว่า คัมพยานะมีรสหวานควรแก่การเมา (ทำให้เมา) อย่างยิ่ง เป็นน้ำหวานพิเศษชนิดหนึ่ง

ท้าวสักกะได้ให้สัญญา (นัดหมาย) แก่บริษัของตนว่า "ท่านผู้นิรทุกข์ พวกท่านอย่าคัมคัมพยานะ (เป็นอันขาด) จงแสดงอาการเพียงคัมเท่านั้น" พวกนั้นก็ได้กระทำตามนั้น พวกเทพบุตรประจำถิ่นต่างคัมคัมพยานะที่ตนทำขึ้น (ให้เกิดขึ้น) ด้วยขันทอง ตามความต้องการพากันเมา ลมลงหลับเหนือแผ่นดินทองในพิภพดาวดึงส์นั้น ท้าวสักกะสั่งว่า "ท่านจงจับพวกที่ชื่อว่าบุตร เพราะถูกบุตรกำจักแล้วในภพนั้น" แล้วจึงให้จับที่เท้าให้เหวี่ยงลงไปที่เชิงเขาสุเมรุ ด้วยเดชบุญของท้าวสักกะ พวกเทพบุตรเหล่านั้นทั้งหมดแม้จะหมุนคว้างไปตามอาการเหวี่ยงนั้น ก็ตกลงไปที่นั่นเท่านั้น เทพบุตรเหล่านั้นได้สัญญา ในตอนที่ถึงท่ามกลางภูเขาสีเนรุ กล่าวว่า "พอคุณทั้งหลาย พวกเราไม่คัมคัมสุรา" ตั้งแ้ครั้งนั้น เทพบุตรเหล่านั้นก็เกิดได้นามว่า "อสุร" ครั้นนั้นพิภพอสุรมีประมาณ ๑๐,๐๐๐ โยชน์ อันมีฤดูที่มีกรรมของเทพบุตรเหล่านั้นเป็นปัจจัยเป็นสมุฏฐาน ก็บังเกิด ณ พื้นภายในใต้ของภูเขาสีเนรุ (พิภพอสุรนั้น) งความด้วยตนจิตตปาคลี ซึ่งมีปริมาตรเท่ากับคนปาริฉัตร (ประกอบด้วย) ปราการทั้งมวลเป็นต้น เหมือนกับพิภพดาวดึงส์ ๗ คำนทั้ง ๔ ของตน จิตตปาคลีนั้น มีแผ่นศิลา ๔ แผ่น ยาวแผ่นละ ๓๐ โยชน์ กว้างพอกับส่วนยาวนั้นปูลาดไว้ ในบรรดาทิสภาคของพิภพอสุรนั้น ทิสภาคก้านตะวันออก (มี) ท้าวเวปจิตติจอมอสุร ครองราชย์อยู่ มียุพราชชื่อ "สุจิตตะ" ๗ ทิสภาคก้านทิศใต้ (มี) จอมอสุรนามว่า "สัมพระ" ครองราชย์ มียุพราชชื่อ "นมุจี" ๗ ทิสภาคก้านตะวันตก (มี) จอมอสุรนามว่า "พลี" ครองราชย์ มียุพราชชื่อ "อสุโรระ" ๗ ทิสภาคก้านเหนือ จอมอสุรนามว่า "ปหาราทะ" ครองราชย์ มียุพราชชื่อ "ราหู" นครทั้ง ๔ ซึ่งเป็นนิวาสฐานของจอมอสุรเหล่านั้น ย่อมปรากฏในท่ามกลางยอดเขา ๓ ยอด อาจารย์ทั้งหลายกล่าวว่า

"แมนครเหล่านั้นก็แวกล้อมควายกำแพงแก้ว ๗ ประการ สมบูรณ์ควายอสังการต่าง ๆ"

ท้าวสักกะทรงวางอาร์กษา เพื่อมิให้พวกนั้นกลับมา ในการวางอาร์กษานั้น
ฝูงนาคเป็นกำลังในทางน้ำ การอาร์กษาของพวกนาคนั้น อยู่ที่ระเบียงชั้นแรกของภูเขาสี
เนรุ ที่ระเบียงชั้นสองเป็นการอาร์กษาของพวกครุฑ ที่ระเบียงชั้นสามเป็นการอาร์กษา
ของพวกกุมภกัณฑ์ ที่ระเบียงชั้นสี่เป็นการอาร์กษาของฝูงทานพและยักษ์ที่ประพศิไม่เรียบ
รอย เป็นนักเลงต่อสู้ ที่ระเบียงชั้นห้าเป็นการอาร์กษาที่ท้าวสักกะทรงมอบเป็นหน้าที่ของ
ท้าวมหาราชทั้ง ๕ ในทิศทั้ง ๕ เพราะเหตุนี้ท่านจึงกล่าวว่า "การอาร์กษา (ป้องกัน)
อย่างแข็งแรง ๕ แห่ง คือ นาค ครุฑ กุมภกัณฑ์ นักเลงขี้เมา และท้าวจาตุมหาราช
อันท้าวสักกะทรงตั้งไว้ในระหว่างเมืองที่ใคร ๆ รมไม่ได้ทั้งสอง

ก็แลอสูรเหล่านั้น เป็นเหมือนกับเทวดาชั้นดาวดึงส์ ด้วยอายุ วรรณะ ยศ
อิสริยะ และสมบัติ เพราะเหตุนี้ จึงไม่รู้จักตนในระหว่างเมื่อคอกป่าตีสืบแล้วจึง
กล่าวว่า "นครนี้มีไซ้เทพนคร" ในเทพนครนั้น ต้นปาวีฉัตถ์ยอมบาน แต่ในนครนี้เป็น
ต้นจิตตปาศลี พวกเราถูกท้าวสักกะดวงไฟคุ้มสุราใหญ่เพื่อยึดเอาเทพนคร พวกเราไป
กันเถิด พวกเราจักรบกับท้าวสักกะนั้น" พวกเขารั้งช้าง ช้างม้า ช้างรถ ถือเอาโล่ห์ทอง
โล่ห์เงิน และโล่ห์แก้วมณี เตรียมตัวรบ ลั่นกลองแห่งอสูร และทำลายน้ำในมหาสมุทร
แยกออกเป็น ๒ ภาค ไหลขึ้น พวกเหล่านั้นต่างมุ่งหน้าจะขึ้นสู่ภูเขาสีเนรุ เหมือนฝูง
แมลงปลวกมุ่งหน้าจะคลานขึ้นจอมปลวกเมื่อฝนตกแล้วฉะนั้น ครั้งนั้น การสู้รบกับพวกนาค
เป็นค่านแรกไคมีแก่พวกนั้น ก็ในการรบนั้น ฌิวหรือหนิงของใคร ๆ ก็ไม่ถือขาด โลหิตก็ไม
เกิดขึ้น (โลหิตก็ไม่ไหล) เป็นการรบที่เหมือนกับการขว้างปาทอนไม้และก้อนดินของ
เด็ก ๆ เป็นเพียงอาการสู้กันให้หวาคกลัวเท่านั้น ฝูงนาคนี้ร้อยโกฏิ พันโกฏิ รบกับ
พวกอสูรเหล่านั้น คอนให้เข้าไปสู่นุรีของอสูรเท่านั้น แล้วก็พากันกลับ แต่ถ้าวเหล่าอสูรมิ
กำลังเข้มแข็ง ตอนนั้นฝูงนาคก็พากันถอยไปร่วมรบกับพวกครุฑที่ระเบียงชั้นสอง นัยแม่
ในพวกครุฑก็เหมือนกัน แต่ในครั้งใดพวกอสูรย่ำยีฐานป้องกันทั้ง ๕ ฐานนั้นได้ ในครั้งนั้น
กำลังทั้ง ๕ ส่วนเหล่านั้น แม้จะรวมเป็นกลุ่มเดียวก็จะถอยไป ตอนนั้นท้าวมหาราชทั้ง ๕

ก็จะพากันไปกราบทูลเรื่องราวนั้นแก่ท้าวสักกะ ท้าวสักกะทรงฟังคำของท้าว महाराज เหล่านั้นแล้ว จึงเสด็จขึ้นรถชื่อ เวชยันต์ แล้วเสด็จออกไป

ก็แลรถเวชยันต์นั้นยาว ๑๕๐ โยชน์ ที่สุดส่วนท้ายของรถนั้น ๕๐ โยชน์ ตรงกลางเป็นเรือนรถ ๕๐ โยชน์ ตั้งแต่ข้อต่อรถถึงงอนรถ ๕๐ โยชน์ ที่เรือนรถนั้นมี บัลลังก์ประมาณ ๑ โยชน์ ลากไว้ (มี) เฝ้าคฉัตรประมาณ ๓ โยชน์ ที่ถูกมัดไว้ที่แอก อันหนึ่ง ๆ เทียมควายมา ๑,๐๐๐ ตัว - อลังการที่เหลือไม่มีประมาณ เสียงของรถใด ซึ่งถูกลมพัดแล้วจะเปล่งเสียงเหมือนเสียงคนตรีประกอบควายองค์ ๕^๑ ของมอรถนั้น (ย่อม) สูงขึ้นไป ๕๕๐ โยชน์ เสียงรถ เสียงธง เสียงอาชาไนย รวมกันเป็นเสียง เดียว ย่อมเป็นดุจเสียงอสุนิบาทโคจรอบฉะนั้น ก็แลรถเวชยันต์นั้น เพราะความเป็นรถที่ บังเกิดควายปัจจัยคือบุญของท้าวสักกะนั้น จึงแล่นเจาะ (ผ่าน) แม้ในภูเขาจักรวาล แม้ใน ภูเขาสีเนรุ ที่ตั้งอยู่เบื้องหน้าควายความเร็ว เหมือนกับแล่นไปในอากาศฉะนั้น ท้าวสักกะ ทรงฟังคำของท้าว महाराज เหล่านั้นแล้ว เสด็จขึ้นสู่อันประเสวีรุ อันมีรูปเช่นนั้นของ พระองค์ เสด็จออกไปควายพระองค์เอง หรือทรงส่งเทพบุตรองค์หนึ่งไป ในวันหนึ่ง ท้าวสักกะ เสด็จออกไปโดยท่านองนี้ พุ่งเข้าหาพวกอสูรควายการรบ (รบชนะอสูร) แล้ว ให้จับเหวี่ยงลงไปในมหาสมุทร ทรงเนรมิตรูปจำลองของพระอินทร์ ซึ่งเหมือนพระองค์ ตั้งไว้ที่ช่องทางทั้ง ๔ เพราะเหตุนี้พวกอสูร ครั้นเอาชนะพวกนาคเป็นต้นแล้ว จึงพากัน มา (แต่พอ) เห็นรูปจำลองของพระอินทร์แล้วจึงหลบหนีไป เพราะคิดว่า "ท้าวสักกะทรง ออกมาแล้ว"

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

^๑คนตรีประกอบควายองค์ ๕ คือ ๑. กลองยาวหน้าเคียว ๒. ตะโพน ๓. บัณเฑาะว์, รำมะนา ๔. ฉาบ, ฉิ่งหรือฆ้อง ๕. ปี่, แตรหรือขลุ่ย
พระวรวงศ์เธอ กรมหมื่นชินวรสิริวัฒน์, อภิธานศัพท์ปิกา (พระนคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๐๘), หน้า ๓๘.

ในการสงครามระหว่างเทวดาและอสูรที่ดำเนินไปด้วยอาการอย่างนี้ จอมอสูรเวปจิตติสั่งพวกอสูรไว้ว่า "ท่านผู้นิรทุกข์ทั้งหลาย ถ้าอสูรฟังชนะ เทวดาแพ พวกท่านจงจับจอมเทพสักกะมัตถ์ด้วยกำรมัด ๕ แห่ง คือ ที่มือทั้งสอง ที่เท้าทั้งสอง และแม่ที่คอ แลนำมาสู่สำนักของเรา" แม่ท้าวสักกะก็ทรงสั่งพวกเทวดาเหล่านั้นเหมือนกัน ต่อมาวันหนึ่ง เมื่อสงครามดำเนินไปอยู่ พวกอสูรพ่ายแพ้ เทวดาทิ้งหลายจับจอมอสูรเวปจิตติได้มัดด้วยโซ่ของเทวดาครบ ๕ แห่ง ที่ชื่อว่า "โซ่ของเทวดา" (เทวสังขลิก) มาสู่คลองแห่งจักขุ เหมือนกับสายใยของบัว หรือเหมือนกับสายใยของแมลงมุม ห้ามการเคลื่อนไหวไต่ อนึ่ง บุคคลไม่อาจตัด (โซ่ของเทวดา) นั้นให้ขาดด้วยพร้าหรือด้วยขวาน แต่โซ่เทวดาอันพวกเทวดาเหล่านั้นใช้มัดด้วยจิตเท่านั้น จะพันใดก็ด้วยจิตเหมือนกัน ก็จอมอสูรเวปจิตติครั้นถูกมัดไหนดั้งแล้ว จึงคำท้าวสักกะควรวาจาอันมีโซ่ของผู้ดี เป็นวาจาหยาบ (และ) คำควยอ๊กโกสวัตตุ ๑๐ เหล่านี้ "เจ้าเป็นโจร เป็นคนพาล เป็นผู้หลง เป็นอูฐ เป็นโค เป็นพา เป็นสัตว์นรก เป็นเครีจนาณ สุกตีย่อมไม่มีแก่ท่าน (ท่านไม่มีทางดี) ทุกติ (ทางชั่ว) เท่านั้น ที่ท่านพึงหวังได้" กล่าว (ต่อไป) ว่า "ท้าวสักกะผู้ซื่อว่า ท่านจักไม่ชนะไปในกาลทั้งปวงคอกนะ เมื่อใดพวกอสูรชนะ เมื่อนั้นข้าพเจ้าจักมัดท่านให้นอนลงที่ประตูพิภพอสูร จักให้เมียนท่าน" แล้วขูตะคอกบริภาษ แต่ท้าวสักกะผู้ใดขยับชนะแล้วมิได้ใส่ใจถอยค่านั้น แต่ (ท้าวสักกะ) ทรงบัคภาชนะใหญ่ (ภาชนะที่รับเชพะ) เหนือกระหม่อมของจอมอสูรเวปจิตตินั้น เสด็จเข้าสู่เทวสภาและเสด็จออก ครั้นนั้น มาตลี เทพสารถิ คิดว่า "ท้าวสักกะทรงทนทาน (อดทน) ถอยคำหยาบคายเหล่านี้เพราะกลัวหรือเพราะพระองค์ทรงประกอบด้วยความอดทนคือการยับยั้งได้" เมื่อจะลองสอบสวนโลกกล่าวคานานี้ใจความว่า

"ข้าแต่ท้าวสักกะ องค์มีชวาน พระองค์ทรงทนทานเพราะกลัวหรือเพราะทรงอ่อนแอ ทรงฟังคำหยาบคายของท้าวเวปจิตติเฉพาะพระพักตร์ไต่อย่างไรหนอ"

ลำดับนั้น ท้าวสักกะ เมื่อทรงชี้แจงพระกำลังชั้นดีของพระองค์ ไต่ตรัสพระคานาเหล่านี้ ใจความว่า

"เราออกหน้าหาเวปจิตติมีไช้เพราะความกลัว มีไช้เพราะอ่อนกำลัง
ทำไมเล่านะ วิญญาณเช่นเราจะต้องโต้ตอบกับคนพาล ผู้ใดแลเป็น
สัตบุรุษ มีกำลังทนทานต่อผู้ที่อ่อนกำลังได้ นักปราชญ์กล่าวความอดทน
นั้นของผู้นั้นว่ายอดเยี่ยม ผู้อ่อนกำลังต้องอดทนได้เป็นนิจ ผู้ใดโกรธ
ตอบผู้ที่โกรธแล้ว ภัยการโกรธตอบของผู้นั้น เขาจึงชื่อว่า เป็นคนชั่ว
(เพราะเหตุนี้) ผู้ที่ไม่โกรธตอบผู้ที่โกรธแล้ว ชื่อว่าชนะสงครามที่
บุคคลพึงชนะได้โดยยาก ผู้อดทนโดยยอมประพฤติประโยชน์ของทั้งสอง
ฝ่าย คือทั้งของตนและของผู้อื่น เพราะทราบความที่ผู้อื่นโกรธแล้ว
(ไม่โกรธตอบ) สงครามยอมสงบ"

ท้าวสักกะทรงพรรณนาพระกำลังขันติของพระองค์อย่างนี้แล้ว ตรัสว่า "เวปจิตติ
ท่านจงกระทำสวด (สาบาน) เพื่อจะไม่ประทุษร้ายต่อเรา" ลำคับนั้น จอมอสูรเวปจิตติ
เมื่อกระทำการสวด ไกล่ล่าวกาลานี้ (มีใจความว่า)

"บาปใดมีแก่ผู้กล่าวเท็จ บาปใดมีแก่ผู้กล่าวร้ายต่อพระอรិยะ บาปใด
มีแก่ผู้ประทุษร้ายมิตร บาปใดมีแก่ผู้กตัญญู ข้าแต่ท้าวสุทัมปะที บาปนั้น
นั้นแลจงตกถึงแก่ข้าพเจ้าผู้ประทุษร้ายต่อท่าน ท้าวสุทัมปะทีรับให้จอม
อสูรเวปจิตติกระทำการสวดโดยชอบแล้ว จึงปล่อยตัวไป ตั้งแต่นั้นเว
ก็สงบไปชั่ว (หากมีคำถามว่า) เพราะเหตุใดจอมอสูรนั้นจึงชื่อว่า
"เวปจิตติ" เพราะเหตุใดจอมอสูรจึงต้องพ่ายแพ้ ข้าพเจ้าจะเฉลย
(ต่อไปนี้) ในกาลใด การสงครามของ (ระหว่าง) พวกเทวดาและ
อสูรดำเนินไป ในกาลนั้น การสงครามยอมมีเหนือหลังสมุทรรโดยมาก
พวกอสูรมีแต่ความพ่ายแพ้ ไม่เคยมีชัยเลย ในครั้งนั้น เนื้อหาดทราย
อันมีสีเหมือนเงิน เป็นที่ยินดีแห่งใจในกาลก่อน มีพวกฤาษีผู้ทรงกัลยาณ-
ธรรม มีศีล พวกนั้นสร้างบรรณศาลาอยู่อาศัย ก็ฤาษีเหล่านั้นเป็นผู้เพ่ง
ฉานมีฤทธิ์มาก ก็แลเมื่อใดพวกอสูรพ่ายแพ้ต่างพากันหนีไป ถูกพวกเทวดา
ติดตามไปจนถึงอาศรมของฤาษี พวกอสูรพูดกันว่า "พวกฤาษีแม่ทั้งหมดนี้

ก็เป็นฝ่ายของท้าวสักกะผู้เข้างั้น เพราะอาศัยฤๅษีพวกนี้ เทวดา
 เหล่านั้นจึงติดตาม (พวกเรา) ได้" พวกกันทาลายอาศรมเป็นต้น
 ของพวกฤๅษีเหล่านั้นด้วยความโกรธ กล่าวบริภาษ พวกกันเข้าสู่เมือง
 ของตน ต่อจากนั้นพวกฤๅษีแม่ทั้งหมด ร่วมกันสร้างบรรณศาลาใหม่อีก
 อยู่ในที่นั้น ๆ ต่อไป พวกอสูรก็พากันรื้อ (บรรณศาลานั้น) เสียเนือง ๆ
 ในครั้งนั้นพวกฤๅษี เหล่านั้นพากันไปสู่สำนักของจอมอสูรสัมพระ เมื่อ
 สงครามดำเนินไปอยู่ พวกฤๅษีทั้งหมดขึ้นอยู่ในสำนักของจอมอสูรสัมพระ
 นั้น ไก่กล่าวขอความนี้ เพื่อต้องการจะร้องขอความไม่มีภัยว่า "ฤๅษี
 ทั้งหลายถึง (พบ) จอมอสูรสัมพระ ร้องขอชำระแห่งความไม่มีภัย
 ขอท่านจงทำความปรารถนาเพื่อให้ความไม่มีภัยแก่ผู้มีภัยเถิด" จอมอสูร
 สัมพระฟังคำของฤๅษีเหล่านั้นแล้ว เพื่อต้องการจะชมฤๅษีเหล่านั้น ไก่
 กล่าวคานานี้ (ใจความ) ว่า "ความไม่มีภัย จะไม่มีแก่พวกฤๅษี ผู้ชั่ว
 ร้าย ผู้คนท้าวสักกะ ผู้ร้องขอความไม่มีภัย เราให้ไต่แต่ภัยเท่านั้น
 แก่พวกท่าน" ครั้งนั้นฤๅษีทั้งหมด ไต่ฟังคำของจอมอสูรสัมพระแล้ว
 เมื่อจะสาบแช่งจอมอสูรสัมพระ ไก่กล่าวคานานี้ว่า "ท่านให้ภัยเท่า
 นั้นแก่พวกเราผู้ร้องขอความไม่มีภัย พวกเราขอรับภัยนั้นของท่าน ภัย
 ของท่านจงเป็นสิ่งที่ไม่สิ้นไป บุคคลหว่านพืชเช่นไคย่อมได้รับผลเช่นนั้น
 ผู้ทำความดีย่อมได้รับผลดี ผู้ทำความชั่วย่อมได้รับผลชั่ว พ่อเอ๋ย
 ท่านหว่านพืชลงไปแล้ว ท่านจะไต่เสวยผล"

ก็แลฤๅษีเหล่านั้น ครั้นสาบแช่งจอมอสูรสัมพระอย่างนี้แล้วก็อันตร-
 ธานหายไปจากที่นั้น กลับไปสู่บรรณศาลาของตน ๆ ที่ริมฝั่งสมุทร ครั้งนั้น
 แล จอมอสูรสัมพระ คึงแต่ถูกฤๅษีเหล่านั้นสาบแช่งแล้ว ต้องหนีไปทุก ๆ
 วัน ๆ ละ ๓ ครั้ง ก็จอมอสูรนั้นบริโภคอาหารมือเย็นแล้วขึ้นสู่ที่นอน
 ในที่สุดแห่งการหลับ (พอจะเกล็ดหลับ) ก็สุ้งตื่น เป็นอุจจัยแล้วถูก
 ประหารด้วยหอก ๑๐๐ เล่มโดยรอบ ในตอนนั้น พิภพอสูร ๑๐,๐๐๐
 โยชน์ ไต่ปั่นป่วนหนัก ในทันใดนั้น พวกอสูรทั้งปวงพากันไปสู่สำนักของ

อสุรราชนั้น พวกกันถามว่า "นี่อะไรกัน" จอมอสูรสัมพระตอบว่า "ไม่มี
 อะไร" แม้นในมัชฌิมยาม และในปัจฉิมยาม พิกพอสูรของพวกอสูรนั้น
 ก็คงปั่นป่วนเช่นนั้น พวกอสูรทั้งปวงพากันไปตามจอมอสูรนั้นอีก จอม-
 อสูรไม่อาจชี้แจงเรื่องราวได้ เพราะความละเอียดของพวกอสูรทั้งปวงได้
 กล่าวกะจอมอสูรนั้นว่า "ท่านอยากกลัวเลย" ต่อจากนั้นโรคหนักเกิดขึ้น
 แก่จอมอสูรนั้น ใคร ๆ ไม่อาจเยียวยาได้ เพราะเหตุคือการประทุษ-
 ร้ายพวกฤาษี จิตของจอมอสูรสัมพระถึงความไหวหวั่น ผิดปกติไป
 เพราะเหตุนั้นจึงได้ชื่อว่า "เวปจิตติ" (ผู้มีจิตหวั่นไหว) เมื่อเป็นเช่นนั้น
 แม้นในการสงครามชั้นยอดก็ต้องพ่ายแพ้หนีไป ท้าวสักกะได้ชัยชนะ (จับ
 ตัวไป) ทำให้ลำบาก เพราะการสาปแช่งของฤาษีเป็นเหตุ ท้าวสักกะ
 ยังให้จอมอสูรเวปจิตติกระทำการสวดแล้วเบียดเบียนจิตใจ จอมอสูร
 เวปจิตติถูกโรคครอบงำแล้ว ท้าวสักกะเสด็จมาเพื่อเยี่ยมเยียนจอมอสูร
 ครั้งนั้นจอมอสูรเวปจิตติเห็นท้าวสักกะได้ทูลดอຍคำว่่า "ข้าแต่จอมเทพ
 ขอพระองค์โปรดทรงรักษาหม่อมฉันด้วยเถิด" ลำดับนั้น ท้าวสักกะตรัส
 กะจอมอสูรเวปจิตติว่า "ถ้าท่านให้ข้าพเจ้าเรียนสัมพริยมายา^๑ ข้าพเจ้า
 จักรักษาท่าน" จอมอสูรเวปจิตติได้ฟังคำนั้นแล้วได้ทูลว่า "ข้าแต่
 พระองค์ผู้เป็นทุกข์ หม่อมฉันจักถามพวกอสูรก่อน ขอพระองค์โปรดยื่น
 (คอย) ก่อน" ครั้นแล้วได้สอบถามพวกอสูรว่า "ท่านผู้เป็นทุกข์ทั้งหลาย
 ข้าพเจ้าจักบอกสัมพริยมายาลววยท้าวสักกะ" ในครั้งนั้น พวกอสูรทั้ง
 หมกได้ผูกกับจอมอสูรเวปจิตติอย่างนี้ว่า "ท้าวสักกะเมื่อไม่ทราบ

---

^๑น.อ. (พิเศษ) แยม ประพันธ์ทอง ได้ให้ความหมายของคำว่า "สัมพริย-
 มายา" ว่า หมายถึง, กลลวงที่แสดงว่าฝ่ายตนมีกำลังมาก.

สัมพริยมายา ยังเบียดเบียนพวกเราได้ เมื่อทราบสัมพริยมายา (คง) จักกระทำหนักยิ่งขึ้น แต่เพราะเหตุของผู้เดียว ท่านจึงบอกมาว่า แก่ท้าวสักกะนั้นเด็ก ท่านอย่าให้พวกเราทั้งหมดพิณาศเลย ท่านไม่ควรให้ท้าวสักกะศึกษาสัมพริยมายา" ครั้นพวกอสูรกล่าวอย่างนี้แล้ว จอมอสูรเวปจิตติ จึงพูดท้าวสักกะจอมเทพว่า "ข้าแต่ท่านปุรินท" ก็ในครั้งก่อน หม่อมฉันเป็นจอมอสูร นามว่า "สัมพระ" เป็นผู้มีมายา ประกอบมายา ต้องถูกหมกไหม้ในนรกอย่างร้ายกาจ ส่วนพระองค์เป็นผู้ทรงธรรม เป็นสัตบุรุษ จักทรงกระทำด้วยมายาทำไม" ครั้นกล่าวอย่างนี้แล้ว ได้พูดคาถานี้ (ใจความว่า) "ข้าแต่ท้าวสักกะ มีชวาน สุขัมบตี ผู้เทวราช อสูรสัมพระผู้มีมายา ต้องเข้าถึงนรกอันร้ายกาจ ตลอด ๑๐๐ ปี"

ก็ท้าวสักกะทรงทราบชัดเหตุการณ์บังเกิดของโรค จึงตำรับว่า "โรคนี้เป็นความกระสับกระส่ายของจิต เกิดขึ้นเพราะใช้วาทจากราวพวก ฤาษีทั้งหลาย และเพราะการสาปแช่งของฤาษีเหล่านั้น เพราะฉะนั้น เพื่อจะเบียดเบียน เราจักให้ขอขมากรรมคือการประทุษร้าย แล้วให้จอมอสูรนั้นขอขมา แล้วตรัสว่า "อันบุรุษทั้งหลายได้" แต่ครั้นทราบว่า จอมอสูรเวปจิตตินั้น ไม่ประสงค์จะให้พระองค์ทรงศึกษา ท้าวปุรินท ก็มีให้ฤาษีทั้งหลายกระทำการขอขมา อันเป็นการเบียดเบียนรักษาโรค เสียดจกดับจากประเทศนั้น กลับสู่สถานที่ของตน ๆ บุรีของพวกอสูร

คำว่า "ปุรินท" เป็นศัพท์นามที่ใช้เรียกท้าวสักกะ

T.W. Rhys Davids and William Stede, Pali - English Dictionary (London : The Pali Text Society, 1972), p. 469.

ทั้งหลาย ไก่มีเนื้อหากทรายทอง ทามกลางฝา ๓ คาน ภายใต้เขา
 สีนรุ บุรีควาคิงส์ของจอมเทพไก่มีเบื้องบนของบุรีหรือสุรนั้น ด้วยประการ
 ฉะนี้ แต่ในระหว่างบุรีที่ใด ๆ จะรบไม่ไต่ทั้ง ๒ นั้น บัณฑิตผู้นั้น
 ฟังทราบว่ามี ๑๖๘,๐๐๐ โยชน์แล" อนึ่ง ช่องระหว่างเทวโลก
 ทั้งหลาย สูงขึ้นไปก็เท่านั้นท่านกล่าวไว้แล้ว การคำนวณด้วยเรื่องนั้น
 อันนักปราชญ์จะกระทำได้โดยยาก คือ

กระทำจำนวน ๘,๔๐๐ ให้เป็นจำนวนตั้ง คูณด้วย ๔ บวกด้วย
 ๑๔,๔๐๐ (= ๓๕๐,๔๐๐) เป็นกัณระ นี้เรียกว่า สัพพกัณระ^๑ ใน
 คาวคิงส์กัณระเป็นสูง ในชั้นยามากัณระเป็นหนึ่ง กัณระในภูมิมี
 ฤๅษิตเป็นต้น ฟังทราบตามลำดับ คือ ๒, ๓, ๔, ๕, ๖, ๗, ๘, ๙,
 ๑๐, ๑๑, ๑๒, ๑๓, ๑๔, ๑๕, ๑๖, ๑๗ ฟังบวก ๘๔,๐๐๐ ในสัพพกัณ-
 ระ เพราะเหตุนี้ ระยะทางระหว่างของภูมิตั้งปาง ฟังทราบอย่างนี้
 ระยะระหว่างพื้นดินถึงคาวคิงส์ ๘๔,๐๐๐ โยชน์ ระยะระหว่าง
 คาวคิงส์ถึงยามาฟังทราบโดยประมาณ ๔๓๔,๔๐๐ โยชน์ ระยะระหว่าง
 ยามาถึงฤๅษิต ๓๕๔,๔๐๐ โยชน์ ระยะระหว่างฤๅษิตถึงนิมมานรดี
 ๑,๑๓๕,๒๐๐ โยชน์ ระยะระหว่างนิมมานรดีถึงปรนนิมิตวสวัตถี
 ๑,๔๘๕,๒๐๐ โยชน์ ระยะระหว่างปรนนิมิตะถึงพหุพาราณสีชชะ

น.อ. (พิเศษ) แยม ประพันธ์ทอง ได้อธิบายไว้ว่า ศัพท์ว่า "กัณระ"
 ในที่นี้เป็นศัพท์ที่ใช้ทางวิชาการพิเศษ เป็นเกณฑ์คำนวณใช้ในเรื่องนี้โดยเฉพาะ เช่น
 ระยะระหว่างคาวคิงส์ถึงยามา ๔๓๔,๔๐๐ นั้น ก็คือ ๘๔,๐๐๐ บวกกับ ๑ ในกัณระ
 (๘๔,๐๐๐ + ๓๕๐,๔๐๐ = ๔๓๔,๔๐๐) จากยามาถึงฤๅษิต ๓๕๔,๔๐๐ ก็เท่ากับ
 ๘๔,๐๐๐ + ๒ กัณระ (๘๔,๐๐๐ + (๓๕๐,๔๐๐ x ๒) = ๗๐๐,๘๐๐ นั้นเอง
 และกัณระ คือ ๓๕๐,๔๐๐ นั้น เป็นเกณฑ์ทั่วไป เรียกว่า สัพพกัณระ.

๑,๘๓๖,๐๐๐ โยชน์ ระยะระหว่างพรหมปราวิศีลชะถึงปริตคาภา
 บัณฑิตัญญูนี้ทั้งหมดว่า ๒,๑๘๖,๔๐๐ โยชน์ ระยะระหว่างปริตคาภา
 ถึงปริตคสุภะ ๒,๕๓๖,๘๐๐ โยชน์ ระยะระหว่างปริตคสุภะถึงเวหัพพะละ
 ๒,๘๘๗,๒๐๐ โยชน์ ระยะระหว่างเวหัพพะละถึงอวิหา ๓,๒๓๗,๖๐๐
 โยชน์ ระยะระหว่างอวิหาถึงอตัปปา ๓,๕๘๘,๐๐๐ โยชน์ ระยะ
 ระหว่างอตัปปาถึงสุทัสสา ๓,๙๓๘,๔๐๐ โยชน์ ระยะระหว่างสุทัสสา
 ถึงสุทัสสี ๔,๒๘๘,๘๐๐ โยชน์ ระยะระหว่างสุทัสสีถึงอกนิฏฐา
 ๔,๖๓๙,๒๐๐ โยชน์ ระยะระหว่างอกนิฏฐาถึงอรุปรภูมิชั้นต้น
 ๔,๙๘๙,๖๐๐ โยชน์ ระยะระหว่างอรุปรภูมิชั้นต้นถึงอรุปรภูมิชั้นสอง
 ๕,๓๔๐,๐๐๐ โยชน์ ระยะระหว่างอรุปรภูมิชั้นสองถึงอรุปรภูมิชั้นสาม
 ๕,๖๙๐,๔๐๐ โยชน์ ระยะระหว่างอรุปรภูมิชั้นสามถึงอรุปรภูมิชั้นสี่
 ๖,๐๔๐,๘๐๐ โยชน์ ระยะระหว่างภูมิต่อภูมิทั้งหมด บัณฑิตัญญูนี้
 ทั้งหมดนี้

ชื่อว่า "โยชน์" มี ๒ อย่าง โดยประมาณ คือ โยชน์ที่วัดความยาว
 เป็นต้น ๑ โยชน์ที่วัดแผ่นดิน เป็นต้น ๑ เพื่ออธิบายประเภทแห่งโยชน์
 ทั้ง ๒ นั้น อาจารย์ในปางก่อน กล่าวอย่างนี้ว่า

๓๖	ปรมาณู	เป็น	๑	อณู
๓๖	อณู	"	๑	คัสซารี
๓๖	คัสซารี	"	๑	รณเรณู
๓๖	รณเรณู	"	๑	ลิกขา
๗	ลิกขา	"	๑	อูกา
๗	อูกา	"	๑	อัญญูมาศ
๗	อัญญูมาศ	"	๑	องคุลี
๑๒	องคุลี	"	๑	วิหัตติ (คืบ)
๒	คืบ	"	๑	ศอก

๗	ศอก	เป็น	๑	ยัญรี (ไม้วา)
๒๐	ยัญรี	"	๑	อุสภะ
๔๐	อุสภะ	"	๑	คาวุต
๔	คาวุต	"	๑	โยชน์

ระยะระหว่างภูมิทั้งปวงมีแผ่นดินและภูเขา เป็นต้น วัตถุจนถึงทราบ
ด้วยโยชน์นี้

๕๐๐	ธนู	เป็น	๑	โกสะ
๔	โกสะ	"	๑	คาวุต
๔	คาวุต	ท่านเรียกว่า	๑	โยชน์

นี้เป็นโยชน์อีกอย่างหนึ่ง สำหรับวัดดวงจันทร์และดวงอาทิตย์ และยังมี
โยชน์อื่นอีก สำหรับวัดวิมาน เป็นต้น อนึ่ง ในฎีกาวินัย โยชน์ที่ใช้กำหนด
วิถี (ระยะทาง) จากโยชน์ที่กำหนดด้วยไม้วา ทั้งหมดเป็น ๕ ศอก
เพราะเหตุนั้น นรชนผู้เป็นบัณฑิตผู้ทราบนัย ฟังทราบว่า "โยชน์ทั้งปวงนี้
เป็นโยชน์ขนาดสั้น" เพราะเหตุที่ระยะระหว่างภูมิไกลยิ่งนักอย่างนี้
ข้าพเจ้าจักนำถ้อยคำอันอัศจรรย์ที่ท่านกล่าวไว้ในอรรถกถาสังยุตตนิคาย
(มากล่าวไว้) ณ ที่นี้ ดังต่อไปนี้

"ก่อนที่โลกขนาดใหญ่ ถูกตั้งให้ตกลงมาจากพรหมโลกชั้นต่ำ ก่อนที่โลก
นั้นตกลงมาวันคืนหนึ่ง เป็นระยะทาง ๔๔,๐๐๐ โยชน์ จะ (ถึง) บนดิน
โดยเวลา ๔ เดือน เพราะเหตุนั้น ระยะทางระหว่างพรหมโลกชั้น
ปาริสัชชาถึงพื้นแผ่นดิน บัณฑิตผู้ทราบนัยฟังทราบว่าเป็น ๕๗๖,๐๐๐
โยชน์ ทั้ง ๑๔,๔๐๐ คูณด้วย ๔๐๐ จะเป็นระยะระหว่างพื้นแผ่นดินถึง
พรหมโลกชั้นต่ำ (เพราะเหตุนี้บัณฑิตทั้งหลายจึงกล่าวไว้ว่า) ไกลยิ่งนัก
ระยะที่ไกลยิ่งกว่านั้น ท่านประกาศไว้ว่า "ภวัคคะ (ยอดแห่งภพ) ภวัคคะ
นั้นมี ๓ สถาน โดยประเภทของบุคคล คือ ภวัคคะของบุพพชน ภวัคคะของ
อริยะเจ้า ภวัคคะของทั้งหมด (ภวัคคะรวม) ภวัคคะของบุพพชน

พระอรพตดาจารย์ แสดงไว้ว่า "ชั้นเวหัพยลา" ภาวักกะของอริย-
 เจว...พระอรพตดาจารย์ แสดงไว้ว่า "ชั้นอกนิฏฐา" ส่วนชั้นเนวานา-
 สัตถุญายคณะ ชื่อว่า "ภาวักกะของหังปวง" (ภาวักกะรวม) ก้อนหินขนาด
 เท่าเรือขนยก ตั้งอยู่ในสัพพะภาวักกะ ถูกมุกคผลฉลักให้ตกลงมา (โดย
 เวลา) ๓ ปี ๒ เดือน ๘ วัน กับอีก ๒๔ ไม้วา จึงถึงพื้นแผ่นดิน และ
 ก้อนหินนั้นตกลงมาเร็วถึงวันถึงละ ๘๘,๐๐๐ โยชน์ เป็นระยะโยชน์
 ๕๕,๑๒๓,๒๐๐ โยชน์ ตั้ง ๑๓๗,๘๐๘ ก้อนด้วย ๘๐๐ เป็นระยะโยชน์
 จากพื้นแผ่นดิน ถึงสัพพะภาวักกะ ระยะโยชน์บัดนี้คือห้วงรายนัยถึงห้วงด้วย
 ประการดังนี้ ห้วงรายนัยกาลอย่างนี้คือ

๑๐ อักขระ	เป็น	๑ ปรานา
๖ ปรานา	"	๑ ปฏินาทิกา
๑๕ ปฏินาทิกา	"	๑ บาท
๔ บาท	"	๑ นาฬิกา
๒๐ นาฬิกา	"	๑ วันและคืน
๓๐ วันและคืน	"	๑ เดือน
๑๒ เดือน	"	๑ ปี

ก้อนหินขนาดใหญ่ตั้งอยู่ในสัพพะภาวักกะ ถูกฉลักให้ตกลงมาถึงบนพื้น
 อรูปภูมิที่ ๓ ชั้นอาภิวัญญายคณะ โดยเวลา ๘ เดือน ๕ วัน
 ๕๐ นาฬิกา กลิ้งตกลงมาจากชั้นอาภิวัญญายคณะนั้นถึงอรูปภูมิที่ ๒
 ชั้นวิญญาณัญญายคณะ โดยเวลา ๓ เดือน ๒๕ วัน ๓๓ นาฬิกา กลิ้งตก
 จากชั้นวิญญาณัญญายคณะนั้นถึงอรูปภูมิที่ ๑ คือชั้นอากาศาณัญญายคณะ
 โดยเวลา ๓ เดือน ๒๑ วัน ๑๕ นาฬิกา กาลเวลาที่วิลาปลิงตกลงจาก
 อรูปภูมิที่ ๔ ถึงอรูปภูมิที่ ๑ บัณฑิตจึงห้วงรายนัยกาลอย่างนี้ แต่ศิลา
 นั้นกลิ้งตกลงจากอรูปภูมิที่ ๑ (อากาศาณัญญายคณะ) ถึงชั้นอกนิฏฐา
 โดยเวลา ๓ เดือน ๑๓ วัน ๕๗ นาฬิกา กลิ้งตกจากชั้นอกนิฏฐานั้นถึงชั้น

สุทิสสี โดยเวลา ๓ เดือน ๒ วัน ๓๙ นาฬิกา กลิ้งตกชั้นนั้นถึงชั้น
 สุทิสสา โดยเวลา ๒ เดือน ๑๙ วัน ๒๒ นาฬิกา กลิ้งตกจากชั้น
 สุทิสสานั้น ถึงชั้นอศัปปา โดยเวลา ๒ เดือน ๒๒ วัน ๓ นาฬิกา
 กลิ้งตกจากชั้นอศัปปานั้นถึงชั้นอวิหา โดยเวลา ๒ เดือน ๑๔ วัน
 ๔๕ นาฬิกา กลิ้งตกจากชั้นอวิหานั้นถึงชั้นเวทัปปลา โดยเวลา ๒ เดือน
 ๗ วัน ๒๗ นาฬิกา กลิ้งตกจากชั้นเวทัปปลาถึงชั้นตคิยฉานภูมิ โดยเวลา
 ๒ เดือน ๕ นาฬิกา กลิ้งตกจากชั้นตคิยฉานภูมิถึงชั้นทุคิยฉานภูมิ โดย
 เวลา ๒ เดือน ๒๐ วัน ๕๑ นาฬิกา ศิลาขนาดเท่าเรือขนออกกลิ้งตก
 จากชั้นทุคิยฉานภูมิถึงชั้นปฐมฉานภูมิ โดยเวลา ๑ เดือน ๑๕ วัน ๓๓
 นาฬิกา กาลเวลาที่ก่อนศิลาตกจากอรูปภูมิที่ ๑ ถึงปฐมฉาน บัณฑิต
 ผู้รู้ยี้ พึงทราบด้วยประการฉะนี้ ก่อนศิลาถึงตกจากนั้นถึงพื้นดินโดย
 เวลา ๔ เดือน ก่อนศิลาที่ตกลงมาจากชั้นเนวสัญญานาสัญญาคนะถึง
 พื้นแผ่นดิน โดยเวลา ๓ ปี ๒ เดือน ๘ วัน ๒๕ นาฬิกา ด้วยอาการ
 อย่างนี้ แต่ภรรษณผู้ไฉนเข้าถึงท้าววัคคภูมิ (ซึ่งมีระยะทางไกลยิ่ง)
 ตลอดระยะทางไกลยิ่งนี้โดยขณะเดียวเท่านั้น บุคคลผู้ทำบุญ
 ไม่บรรลุลาน จะไปถึงกามาวจรภูมิ เพียงชั้นวสวัตติ ในขณะจตุเท้านั้น
 เพราะเหตุนี้แหละ ผู้รู้จักปรารถนาความสุข พึงกระทำบุญกรรมอัน
 เป็นมหัศจรรย์ (การบรรลุลานสมบัติ) ด้วยศรัทธาในกรรมอันเป็นบุญ
 นั้นแล

บัณฑิตผู้กระทำไว้ในใจ ซึ่งพระพุทธรูปอันล้ำเลิศประเสริฐ อันพระพุทธรเจ้า
 ผู้ประเสริฐศรีสวัสดิแล้วด้วยประการฉะนี้ว่า "นี่เป็นพระพุทธรูปอันล้ำเลิศประเสริฐที่สุด
 ที่ควรฟัง" (กระทำ) กรรมอันดี บัณฑิตนั้นพึงบรรลุลานอันประเสริฐในหมู่เทวคา พระ-
 สัพพิญญุพุทธรเจ้า ผู้เป็นจอมมุณี ทรงทราบภูมิอันโอฬาร ซึ่งเป็นสถานที่อยู่ของหมู่เทวคา
 ทรงแสดงโดยชอบซึ่งสถานที่ แม้ที่เป็นยอดกฟอันประเสริฐยิ่งนัก มีให้เหลือ ทรงมุ่งแก้้อดู
 (ประโยชน์) แก่ชนทั้งสิ้นด้วยประการฉะนี้ บุคคลผู้ต้องการบรรลุลานนั้น พึงเป็นผู้ไม่

ประมาทในการประพาศุจริตรธรรม ปริจเฉทที่ ๗ ชื่อว่า โลกาสโลกนิเทศ ในคัมภีร์
โลกัปปทีปกสารที่รจนา เพื่อให้เกิดความเลื่อมใสและความสดใจแก่คนดี จบแล้ว ฉะนี้

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย